श्रीआत्मानन्द-जैनग्रन्थरत्नमालाया सप्तसप्ततितम रत्नम् (७७)

याकिनीमहत्तरासूनु-श्रीमद्-हरिभद्रसूरिसदृब्धं

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ॥

श्रीमानदेवसूरिविवृतवृत्त्युपेतम् ।

सपादक सशोधकश्च—

प्रवर्त्तकश्रीमत्कान्तिविजयचरणकमलचञ्चरीकः

चतुरविजयो मुनिः ।

प्रकाशयित्री—

भावनगरस्था श्री जैन-आत्मानन्दसभा ।

भावपुर्यां आनन्द मुद्रालये मुद्रितम् ।

वीरसंवत् २४५०	विक्रमसंवत् १९८०
आत्मसंवत् २९	ईसवीसन १९२४

मुद्रक—
आनंद प्रीन्टींग प्रेस—मेनेजर
गुलाबचंद लल्लुभाई शाह
भावनगर

प्रकाशक—
वल्लभदास त्रिभुवनदास
गांधी-से० श्री जैन [illegible]
[illegible]

॥ न्यायाम्भोनिधि–श्रीमद्विजयानन्दसूरि ॥

जन्म १८९३ स्वर्ग १९५२

આન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ—ભાવનગર

प्रस्ताविक निवेदन

आ श्रावकधर्मविधि प्रकरण नामनो अति प्राचीन ग्रन्थ यणी प्रसिद्धिमा आव्यो होय एम जणातु नथी कारणके घणा हस्तलिखित प्राचीन पुस्तक भण्डारोनी तपासना परिणामे हु बेज पुस्तको मेळवी शक्यो छु जो आ ग्रन्थनो विशेष प्रचार थयो होत तो घणा आदर्शो मळी आवत आ अपूर्व ग्रन्थ नष्ट न थाय अने लोकोना उपयोगमा आवे तेवा हेतुथी आ लघु पण रहस्य-पूर्ण ग्रन्थने जनसमाज आगळ जाहेरमा मूकवा प्रयास कर्यो छे

आ प्रकरणनु जेवु नाम छे तेवुज तेमा वर्णन छे तेथीज आ प्रकरणनु जे नाम राखवामा आव्यु छे ते यथार्थ छे जो के आ प्रकरणमा जे विषयनु वर्णन छे तेज विषयनु वर्णन आ प्रकरणना कर्त्ता याकिनीमहत्तरासूनु श्रीमद् हरिभद्रसूरिए आवश्यक-बृहद्वृत्तिआदिमा घणा विस्तारपूर्वक गुथेलु छे परतु तेवा अति-गहन ग्रथोनु अवगाहन नहि करी शकनार अल्पबुद्धिवाळा जिज्ञासुओ आवा विषयथी सर्वथा अज्ञात न रहे एवा उद्देशथी तेओना उपकार माटे आ प्रकरणनी रचना थइ होय तो ते सभावनीय छे

आ प्रकरणना कर्त्ता असाधारण विद्वान् अने सकलजिनागमपारगामी होवाथी एमनी कृतिमा सहज गभीरता आवे ए स्वभाविक छे आ प्रकरणमा रहेला गभीर आशयोनु स्पष्टीकरण करवा माटे कोइक महर्षि महाशये आ प्रकरण उपर विस्तृत टीका

लखी हती एम आ प्रकरणनी [1]प्रशस्तिना आद्य काव्य उपरथी स्पष्ट जणाय छे परतु ते टीका साम्प्रत कालमा कोइ पण ठेका णेना पुस्तक भडारमा दृष्टिगोचर थती नथी ए विस्तृत टीकाना आधारे श्रीमान् [2]मानदेवसूरिए मार्गदर्शकरूप आ टीका रची छे ए प्रशस्ति उपरथी स्पष्ट थाय छे

आ प्रकरण प्राकृत भाषामा एकसो वीस गाथामा गुथेलु छे तेमा श्रावकधर्मना स्वरूपने देखाडवा रूप मुख्य विषयनु अने बीजा केटलाएक मुख्य विषयना अगभूत अवातर विषयोनु पण वर्णन छे

आ प्रकरणनी अतिम गाथामा—" भवविरहबीयभूओ " एवो पाठ होवाथी अने वृत्तिमा पण—" इह च ' विरह ' इति सितावरश्रीहरिभद्राचार्यस्य कनेरक " एवो उल्लेख करवाथी तेमज विरहपदाकित सघळा ग्रथो याकिनीमहत्तरासूनुश्रीहरिभद्रसूरिए घरेला छे एम जिनेश्वरसूरि, अभयदेवसूरि, मुनिचद्रसूरि विगेरे घणा प्रमाणिक आचार्योने पण अभीष्ट होवाथी प्रस्तुत प्रकरणना कर्ता श्रीमद् हरिभद्रसूरि निर्विवाद सिद्ध थाय छे

---

१ एत श्रीहरिभद्रसूरिरचिते तत्रेऽत्र वृत्ति मया प्राय पूर्वनिबद्धवृत्तिवशतो
दिड्मात्ररूपामिमाम् । '

२ इति विहितवतोचैवृत्तिमता स्वशक्त्या
यदभिमतमर्मोदापूरि पुण्य मयाऽऽसम् ।
तदुदितशुभभक्त्या धर्ममेवति भव्या ।
विदधतु मतिमन्ता साधुग मानदेवा ॥ २ ॥'

श्रीमद् हरिभद्रसूरिना समय निर्णयमाटे हालमा वे मत पडेला देखाय छे तेमा एक पक्ष प्रद्युम्नसूरि आदि घणा आचार्योना उल्लेखना आधारे श्रीमद्नो कालनिर्णय छट्ठी शताब्दी अने बीजो पक्ष प्राकृत "कुवलयमालाकथा" ना उल्लेखने आधारे आठमी शताब्दी सिद्ध करे छे माटे श्रीमद्ना समय निर्णयना विशेष जिज्ञासुओए मुद्रित धर्मसग्रहणी उपर मुनिश्रीकल्याणविजयजीए लखेली विस्तृत प्रस्तावना अने श्रीयुत जिनविजयजी सपादित साहित्य सशोधकनो वर्ष १ अक १ जोइ लेवी

आ प्रकरणना टीकाकार श्रीमान् मानदेवसूरिनो समय निर्णय करवो घणो मुश्केल छे कारणके एमना सबधमा साक्षात् कोइ प्रबळ प्रमाण मने मळी शक्यु नथी तेमज लघुशातिना कर्ता विगेरे अनेक मानदेवसूरि थया छे तेमाथी कया मानदेवसूरिए आ टीका करी ? ए कहेवु प्रमाणना अभावे दुर्घट छे

पूज्यपाद श्रीमद् हसविजयजी महाराजना स्वर्गवासी शिष्य मुनिश्रीदौलतविजयजीना सदुपदेशथी सौराष्ट्रदेशमा आवेला मागरोळ बदरना रहेवासी हाल मुबइ वसता उदाराशय शेठ प्रेमजी नागरदास, शेठ जमनादास मोरारजी अने शेठ फुलचद वेलजीए आ प्रकरण छपाववामा जे आर्थिक सहाय करी छे ते माटे तेमना आ शुभ कार्यनी कोइ पण प्रशसा कर्या विना रहेशे नहीं

आ सटीक प्रकरण तैयार करवामा वे पुस्तकोनी ज मदद मळी छे तेमा अ पुस्तक भाडारकर इन्स्टीटयुटनु हतु जे गूजरात

पुरातत्त्व संशोधक मंदिरना आचार्य श्रीयुत–जिनविजयजी मारफत अने बीजु ए पुस्तक पाटण सागरगच्छना पुस्तक उपरथी उतरावेलु पूज्यपाद प्रवर्तक श्रीमत्कान्तिविजयजी महाराज पासेथी मळ्यु हतु आ बन्ने पुस्तको घणा अशुद्ध हता आ प्रकरणनु संशोधन करवामा आगमप्रकरणादिसंशोधक श्रीमत् सागरानंद-सूरिजीए जे मदद करी छे तेमना ते उपकारने हु कदी भूली शकतो नथी

उपर बतावेल बन्ने पुस्तकोना आधारे घणा प्रयत्नथी आ सटीक प्रकरण शोधीने तैयार कर्युं छे तो पण अक्षरयोजकना दोषथी के दृष्टिदोषथी कोइ ठेकाणे अशुद्धि रहेवा पामी होय तो ते ठेकाणे वाचक महाशयो सुधारीने वाचशे एवी नम्र प्रार्थना करी विरमु छु

लि मुनि चतुरविजय.

—⁂—

श्रावकधर्मविधिप्रकरणगाथाकाराद्यनुक्रमः ।

गाथाद्यपाद	गाथा		
अइसेसइड्ढिधम्म—	६७	इह सहसव्वमक्खाण	८२
अन्नाईण सुद्धाण	१०१	उचिय सेवइ वित्तिं	७
अप्पडिदुप्पडिलेहिय—	१००	उड्ढाहोतिरियदिसिं	८९
अव्वभे पुण विरई	११६	उस्सुत्तमणुवइट्ठ	२४
अविरुद्धो ववहारो	११४	उस्सुत्तमायरतो	२३
अह मन्नसि होइ चिय	४३	उस्सुत्त पुण एत्थ	२६
अह सो सम्मदिट्ठी	४९	एए पुण विसेया	८
अहिगारिणा खु धम्मो	३	एएसु चिय रयणा—	६२
आउयपरिहाणीए	११८	एएहिं तदहिगारि—	१२
आरंभे मिच्छत्ते	३८	एत्तो च्चिय तेसिमुव—	२८
आरम्भे विव मिच्छे	३७	एत्थ उ सावगधम्मे	१०९
आह तिहाऽणुमई ज	३९	एत्थ य पासत्थाई—	२२
आहारदेहसकार	९९	एत्थ पुण अइयारा	१०३
इच्छापरिमाण खलु	८७	एमाइ वहुविगप्प	२७
इड्ढीओ रोगविहा	५८	एय अणतरुत्त	३२
इय आरंभेऽणुमई	४१	एवमसतो वि इमो	१०८
इय मिच्छाओ विरमिय	४४	एव वाया न भणइ	३३
इय सपरपक्खविसय	३१	एव सवासकओ	४२
इहरा ठएइ कसे	२९	ओगाहइ तत्थेव उ	९१
		करदाणेण य सव्वे	४०

करसन्नभमुहरेधा–	३४	ता यह सवासाणुम–	३६
काम सहावसिद्ध	६४	तिणि तिया तिणि	७४
कालतिएण य गुणिया	७६	तित्थकरभत्तीए	१०७
करा देसे एग	५३	तिविह तिविहेणिक्को	७५
कदप्प कुक्कुइय	९४	तुले जीवत्ते वह	५०
रावणे वेयावच्चे	६१	थूलगपाणिवहस्सा	७८
खेत्ताइहिरणाई	८८	थूलमुसावायस्स य	८१
गहणा उवरि पयत्ता	१०५	थूलादत्तादाणे	८३
गिहि धम्मकहापीई	९	दिसिवयगहियस्स दिसा	९७
गुम्मूले सुयधम्मो	७९	धिज्जाईयगिहीण	६०
गुरुविणओ तह काले	१०	न करेइ सय मिच्छ	१५
गोसे भणिओ य विही	१२०	नमिऊण वद्धमाण	१
जइविस्सामणमुचिओ	११५	नवकारेण विबोहो	११२
जइ राया सिट्ठजणो	३९	निवमेज्ज तत्थ सड्ढो	१११
ज सा अहिगयराओ	७०	निस्सकिय निक्कखिय	४६
पत्तत्थसद्दहाण	६८	निस्सकियाइरूव	४७
तत्थ तिहा सम्मत्त	१४	परदारस्स य विरई	८५
तत्थहिगारी अत्थी	४	परलोगहिय सम्म	२
तम्हा निचसईए	१०६	पासत्थोसण्णकुसील–	२१
तह अण्णतित्थियाण	१९	पुव्वपुरिसा जहोइय	५६
तह चेईहरगमण	११३	पूय च असणपाणा–	५९
तह णत्थदडविरई	९३	पच उ अणुव्वयाइ	७२

वाहगदोसविवक्खो	११९	सच्छदमइविगप्पिय	२५
वधवहछविच्छेय	८०	सम्मत्तमूलिया ऊ	१३
भगसय सीयाल	७३	सम्मा पलियपुहुत्ते	७१
मणवयणकायदुप्पणि–	९६	सव्वजणवल्लहत्त	११
मिच्छत्तमणेगविह	१६	सव्वे दुवालसग	५२
लोगुत्तमदेवम्मि वि	१८	सव्वे सव्वमयाइ	५४
वज्जइ इत्तरिअपरि–	८६	साहम्मियवच्छल्ल	६३
वज्जइ इह आणयण–	९८	साहम्मियवच्छल्लम्मि	६६
वज्जइ इह तेणाहड	८४	सिक्खावय तु एत्थ	९५
वज्जइ उड्डाइकम	९०	सुत्तविउद्धस्स पुणो	११७
वज्जणमणतगुबरि	९१	सुत्ता चवायरक्खण–	१०४
वयणविसवायाओ	३०	सुत्तापडिकुट्ठो जो	६
वितिगच्छ त्ति व गरहा	४९	सुलभा अमूढदिट्ठी	६५
वितिगिच्छ देस एग	५५	सुस्सूस धम्मराओ	६९
वितिगिच्छाए विज्जा–	५७	समवमहिगिघेय	७७
वदणपूयणसक्कार–	२०	सलेहणा य अते	११०
वदणमेय मल्लाइ	१७	ससयकरण सका	४८
सचित्तनिक्खिवणय	१०२	होति समत्थो धम्म	५
सचित्त पडिबद्ध	९२		

श्रावकधर्मविधिप्रकरणवृत्त्यतर्गतपद्यानामकारादिक्रमः।

पद्याद्यचरण॰	पत्राक
अग्निर्दहति नाकाश	४२
अत्थम्मि रागभावे	१०८
अनिरिक्खरया पमज्जिय	८९
अप्पग्गथमहत्थ	४९
अर्थी समर्थ शास्त्रेणा–	८
अलियसुवघायजणय	४५
अवहितगति समतात्	१०६
अविराहियसामणस्स	५१
असमदृशगुण तस्मात्तस्मा–	४६
आणाए चेव चरण	८
आद्य भावारोग्य	५
आयुरपूर्वापूर्वे	१०६
आलोयणाए विणए	१९
आवस्सगसज्झाए	२२
आवस्सयाइयाइ	२२
इच्छे वेयावडिय	१०८
इह खलु क्षप शुद्ध सिद्धो	४६
इह हि रमणीशलाघा–	३७
इगाले वणसाडी	८२

पद्याद्यचरण॰	पत्राक॰
उचिअत्तेण पवित्ती	१०३
वचिया य दाणकिरिया	१०३
उत्सर्गब्रह्मचारित्व–	१०५
उवसामगसेढिगयस्स	१६
ऊसरदेस दड्ढेल्लय	१६
एगाहिअवेहिअतेहि–	६३
एमेव अहाछदे	७८
एमेव जारिसेण	२३
एमेव य मूलुत्तर	२३
एय पि जुज्जइ चिय	७
एव अप्परिवडिए	६३
एव कक्कारलमो	९
एव खु जतपीलण–	८२
एस कमो नरएसु वि	१०७
ओसन्नो वि य दुविहो	२२
ओसन्नो वि विहारे	७४
कइया वचइ सत्थो	८४
कक्कुरुया इमा या	२३
कयसामइओ पुव्वि	८९

कह सामाइयलाभो ९
काऊण तक्करण चिय ८९
काले दिणस्स पहे— ९६
कालो इह विणेओ १३
का श्री श्रेण्यामजस्र १०५
किइकम्म च पससा ७४
कुणमाणो वि निविर्त्ति ३८
कुणमाणो वि य निरिय ३८,
कुलनिस्साए विहरइ २२
केई भणति गिहिणो ६८
कोउयभूईकम्मे २२
खीणेसु विग्घवीजेसु २
खीणम्मि उइण्णम्मि १६
खीणे दसणमोहे १६
गेत्ते गडेइ गोणे ८४
गूढसिराग पत्त ८०
गोणो जहा चलतो २२
चयाग भजमाणस्स ८०
चोएइ चेइयाण ७६
जम्हा न धम्मसग्गो ८
जह चिरसचिअमिंधण— १०७
जह चेव उ मोक्खफला ६
जा सजमया जीवे— ५१
जीवतस्स इह असो १०७
जे दसणवावणा ६३
जो जेण धाहिज्जइ १०८
ज अणाणी कम्म १०७
ज विसयविरत्ताण १०५
तणसथारनिसणो १०९
तरवे मूढ ! मनागपि ९३
तत्र प्रणाम प्रणति २
तम्हा कम्माणीय ३८
तिथि पर्वोत्सवा सर्व ९४
तिविहो होइ कुसीलो २७
तिव्वयरे उ पओसे १०७
तीयाइभावकहण २२
तीरात्तीरमुपैति रौति १०५
तेसि नमो तेसि नमो १०८
तो कह णिज्जुत्तीए ६८
त्रिधा शुद्ध भैक्ष जलमपि १०८
दुप्पसहत्त चरण ९१
दुर्गतिप्रसृतान् जीवान् ७
देसम्मि उ पासत्थो २२
दोसम्मि य सयमेत्त १०८

धम्माधम्मपएसा	४३
धर्मानुष्ठानवैतथ्यात्	६
धीरपुरिसपरिहाणि	५१
नरएसु सुरवरेसु अ	१०७
न मरइ पमायजुत्तो	८९
नागमवचन तद्वत्	९
नाणे नाणायार	२२
निखिलमखिलै सम्यग्	४९
निद्दाविगहापरिवज्जि–	९
निद्दोस सारवत च	४९
निपुणधिषणाऽऽयुष्यान्	३
निर्जितमदमदनाना	१०७
पच्चक्खाण तु तहा	६८
पडिसेवणापडिसुणणा	३२
पढमबीआ गिलाणे	२७
पासत्थाईएसु	२३
पासत्थाई वदमा–	२४
पासत्था ओसन्ना	२१
पासत्थो ओमणो	२१
पाहुणविसेसदाणे	५७
पिवा दासो दासो म–	१०६
पिंडविसोही समिई	५९
पुमसस्या प्रवृत्तस्य	२
पचासवप्पयत्तो	२३
प्रेक्षापूर्वकृता प्राय	१
बालस्त्रीमन्दमूर्खाणा	४९
ब्रह्मचारी गृहस्थश्च	११
ब्रह्मदेवो ब्रह्मतपो	९२
भणइ एत्थ विभासा	२६
मङ्गल शास्त्रसबध'	१
मिच्छत्त जमुदिण्ण	१६
मिच्छद्दसणमहण	१०२
मूल द्वार प्रतिष्ठान–	१९
य इह गदिता स्वा–	३७
यदपि च वचस्तद्भक्ति–	४६
यदपि च भवेदल्पमन्थ	४५
यल्लज्जनीयमतिगोप्य–	१०५
यूनो वैदग्ध्यवत	६१
यो येन रक्तस्तमनु–	९
रायविट्ठसगमाई	२३
लब्धफलमाणमेय	६८
वयसमणधम्मसजम–	९९
वहमारणअब्भक्खा–	१०७
विपरीता त्वितरा स्यात्	५
विमलमपि हि चेत	४८

शिवशर्मेमूलमेक	१०८	साहम्मिय विरकरणे	१०७
शुक्रशोणितसंभूत	१०५	साहूण यदशेय	१०२
शुश्रूषा चेहाद्य	६१	सिद्धार्थ सिद्धसंबन्ध	२
शुश्रूषाऽपि द्विविधा	६१	सीयलविहारओ खलु	७
श्रेयांसि बहु विघ्नानि	१	सीयाल भगसय	६८
सकलविषयज्ञानाधीन	५७	सुनिउणमणाइनिहुणं	४६
ससावरी विराली	८०	सुविणगविज्जाकहिय	२२
स भवति बालादेव	५	सो दुविगप्पो भणिओ	२३
समुदितपदामादौ विद्वान्	२	सो पासत्थो दुविहो	२२
सम्मत्तम्मि उ लद्धे	४	सोहग्गाइ निमित्त	२२
,,	६३	सतगुणछायणा खलु	५१
सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य	२	संविग्गसन्निभद्दग–	२७
सव्वकिरियाए जम्हा	६३	संमत्तो उ इयाणिं	२३
सव्वत्थमेण तहिं	२७	संस्कृतप्राकृतमागध–	४४
सव्वा वि कदजाई	८०	स्फुटमुपगतप्रामाण्य	४५
सामाइय ति काउ	८९	स्वशरीरेऽपि न रज्यति	१०७
सावज्जमणायवणं	२९	होज्ज हु वसणप्पत्तो	२४

सटीकं-

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

॥ अर्हम् ॥

॥ न्यायाम्भोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नमः ॥

याकिनीमहत्तरासूनुश्रीहरिभद्रसूरिसदृब्ध

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(श्रीमानदेवसूरिविवृतवृत्त्युपेतम्)

द्वेधा धर्मप्रणेतारं, नत्वा वीरं जिनेश्वरम् ।
वक्ष्ये श्रावकधर्माख्य-तन्त्रे वृत्तिं समासतः ॥ १ ॥

अत्र चाचार्यः शिष्टसमयप्रतिपालनाय विघ्नविनायकोपशान्तये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादाविदं गाथासूत्रमुपन्यस्तवान्—

नमिऊण वद्धमाणं, सावगधम्मं समासओ वोच्छं ।
सम्मत्ताईभावत्थ-संगयं सुत्तणीईए ॥ १ ॥

" नमिऊणे " त्यादि ॥ इह हि शिष्टाः क्वचिदिष्टे वस्तुनि प्रवर्तमानाः सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्—
" प्रेक्षापूर्वकृता प्रायः, प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वक्तुं युक्तं विनेयानां, प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ मङ्गलं शास्त्रसंबन्धः, शरीरं सप्रयोजनम् । चतुष्टयमभिप्रेतं, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ " इत्यादि । अयमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यतः शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा श्रेयांसि बहुविघ्नानि भवन्तीति । उक्तं च—" श्रेयांसि बहुविघ्नानि,

---

१ " मनाचार्यः " इति अ पुस्तके । २ "वृत्त्युत्साहविवर्धनं" इति अ—पुस्तके ।

॥ अर्हम् ॥

॥ न्यायाम्भोनिधिश्रीमद्विजयानन्दसूरिभ्यो नम ॥

याकिनीमहत्तरासूनुश्रीहरिभद्रसूरिसदृब्ध

श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ।

(श्रीमानदेवसूरिविवृतवृत्त्युपेतम्)

द्वेधा धर्मप्रणेतार, नत्वा वीर जिनेश्वरम् ।
वक्ष्ये श्रावकधर्माख्य–तन्त्रे वृत्तिं समासत ॥ १ ॥

अत्र चाचार्य शिष्टसमयप्रतिपालनाय विघ्नविनायकोपशान्तये प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं चादाविद गाथासूत्रमुपन्यस्तवान्—

नमिऊण वद्धमाण, सावगधम्म समासओ वोच्छ ।
सम्मत्ताईभावत्थ–संगय सुत्तणीईए ॥ १ ॥

" नमिऊणे " त्यादि ॥ इह हि शिष्टा क्वचिदिष्टे वस्तुनि प्रवर्तमाना सन्त इष्टदेवतानमस्कारपुरस्सरमेव प्रवर्तन्ते । तदुक्तम्— " प्रेक्षापूर्वकृता प्राय , प्रारम्भेषु चतुष्टयम् । वक्तु युक्त विनेयाना, प्रवृत्त्युत्साहवर्धनम् ॥ १ ॥ मङ्गल शास्त्रसवन्ध , शरीर सप्रयोजनम् । चतुष्टयमभिप्रेत, प्रत्यूहापोहि मङ्गलम् ॥ २ ॥ " इत्यादि । अयमप्याचार्यो नहि न शिष्ट इत्यत शिष्टसमयप्रतिपालनाय । तथा श्रेयासि बहुविघ्नानि भवन्तीति । उक्त च—" श्रेयासि बहुविघ्नानि,

१ " मत्राचाय " इति अ-पुस्तके । २ "वृत्युत्साहविवर्धन ' इति अ—पुस्तके ।

भवन्ति महतामपि । अश्रेयसि प्रवृत्ताना, क्वापि यान्ति विनायका ॥ १ ॥ " इति । इद च प्रकरण सम्यग्दर्शनादिहेतुत्वात् श्रेयोभूत वर्ततेऽतो विघ्नविनायकोपशान्तये, सिद्धा र्थयेम , इष्टदेवतास्तुति-प्राप्तपुण्यप्रभावात् । तदुक्तम्—" तत्र प्रणाम प्रणति–प्रह्वता दे-वता प्रति । मनोवाक्कायचेष्टाना, शिष्टैर्विषये गति ॥ १ ॥ पुसस्तस्या प्रवृत्तस्य, श्रेयसो जन्मकर्मण । तेन न्यक्कृतसामर्थ्या , क्षीयन्ते विघ्नहेतव ॥ २ ॥ क्षीणेषु विघ्नबीजेषु, जायते निरुपद्रवा । श्रोतृव्याख्यातृविषय–व्यापारर्द्धिपरम्परा ॥ ३ ॥ " इति । तथा प्रयोजनादिरहिते प्रेक्षावन्तो न प्रवर्तन्ते, तदुक्तम्—" सर्वस्यैव हि शास्त्रस्य, कर्मणो वाऽपि कस्यचित् । यावत् प्रयोजन नोक्त, तावत्त-त् केन गृह्यताम ? ॥ १ ॥ " तथा—" सिद्धार्थं सिद्धसबन्ध, श्रोतु श्रोता प्रवर्तते । शास्त्रादौ तेन वक्तव्य , सबन्ध सप्रयोजन ॥ १ ॥ " अत प्रयोजनादिप्रतिपादनार्थं च । तत्र " नमिऊण वद्धमाण "मित्यनेनेष्टदेवतानमस्कारमाह, अयमेव चात्यन्यायाद्विघ्नो-पशमहेतु । " सावगधम्म "मित्यादिना त्वभिधेयादित्रयम् । त-थाहि—' श्रावकधर्मं समासतो वक्ष्ये ' इति वदता साक्षात् श्रावकध र्मोऽभिधेयतया निर्दिष्ट । सामर्थ्याच्च तत्परिज्ञानानन्तरादि प्रयोजन साध्यसाधनादिलक्षणश्च सबन्ध इति समुदायार्थ । अवयवार्थ पुनर्व्याख्यालक्षणानुरोधात् योजनीय , तच्चेदम् (म चायम)— " समुदितपदामात्रो विद्वान् वेदेन्द्रिह सहिता, सदनु च पद तस्यैवार्थ ।

१ विघ्नविनायकोपशान्तये क । २ ' प्रणति प्र– अ । ३ ' शिष्टैर्विषये गति ' इति अ-पुस्तके । ४ ' पदेन्द्रिह " इति ख ।

नेन्थ विग्रहम् । निपुणभणितिं तस्याऽऽक्षेप तथाऽस्य च निर्णय,
बुधजनमता मूलव्याख्या भवेदिति षट्विधा ॥ १ ॥ " तथा—
"निपुणविषयाऽऽयुष्मान् शिष्यानपेक्ष्य तथेतरान्, नहुतिथपथानर्थान
मार्थान प्रतीत्य तथा परान् । यदिह वचसा भावार्थस्य प्रशासनमक्षमा,
तदिति विदुषा व्याख्यालक्ष्म प्रतीतमत परम् ॥२॥ "
इत्यादि । इह च गमनिकामात्रफलत्वात् प्रस्तुतप्रारम्भस्यानन्तरव्याख्यालक्षणानुरोधेन
भूम्ना भावार्थकथनं क्रियते । शेषव्याख्यालक्षणयोजना
तु स्वयमेव सूरिभिर्वर्णनीया ॥ तत्र " नमिऊण वद्धमाण "
मिति " णमुं प्रह्वत्वे शब्दे " इत्यस्य धातो " एककर्तृकयो पूर्वान्
" इति क्त्वा प्रत्यये ' क्त्वातुम (म) तूण-तुआणा "
इति प्राकृतलक्षणेन क्त्वस्तूणादेशे " कगचजतदपयवा लोपाश्च चश्रुति
" इति तलोपे "इश्च क्त्वातुमतव्येषु" इतीकारेण 'नमिऊण'
मिति भवति । नत्वा–प्रणिपत्य, कम्[१] ? ' वर्धमान ' वर्तमानतीर्थाधिपतिम्,
अत्रापि " सर्वत्र लवरा " इति रलोपे " नो ण "
इति नस्य णत्वे चैव प्राकृतपाठ । क्त्वाप्रत्ययस्योत्तरक्रियामापेक्षत्वादुत्तरक्रियामाह—"
सावगधम्म समासओ वोच्छ " मिति श्रावका
-वक्ष्यमाणशब्दार्थास्तेषां धर्म –नि श्रेयसनिबन्धन सम्यक्त्वादिपरिणाम
स, यतो नि श्रेयससिद्धि इति वचनात् तद्धेतुश्च बाह्यचेष्टा
कारणे कार्योपचारात् श्रावकधर्मस्तम्, ' समासत ' सङ्क्षेपेणोत्यात्मन
प्रस्तुतप्रवृत्ते प्रयोजनमाह। 'वक्ष्ये' अभिधास्ये, " वचोऽत
उच्छ " इत्यादिना च प्राकृतलक्षणेन ' वोच्छं ' मिति भवति । एव

---

१ " यम " ख। २ " प्रनिपत्य " ख।

सर्वत्र प्राकृतलक्षणप्रसिद्ध स्वयमेव दृश्यम्, सर्वं हि नोच्यते ग्रन्थ-विस्तरभयात्, विशेषप्राय तु भणिष्याम । किंविध श्रावकधर्मम् ? इत्याह—" सम्मत्ताईभावत्थसगय " सम्यक्त्वम्—अभिधास्यमान-स्वरूपम्, आदिशब्दादणुव्रतादिमह, सम्यक्त्वादीना भावार्थ —पर-मार्थ सम्यक्त्वादिभावार्थ, " ह्रस्वदीर्घौ मिथ " इति वचनात्पूर्व-पदस्य दीर्घत्वम्, सम्यक्त्वादिभावार्थेन सगत—युक्त सम्यक्त्वादि-भावार्थसंगतम्। ' सूत्रनीत्या ' आगमन्यायेन, अनेन तु सर्वज्ञा-गमानुवृत्त्या प्रकरणस्य प्रामाण्यमाह ॥ १ ॥

एवमाद्यगाथाया मङ्गलादिचतुष्टयमभिधाय श्रावकधर्मस्य प्र-स्तुतत्वात् श्रावकपदस्यान्वर्थमाह—

परलोगहिय सम्म, जो जिणवयण सुणेइ उवउत्तो ।
अइतिव्वकम्मविगमा, सुक्कोसो सावगो एत्थ ॥ २ ॥

" परलोग " गाहा व्याख्या—जिनवचन य शृणोति स श्रावक इति योग । तत्र " श्रु श्रवणे " अस्मात् लुणि प्रत्ययेऽ-कादेशे गेन्यावादेशे च श्रावक इति भवति । ततश्च श्रवणक्रिया-योगात् श्रावक, एव चातिप्रसङ्ग, प्रतिनियतश्च श्रावकव्यपदेशभागा-गमे रूढ, यदुक्तम्—" सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सा-वओ होज्जा " इत्यादि । ततो नियमयन्नाह—जिनवचन य शृ-णोति स श्रावक । जिनवचनस्वरूपमाह—' परलोगहिअ ' पर-लोक—देवादिजन्म प्रधानजन्म वा तस्मै हित—पथ्य परलोकहितम्, जिनवचनश्रवणाद्धि परलोकोऽनुकूल एव भवति । सम्यगिति श्रवणे

१ च नाति प्र० " अ । २ ' श्रवणक्रिया० " ब ।

क्रियाविशेषणम् । 'सम्यग्' अवैपरीत्येन श्रवणविध्याराधनेन, न तु च्छलान्वेषणादिनेत्यर्थ । श्रवणविधिश्चायम्—"निद्दाविगहा-परिव-ज्जिएहिँ गुत्तेहिँ पजलिउडेहिँ । भत्तिबहुमाणपुव्व, उवउत्तेहिँ सुणेयव्व ॥ १ ॥" इत्यादि । तदेवाह—'उवउत्तो'त्ति 'उपयुक्त' दत्तावधानोऽपरशुश्रूषापरिहारेण, तथा हि तत्त्वपरिणतेरभावात् । तदुक्तम्—"विपरीता त्वितरा स्यात्, प्रायोऽनर्थाय देहिना सा तु । या सुमनृपकथानकशुश्रूषाऽवस्थिता लोके ॥१॥" एवंविधश्रवणे हेतुमाह—'अइतिव्वकम्मविगमा' इति अतितीव्रस्य-अत्युत्कटस्य कर्मण-ज्ञानावरणीयमिथ्यात्वादेर्विगमाद्-विनाशादतितीव्रकर्मविग-मादिति । "ङसेर्लो दुहि लोप" इति ङसेर्लोपे "जस्ङस्ङसु" दीर्घत्वे चैव भवति । ततश्चातितीव्रकर्मविगमाद्धेतोर्य शृणोति स श्रावक, नहि तीव्रकर्मविगममन्तरेण सम्यक्छ्रवणसभव, परिणते-रभावात् । विशिष्टफल च श्रवणमभिप्रेतम्, तच्चैवमेव । तदुक्तम्—"कह सामाइयलाभो?, तस्सव्वविघाइदेसघाघाई। देसविघाईफड्डग-अणतवड्ढीविसुद्धस्स ॥ १ ॥ एव ककारलभो, सेसाण वि एवमेव कमलभो ।" इत्यादि । शेष तु दूरभव्यस्य श्रवणमप्यश्रवणकल्पम्, तदुक्तम्—"आद्य भावारोग्य, बीज चैषा परस्य तस्यैव । अधिका-रिणो नियोगा-च्चरम इव पुद्गलावर्ते ॥ १ ॥ स भवति कालादेव, प्राधान्येन सुकृतादिभावेऽपि । ज्वरशमनौषधसमयव-दिति समय-विदो विदुर्निपुणम् ॥ २ ॥ नागमवचन तद्वत्, सम्यक् परिणमति नियम एषोऽत्र । शमनीयमिवाभिनवे, ज्वरोदयेऽकाल इति कृत्वा

१ "पुत्तेहिँ" इति अ । २ "तथा हि" घ । ३ "-श्रवणहेतु-" घ ।

॥ ३ ॥" इत्यादि ॥ 'स' इत्यादि। स इत्यनन्तरोदिष्ट "स्पष्ट" प्रधान, मुख्यश्रावकव्यपदेशनिबन्धनभाजनत्वात् तस्य। यद्वा 'शुक्ल' शुक्लपाक्षिक 'स' उक्तस्वरूप श्रावक 'अत्र' प्रस्तुते, न तु श्रवणक्रियासबन्धमात्रेणेति गाथार्थ ॥ २ ॥

ननु किमिति सम्यक्श्रवणनिबन्धनकर्मह्रासवानेवात्र श्रावकोऽधिक्रियते नापर ?, उच्यते—तस्यैव क्रियाफलयोगेन प्रस्तुतानुष्ठानाधिकारित्वादन्यस्य तत्करणे दोपसभवादित्याह—

अहिगारिणा खु धम्मो, कायव्वो अणहिगारिणो दोसो।
आणाभगाओ चिय, धम्मो आणाएँ पडिबद्धो ॥ ३ ॥

"अहिगारिणा" गाहा व्याख्या—अधिकरणमधिकार —प्रस्तुतक्रिया प्रति याग्यत्वम्, स च प्रदर्शितकर्मह्रासलक्षणो वक्ष्यमाणार्थित्वादिचिह्नव्यङ्ग्य, स विद्यते यस्यासावधिकारी, मत्वर्थीयेनविधानात्, तेनाधिकारिणा। 'खु' इति निश्चयवितर्कसभावनासु इति निश्चयाविवचन खुर्निपात । ततश्चाधिकारिणैव धर्म कर्तव्यो नापरेण, अधिकारिण एव क्रियाफलयोगात्, इतरस्य चानर्थस्यापि सभवात्। एतदेवावधारणफलद्वारेणाऽऽविष्करोति—"अणहिगारिणो दोसो" त्ति। अधिकारी यो न भवति सोऽनधिकारी—प्रतिपादितप्रतीप तस्य दोप —अनर्थो धर्मकरण इति गम्यते, अनधिकारिणो हि विराधनानिबन्धनोऽर्थ एव। अत एवोक्तम्—"अविधिकृताद्वरमकृतमेव"। तथा चागम —"जह चेव उ मोक्खफला, आणा आराहिआ जिणिंदाण। ससारदुक्खफलया, तह चेव विराहिआ होइ ॥१॥" तथा—"धर्मानुष्ठानवैतथ्यात्, प्रत्यपायो महान् भवेत्।

रोद्दु सौयजनको, दुष्पथुक्तादिवौपधात् ॥ १ ॥" ननु यद्येवं कथ चतुर्थभङ्गपतितरूपकोपमितचैत्यवन्दनाधिकारेऽभिहितम् ?—" एवं पि जुज्जइ चिय, तयणारम्भा उ नप्फल व जओ । तप्पच्चवायभावो, वि हदि तत्तो न जुत्तो त्ति ॥ १ ॥" इत्यादि । अत्र हि विधिहीनभावशून्यचैत्यवन्दनाया अपि लौकिकत्वेन लौकिकवन्दनाफलमुक्तमेव, अत्रोच्यते—नन्वत्राप्येकान्तानाराधनाद्वारेण विराधनाजनितानर्थफलाभाव एवोक्त, न हि किल चिकित्साक्रियाभासमानव्यापारपरोऽपि पुरुषोऽत्र तथाविधचिकित्सापक्रियाकृतमपकारमवाप्नोति । विराधनासद्भावे तु तन्निबन्धनोऽनर्थ प्राप्तव्य एव तत्प्रवृत्तेन प्राणिना । आराधनापक्षेऽपि यद् दर्शनलाघवादिनिदानमसद्विधानम। धत्ते तन्निमित्त विशेपतोऽनर्थमवाप्नोत्येनामी । तदुक्तम्—" सीयलनिहारओ खलु, भगवतामायणानिओगेण । तत्तो भवो अणतो, किलेसनहुलो जओ भणिय ॥ १ ॥" इत्यादि, तत् स्थितमिदमनधिकारिण कारणे दोप इति । अत्रैव हेतुमाह—"आणा भगाओ चिय" इति । आज्ञा–सर्वज्ञवचन तस्या भङ्ग –उल्लङ्घन तत एव, " चिय चेय एवार्थ " इति एवकारार्थे चियनिपात, आज्ञाभङ्ग एवात्र दोपकारणम्, शेपस्याशुभभावादेरत्रैवान्तर्भूतत्वात् नापरमित्यवधारणार्थं । ननु चैतदेव कथ यदुताऽऽज्ञाभङ्गे दोपो धर्मस्तु न भवति ? इत्याह—"धम्मो आणाए पडिबद्धो" इति । "दुर्गति प्रसृतान् जीवान्, यस्माद्धारयते तत । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृत ॥१॥ " इति वचनात् ' धर्म ' उक्तस्वरूप,

१ " करण " अ ।

'आज्ञाया' उक्तस्वरूपायामेव, "टाडसिङ्स्सुङीनामिदेद्दात" इति डेरेदादेश । 'प्रतिबद्ध' सवद्धो व्यवस्थित इति यावत् । तथा चोक्तम्—"आणाए चित्र चरण, त भगे" गाहा ॥ तथा—"जम्हा न धम्ममग्गे, मोत्तूण आगम इह पमाण । विज्जइ छउम त्थाण, तम्हा तत्थेव जइयव्व ॥१॥" इत्यादि । इति गाथार्थ ॥३॥

अधिकारिणमेव न्दन्ञस्थज्ञानिलक्ष्य साक्षादाह—

तत्थहिगारी अत्थी, समत्थओ जो ण सुत्तपडिकुट्ठो ।
अत्थी उ जो विणीओ, समुवठिओ पुच्छमाणो य ॥४॥

"तत्थहिगारी" व्याख्या—'तत्र' इति प्रस्तुते श्रावकधर्मे 'तत्र' एव व्यवस्थिते वा सर्वत्रैव धर्मे 'अधिकारी' योग्य क्रियाफलभागित्यथ । किंविध ? इत्याह—अर्थी समर्थको यो न सूत्रप्रतिकुष्ट । तत्रार्थ—प्रयोजनमभिधास्यमानलिङ्गगम्य यस्यास्ति सोऽर्थी, पुरुषार्थेषु धर्मस्य प्राधान्यात् तत्राऽऽसेवनातत्पर इत्यर्थ, न तु पापलिङ्गधर्मपरुष्यारुचिमान् । तथा समर्थ एव समर्थक, यावादेराकृतिगणत्वात्स्वार्थिक कन्, "जातौ वा स्वार्थे केल्लोला" इति वा प्राकृत कप्रत्यय । 'समर्थ' शक्त, न स्वङ्गीकृतमपि धर्मं परेभ्यो भयात् त्यजति। तथा यो न सूत्रप्रतिकुष्ट, 'य' इति उद्देशो, य एवविध सोऽधिकारीति योग, सूत्रेण—आगमेन प्रतिकुष्ट—निवारितो नेति योग, कथचिदर्थित्वसामर्थ्ययुक्तोऽपि शास्त्रे निवारितोऽनधिकार्येवेत्यभिप्राय । तथाऽन्यैरप्युक्तम्—"अर्थी समर्थ शास्त्रेणापर्युदस्तो धर्मेऽधिक्रियते" इति । एषा चार्थित्वादि-

१ भीत्या ख।

गुणानामेवमेव प्रवर्तकनिरूपणाप्रवृत्तेरित्थमुपन्यास । तथाहि—नानर्थिनि सामर्थ्यनिरूपणावसर, अर्थित्व एव तत्सम्भवात्। अत एव कैश्चिदुच्यते—"यो येन रक्तस्तमनुप्रवेष्टुमव्याहतस्तस्य स एव पन्था । अर्थित्वसंक्षोभजडेक्षणेन, नोद्वीक्षणीयस्त्वमरेश्वरोऽपि ॥ १ ॥" न चासमर्थे शास्त्रपर्युदासपर्यालोचनावकाश, असामर्थ्येनैव शेषचिन्ताया निरवकाशत्वात्। एषामेवार्थ्यादिगुणाना कार्यलिङ्गगम्य स्वरूपमाह—'अत्थी उ जो' इत्यादि, अर्थीति व्याख्येयनिर्देश, तुशब्द पुन शब्दार्थे। ततश्चायमर्थ—अर्थी पुन कथ लक्ष्य ? तत्राह—'यो विनीत समुपस्थित प्रच्छश्च' तत्र विनीत—धर्मप्ररूपक प्रति प्रतिपत्तिरूपाभ्युत्थानादिविनय कुर्वन्नर्थीति लक्ष्यते, तथा सम्यग् उप—सामीप्येनोत्थित—धर्मश्रवणादौ व्यक्तीकृतसम्मुखीभाव, न तु प्रयोजनान्तरैरेव कोडीकृतत्वादसम्मुखीन, तथा प्रच्छश्च "प्रच्छ ज्ञीप्सायाम्" इति धातो शतृ "न्तमाणौ शतृशानचो" इति माणादेशो प्राकृते पुच्छमाण इति स्यात्। शीलार्थो वा "शक्तिवय शीलेषु" इति लट शानजादेश। 'प्रच्छन्' ज्ञीप्सन्, धर्मस्वरूपग्रहणविध्यादिकमिति गम्यते। चशब्दस्तत्प्रकारैस्त्रिभिरपि लिङ्गै समुन्नीते प्रायोऽर्थित्व परिपूर्ण लक्ष्यत इत्याह। इति गाथार्थ ॥ ४ ॥

समर्थं व्याचष्टे—

होति समत्थो धम्म, कुणमाणो जो न बीहइ परेसिं।
माउपिउसामिगुरुमा-इयाण धम्माणभिरयाण ॥ ५ ॥

"होइ समत्थो" गाहा व्याख्या—'भवति जायते 'समर्थ'

इति व्याख्येयम् । किंविध ? इत्याह—धर्ममित्यादि । ' धर्मं ' उक्तस्वरूप चिकीर्षित ' कुर्वाण ' इति वर्तमानसामीप्यनिर्देशात् करिष्यमाण –धर्मं विधास्यमानो य ' न निभेति ' नो त्रस्यति, " भियो भार्थीहौ " इति भियो बीहादेश । ' परेभ्य ' आत्मव्यतिरिक्तेभ्य , " कचित् पञ्चम्या " इति षष्ठीभाव । परानाह— ' मातापितृस्वामिगुर्वादिभ्य ' मात्रादय प्रतीता , तेषा द्वन्द्व कृत्वा ऽऽदिशब्दस्य यथायोग योग । ततश्च मातापित्रादिभ्यो न निभेति, अनेन च योनिसबद्धा बन्धवो गृहीता । तथा " स्वाम्यादिभ्य " इत्यनेनापि रक्षकसहायादिरूपा राजामात्यमित्रादय उपात्ता । तथा " गुर्वादिभ्य " इत्यनेन चान्वयायागता अपरधर्मदावार कैलोपाध्यायादयश्च तदाश्रिताश्चोपात्ता द्रष्टव्या । एभ्यश्च किंभूतेभ्यो भय समवति ? इत्याह—' धर्मानभिज्ञेभ्य ' अधिकृतधर्माकुशलेभ्य, अधिकृतधर्मकुशलास्तु तदनुकूला एव भवेयुरित्यभिप्राय । ततश्चैतेभ्यो यथोत्तरकालभाविभ्यो बहुतमादिभयनिबन्धनेभ्यश्च यो न बिभेति स भयत्रयमुक्त समर्थोऽत्र द्रष्टव्य । इति गाथार्थ ॥५॥

सूत्राप्रतिकुष्टमाह—

मुसापडिकुट्ठो जो, उत्तमधम्माण लोगविक्खाए ।
गिहिधम्म बहु मण्णइ, इहपरलोए निहिपरो य ॥ ६ ॥
उचिय सेवइ वित्ति, सा पुण नियकुलकमागया सुद्धा ।
माहणखत्तियवइसा–ण सुद्दसुद्दाण नियनियगा ॥ ७ ॥

" सुत्तापडिकुट्ठो " गाहा " उचिय " गाहा व्याख्या—सू

१ ' कुलोपाध्यायादय ' ब ।

स्त्रप्रतिकुष्ट इत्युक्तस्यार्थमाह—" जो उत्तमधम्माण " इत्यादि । य इत्युद्देश, यत्तोर्नित्याभिसंबन्धाद् य एवंविध स सूत्राप्रतिकुष्ट इति योग । ' उत्तमधम्माण ' इति उत्तमधर्मेभ्य, आर्षत्वात् पञ्चम्या षष्ठी। ' लोकापेक्षया ' लोकाश्रयेण, लोके हि—" ब्रह्मचारी गृहस्थश्च, वानप्रस्थो यतिस्तथा । " इत्यादयो ये धर्मा रूढास्तेभ्य सकाशाद् गृहिधर्ममिति सामान्यनिर्देशेऽपि प्रक्रमादधिकृत श्रावकधर्मं 'बहु मन्यते' ज्यायास प्रतिपद्यते, लोकधर्मापेक्षयैव श्रावकधर्मं बहु मन्यते, न तु लोकोत्तरयतिधर्मापेक्षयापीत्यभिप्राय । इहपरलोके विधिपरश्च सूत्राप्रतिकुष्ट इति सण्टङ्क । तत्रेह—इत्यस्मिन् जन्मनि, परलोके—अन्यजन्मनि, पृथक् पदे समाहारद्वन्द्वात् सप्तम्येकवचनम्, विषयसप्तमी चेयम, इहलोकविषये परलोकविषय इत्यर्थ ।इहेति श्रावकधर्माधिकारनिरूपणावसरे वा परलोके विधिपर परलोकनिबन्धनधर्मानुष्ठाने प्रकृतकल्पाराधनपरायण इति भाव । ' च ' समुच्चये ॥६॥ तथा 'उचिता' प्रकृतधर्माप्रतिकूला 'सेवते' आश्रयते'वृत्तिं' वर्तनम्, लोकधर्मविरुद्धवृत्तिपरिहारेणोचितामेव वृत्तिं य सेवते स सूत्राप्रतिकुष्ट इत्यर्थ । वृत्तिमेवाह—'सा पुनर्निजकुलक्रमागता शुद्धा' सा तु वृत्तिर्निजकुलक्रमेण—स्वान्वयपरिपाट्याऽऽगता—प्राप्ता शुद्धा—तथाविधदोषरहिता, अनेन कुलक्रमागतामपि तथाविधाशुद्धां योनिपोषणादिकां वृत्तिमनुचितामाह । सा तु ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानां शूद्रशूद्राणां च चतुर्णां वर्णानाम्, शुद्धविशेषणं शूद्राणां तथाविधधीवराद्यव्यवच्छेदार्थम् । 'निजा निजा' आत्मीयाऽऽत्मीया, वीप्साया द्वि-

१ " इत्यस्यार्थ—" ब । २ "प्राकृतकल्पा—" ब । ३ " आद्रियते " ब ।

रुक्तौ पूर्वस्य ह्रस्वत्वे वे च प्राकृते 'नियनियगा' इति भवति। ततश्चैवविधा वृत्ति च य शुद्धा सेवते स सूत्राप्रतिकुष्ट इत्यावेदित भवति ॥ ७ ॥

तदेव बहुमानविधिपरतोचितवृत्तिभिर्यथोपन्याससभविनीभि सूत्राप्रतिकुष्टत्वमवबोध्य साम्प्रत बहुमानित्यादिगमकानि प्रत्येक पञ्च पञ्च लिङ्गानि जिज्ञापयिषुराचार्य सबन्धमारचयन्निदमाह—

एए पुण विण्णेया, लिंगेहिंतो परोवयारीहिं।
ताइ तु पच पच य, तिण्ह पि हवति एयाइ ॥ ८ ॥

"एए" गाहा व्याख्या—'एते' इति बहुमान्या (माना)-दय, पुन शब्दो भिन्नवाक्यतायाम्, 'विज्ञेया' ज्ञातव्या 'लि ङ्गेभ्य' गमकचिह्नेभ्य, "भ्यसश्च हिंतो सुतो" इति भ्यसन्तमि-दम्। 'परोपकारिभि' परोपकाराय धर्मव्याख्यादानाशुद्यतैराचा र्यादिभिरित्यर्थ। 'प्रवर्तकारिभि' इति क्वचित्पाठ, तत्रापि त एव प्रवर्तका, आदिशब्दाद्दायकशिक्षकादिपरिग्रह। 'तानि तु' लिङ्गानि पञ्च पञ्च 'त्रयाणामपि' बहुमान्या(माना)दीना 'भवन्ति' सन्ति 'एतानि' वक्ष्यमाणानि। इति गाथार्थ ॥ ८ ॥

तान्येवाह—

गिहिधम्मकहापीई, निंदाऽसवण च तदणुकपा य।
सविसेसजाणणिच्छा, चित्तनिवेसो तहिं चेव ॥ ९ ॥

"गिहिधम्म" गाहा व्याख्या—'गृहिधर्मकथाप्रीति'

१ "अवबाद्ध्य" ख।

प्रस्तुतश्रावकानुष्ठानकथने प्रेमेति परमार्थ, सा बहुमानजन्यत्वाद् बहुमानगमक लिङ्गम्, एव सर्वत्र योज्यम्। तथा 'निन्दाऽश्रवण' प्रक्रमात् श्रावकधर्मनिन्दाया अश्रवणम्। 'च' समुच्चये। 'तद-नुकम्पा' निन्दाप्रवृत्तप्राणिकरुणा, साऽपि बहुमानकार्यमेव, तद्बहुमानाद्धि तन्निन्दोद्यतान् आपदास्पद प्रतिपद्यमानोऽनुकम्पते, क्लिश्यमानानामनुकम्पास्पदत्वात्, न तु द्वेष्टि, पुरुषार्थानुपयोगात्। एव बहुमानकार्यत्वमुत्तरयोरपि द्रष्टव्यम्। 'च' समुच्चये। तथा सविशेषा ज्ञानेच्छा—जिज्ञासा सविशेषज्ञानेच्छा, प्रस्तुतगतेति गम्यते। तथा 'चित्तनिवेशस्तत्रैव' इति चित्तस्य—अन्त.करणस्य निवेश —न्यास 'तत्रैव' प्रस्तुतधर्म एव। इति गाथार्थ ॥ ९ ॥

विधिपरतालिङ्गान्याह—

गुरुविणओ तह काले, नियए चिइवंदणाइकरणं च।
उचियासणं जुत्तसगे, सज्झाए सययमुवओगो ॥१०॥

"गुरु" गाहा व्याख्या—गुरव —मात्रादय प्रस्तुतधर्मस्य दातारो वा तेषामुचितप्रतिपत्तिर्गुरुविनय, स हि सर्वत्र धर्मश्रवणादौ क्रियमाणो विधिपरता गमयति। तथा 'काले निजे चैत्यवन्दना-दिकरणम्' तत्र चैत्यवन्दनाया निज काल सन्ध्यात्रयाल्लिक्षण। यदुक्त पूजापञ्चकेण—"कालो इह विएणेओ, समाओ तिण्णि ताव ओहेण। विहिकिरियाऽविरुद्धो, अहवा जो जस्स जावइओ ॥१॥" 'चैत्यवन्दनादे' इत्यादिशब्दात् प्रस्तुतधर्मश्रवणग्रहणादेरुचिते काले करण—विधानम्। च प्राग्वत्। तथोचितासन

१ "इय" च।

सर्वत्र धर्मश्रवणादौ, छन्दोभङ्गभयादुत्तरेण समस्तनिर्देश । तथा 'युक्तस्वर' उचितध्वनि सर्वत्र चैत्यवन्दनादौ। तथा 'स्वाध्याये' सिद्धान्तप्रसिद्धे 'सतत' सर्वदा 'उपयोग' उपयुक्तता, सर्वमेतदधिकृतेऽन्यत्र च क्रियमाण विधिपरता गमयतीतिविधिपरतालिङ्गत्वमस्य द्रष्टव्यम् । इति गाथार्थः ॥ १० ॥

उचितवृत्तिलिङ्गान्याह—

सव्वजणवल्लहत्त, अगरहिय कम्म धीरया वसणे ।
जहसत्ती चागतवा, सुलद्धलक्खत्तण धम्मे ॥ ११ ॥

"सव्वजण" गाहा व्याख्या—'सर्वजनवल्लभत्व' सकललोकप्रियत्वम्, तद्धि समुचितवृत्तिवृत्त्यैव निवर्तयतीति उचितवृत्तेर्लिङ्गम् । तथा 'अगर्हित' अनिन्दित 'कर्म' जीविकालक्षणम्, "तत् सस्कृतात् सिद्धात् साध्यमानाच" इति वचनात्सिद्धावस्थाया विवक्षितत्वात् सस्कृतवत् एव सेर्लोप, प्राकृते तु 'कम्म' इति भाव्यम् । तथा 'धीरता' दैन्यानाश्रयणरूपा 'व्यसने' विपदि । तथा 'यथाशक्ति' शक्त्यनतिक्रमेण, प्राकृतत्वात्सव्यसमासेऽपि दीर्घे । 'त्यागतपसी' प्रतीते, "द्विवचनस्य बहुवचन" इत्यौतो जसि 'चागतवा' इति भवति । तथा 'सुलब्धलक्ष्यत्व' परमार्थलक्षकत्व 'धर्मे' धर्मविषयम् । एतदप्यखिलमौचित्यवृत्तिनिमित्तमेव प्राय इति तल्लिङ्गत्व सिद्धम् । इति गाथार्थ ॥ ११ ॥

प्रकृत निगमयन्नाह—

एएहि तदहिगारित्तण धुव लक्खणेहिँ नाऊण ।
गिहिधम्म गाहिज्जा, सिद्धतनिराहणा इहरा ॥ १२ ॥

" एए " गाहा व्याख्या—' एते ' [illegible]
दिमि 'तदधिकारिन्वे' प्रकृतश्रावकवर्णनो [illegible] ' धुवं ' [illegible]
लक्ष्यते तैरिति लक्षणानि—चिह्नानि तैः ' ज्ञात्वा ' [illegible] ' [illegible]
धर्मे ' प्रकृत ग्राहयेत्, तदुक्तदोषरहितमिति [illegible] [illegible]
वा गृह्णाति, तेन योजनेऽप्येवमेव, [illegible] [illegible] [illegible]
वाह—' सिद्धान्तविराधना ' सर्वज्ञाज्ञाभङ्ग, [illegible] [illegible]—
"आलोअणाए तिएए" इत्यादि। इतरथा अन्यथा, [illegible]
निरूपणामन्तरेणापि तद्ग्राहणानामिन्दर्थ । इति गाथार्थ-[illegible]

तमेव ग्राहणीयतयोदित श्रावकधर्मं निर्दिदिक्षुराह—

सम्मत्तमूलिया ऊ, पचाणुव्वय गुणव्वया तिन्नि ।
चउसिक्खावयसहिश्रो, सावगधम्मो दुवालसहा ॥ १२ ॥

" सम्मत्त " गाहा व्याख्या—सम्यक्त्व [illegible]—[illegible]
कारण यषा तानि सम्यक्त्वमूलानि, ' कमलाकरसौ वा " [illegible]
पुँलिङ्गता । ' तु ' अवधारणे, सम्यक्त्वमूलान्येव, नहि सम्यक्त्व
मन्तरेणाणुव्रतान्यिभवन । तदुक्तम्—" मूल द्वार प्रतिष्ठानमाधा
भाजन निधि । द्विषट्कस्यास्य धर्मस्य सम्यक्त्वं परिकीर्तितं ॥१॥
पञ्चेति सख्या, अणूनि—लघूनि महाव्रतापेक्षया व्रतानि—प्रतीतान्य
णुव्रतानि । तथा गुणव्रतानि त्रीणि, पुँलिङ्गता प्राग्वत् । चत्वा
रीति सख्या, शिक्षा—अभ्यास तत्प्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि
पुन चतु शब्देन समास सज्ञात्वात् प्राकृतत्वाद्वा, तै सहित —युक्त

१ सद्धातुमिलर, " इष्किरितर् स्वरूपार्थे " सि० ६-३-१२८
तिप्रत्यय ' एहणाति ' इति । भवन्तर सिप्रत्यय सिद्धमिद रूपम् ।

श्रावकधर्मोऽधिकृत ' द्वादशधा ' द्वादशप्रकारो भवतीत्यध्याहार । इति गाथार्थ ॥ १३ ॥

सम्यक्त्व तावदाह—

तत्थ तिहा सम्मत्त, खइय उवसामिय खओवसम ।
मिच्छत्तपरिक्खाएण होइ तव्वज्जणा चेय ॥ १४ ॥

" तत्थ " गाहा व्याख्या—' तत्र ' श्रावकधर्मे ' त्रिधा ' त्रिप्रकार 'सम्यक्त्व' शुभात्मपरिणामविशेषरूपम् । त्रैविध्यमाह— ' क्षायिक ' क्षयनिष्पन्नम्, तथा ' औपशमिक ' उपशमान्निष्पन्नम्, तथा ' क्षायोपशमिक ' क्षयोपशमाभ्या निष्पन्नम् । तत्स्वरूप सूत्रकृतैवैवमन्यत्रोक्तम्—" मिच्छत्त जमुइएण, त खीए अणुइय च उवसत । मीसीभावपरिणय, वेइज्जत खओवसम ॥ १ ॥ उवसा मगसेढिगयस्स होइ उवसामिअ तु सम्मत्त । जो वा अकयतिपुजी, अखविअमिच्छो लहइ सम्म ॥ २ ॥ खीणम्मि उइण्णम्मी, अणुइज्जते अ सेसमिच्छत्ते । अतोमुहुत्तमेत्त, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ३ ॥ ऊसरदेस दड्ढेल्लय व विज्झाइ वणदवो पप्प । इअ मिच्छस्स अणुदए, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ४ ॥ खीणे दसण मोहे तिविहम्मि वि भवनियाणभूयम्मि । निप्पच्चवायमउल, सम्मत्त खाइय होइ ॥ ५ ॥ " इह च प्राधान्यात् क्षायिकादिक्रमेणोपन्यास, अत पश्चानुपूर्व्या गाथाभि स्वरूपमेषा द्रष्टव्यम् । रोचकनिसर्गरुच्यादिरूप तु तद्भेदान्तर्भाव्यैवेति न पृथगुक्तम्, अत्र सक्षेपस्य प्रस्तुतत्वात् । तच्च तत्त्वार्थश्रद्धानशुद्धात्माध्यवसायस्वरूपमप्रतो व क्ष्यति । तच्च परोक्षज्ञानिनामुचितानुचितप्रवृत्तिनिवृत्तिव्यङ्ग्यम्, अ-

तस्तदभिधानमुखेन तत्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुचितप्रवृत्तेरनु-चितनिवृत्तिद्वारेण तावत्तत्स्वरूपमाविश्चिकीर्षुराह—'मिच्छे' त्यादि। मिथ्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूप, तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण भवति जायते। यद्यपि तत् परमार्थतः कर्मग्रन्थिभिदात' प्रादुरस्ति तथाऽपि तस्यामपि मिथ्यात्वपरिहारादयः कारणीभवन्त्येवेत्येतद्भा-वाभिधानम्। 'तद्वर्जनं' मिथ्यात्ववर्जनम्, चः पुनःशब्दार्थे, मिथ्यात्ववर्जनं पुनः 'एतद्' वक्ष्यमाणम्, 'एवं' वा वक्ष्यमाण-प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च "कगच—"इत्यादिसूत्रेण वलोपे समान एव पाठः। इति गाथार्थः ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करेइ सय मिच्छं, न कारवेई करंतमवि अण्णं।
नो अणुजाणइ मणसा, एव वायाएँ काएणं ॥ १५॥

"न करे" इत्यादि व्याख्या—'न करोति स्वयं' न वि-धत्ते आत्मना 'मिच्छा' मिथ्यात्वम्, प्राकृतत्वादेवम्, 'न का-रयति' न प्रयोजको भवति, मिथ्यात्वमित्यनुवर्तते, 'कुर्वन्तमप्य-न्यं' विदधतमप्यन्यं 'न समनुजानाति' नानुमन्यते 'मनसा' मनोयोगेन। 'एवं' ति कृतकारितानुमतिभिः 'वाचा' वाग्यो-गेन। 'कायेन' काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते। तैनश्च त्रिविधेनापि योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेदं मिथ्यात्वं परिहरतीत्यावेदितं भवति। मनःप्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तरत्र स्वयमेवाभिधास्यतीति। इति गाथार्थः ॥ १५ ॥

१ "त्यास्तद्भा" अ। २ "वक्ष्यमाणेन" ब। ३ "अतएव" क।

श्रावकधर्मोऽधिकृत ' द्वादशधा ' द्वादशप्रकारो भवतीत्यध्याहार । इति गाथार्थ ॥ १३ ॥

सम्यक्त्व तावदाह—

तत्थ तिहा सम्मत्त, खइय उवसामिय खओवसमं ।
मिच्छत्तपरिखाएण होइ तव्वज्जणए चेय ॥ १४ ॥

" तत्थ " गाहा व्याख्या—' तत्र ' श्रावकधर्मे ' त्रिधा ' त्रिप्रकार 'सम्यक्त्व' शुभात्मपरिणामविशेषरूपम् । त्रैविध्यमाह— ' क्षायिक ' क्षयनिष्पन्नम् , तथा ' औपशमिक ' उपशमनिष्पन्नम् , तथा ' क्षायोपशमिक ' क्षयोपशमाभ्या निष्पन्नम् । तत्स्वरूप सूत्र कृतैवैवमन्यत्रोक्तम्—" मिच्छत्त जमुइएण, त खीण अणुइय च उवसत । मीसीभावपरिणय, वेइज्जत खओवसम ॥ १ ॥ उवसा मगसेढिगयस्स होइ उवसामिअ तु सम्मत्त । जो वा अकयतिपुजी, अखविअमिच्छो लहइ सम्म ॥ २ ॥ खीणम्मि उइएणम्मी, अणु इज्जते अ सेसमिच्छत्ते । अतोमुहुत्तमेत्त, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ३ ॥ उसरदेस दड्ढेल्लय व विज्झाइ वणदवो पप्प । इअ मि च्छस्स अणुदए, उवसमसम्म लहइ जीवो ॥ ४ ॥ खीणे दसण मोहे तिविहम्मि वि भवनियाणभूयम्मि । निप्पच्चवायमउल, सम्मत्त खाइय होइ ॥ ५ ॥" इह च प्राधान्यात् क्षायिकादिक्रमेणोपन्याम , अत पश्चानुपूर्व्या गाथाभि स्वरूपमेषा द्रष्टव्यम् । रोचकनिसर्गरु-च्यादिरूप तु तद्भेदान्तर्भाव्येनेति न पृथगुक्तम् , अत्र सक्षेपस्य प्र स्तुतत्वात् । तच्च तत्त्वार्थश्रद्धानशुद्धात्माध्यवसायस्वरूपमतो व क्ष्यति । तच्च परोक्षज्ञानिनामुचितानुचितप्रवृत्तिनिवृत्ति यद्गम्यम् , अ-

तत्तदभिधानमुखेन तत्रापि चानुचितनिवृत्तिपूर्वकत्वादुचितप्रवृत्तेरनु-चितनिवृत्तिद्वारेण तावतत्स्वरूपमाभिधित्सुराह—'मिच्छे' त्यादि। मिथ्यात्वम्—अभिधास्यमानस्वरूप तत्परित्यागेन—तत्परिहारेण भवति जायते। यद्यपि तत् परमार्थत कर्मग्रन्थिभेदात् प्रादुरस्ति तथाऽपि तस्यामपि मिथ्यात्वपरिहारादन कारणीभवन्त्येवैतवद्भा-वाभिधानम्। 'तद्वर्जन' मिथ्यात्ववर्जनम्, च पुनःशब्दार्थे,- मिथ्यात्ववर्जन पुन 'एतद्' वक्ष्यमाणम्, 'एव' वा वक्ष्यमाण-प्रकारेण, प्राकृतत्वाच्च "कगच–"इत्यादिसूत्रेण यलोपे समान एव पाठ। इति गाथार्थ ॥ १४ ॥

तदेवाह—

न करेइ सय मिच्छ, न कारवेई करतमवि अएण।
नो अणुजाणइ मणसा, एव वायाऍ काएण ॥ १५ ॥

"न करे" इत्यादि व्याख्या—'न करोति स्वयं' न वि-धत्ते आत्मना 'मिथ्या' मिथ्यात्वम्, प्राकृतत्वादेवम्, 'न का-रयति' न प्रयोजको भवति, मिथ्यात्वमित्यनुवर्तते, 'कुर्वन्तमप्य-न्य' विदधतमप्यन्यं 'न समनुजानाति' नानुमन्यते 'मनसा' मनोयोगेन। 'एव' ति कृतकारितानुमतिभि 'वाचा' वाग्यो-गेन। 'कायेन' काययोगेन, एवमित्यनुवर्तते। तेनश्च त्रिविधेनापि योगेन त्रिविधमपि कृतादिभेद मिथ्यात्व परिहरतीत्यानेन्ति भवति। मन प्रभृतिभिश्च कृतादिरूपमुत्तरत्र स्वयमेवाभिधास्यतीति। इति गाथार्थ ॥ १५ ॥

---

१ "लत्वाद्गा" अ। २ "वक्ष्यमाणेन" घ। ३ "अतश्च" अ।

मिथ्यात्वस्वरूपमाविष्कुर्वंस्तत्कार्यभूता प्रवृत्तिमाह—

मिच्छत्तमणेगविहं, सुयाणुसारेण होइ विण्णेयं।
लोइयदेवेसु पसत्थमणवईकायवावारो ॥ १६ ॥

" मिच्छत्त " गाहा व्याख्या—' मिथ्यात्वं ' विपर्यस्ता त्माध्यवसायरूपम्, इह च यद्यपि जीवपरिणाम एव मिथ्यात्वं तथापि परिहारविषयीकृतामेव प्रवृत्तिं हेतुफलभावेन मिथ्यात्वमाह। ' अनेकविधं ' अनेकप्रकारम्, देवतादिप्रतिवस्तुविपर्ययसमभवात्। ' श्रुतानुसारेण ' आगमानुसारेण । आगमस्तु—" समणोवासओ पुव्वामेव मिच्छत्ताओ पडिक्कमइ सम्मत्तं उवसंपज्जइ। णो से कप्पइ अज्जप्पभिई अण्णउत्थिए वा अण्णउत्थियदेवयाणि वा अण्णउत्थियपरिग्गहियाणि अरहंतचेइयाणि वा वंदित्तए वा णमंसित्तए वा, पुव्विं अणालत्तेणं आलवित्तए वा संलवित्तए वा, तेसिं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा दाउं वा अणुप्पदाउं वा णऽण्णत्थ रायाभिओगेणं गणाभिओगेणं बलाभिओगेणं देवयाभिओगेणं गुरुनिग्गहेणं वित्तीकंतारेणं "। इत्यादि। तदेव लेशत आह—' लौकिकदेवेषु ' भवानीपतिश्रीपतिप्रजापतिशचीपतिरतिपति तथागतप्रभृतिषु, किम्? ' प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापारः ' प्रशस्तानामुचितनिमित्ताराध्यतासूचकानां मनोवाक्कायानां—योगानां सत्स्तुति-स्तुतिपूजाद्यैर्व्यापारः—व्यापृतत्वं प्रशस्तमनोवाक्कायव्यापार इति समासः। मिथ्यात्वं विज्ञेयमिति सम्बन्धः। इति गाथार्थः ॥१६॥

एवं च यथाऽर्हति वन्दनादिप्रत्ययकायोत्सर्गादिना प्रवृत्ति

१ ' सत्ताहति ' ख।

सम्यक्त्व एव लौकिकदेवेषु तत्प्रवृत्तिर्मिथ्यात्वम् । वन्दनादिस्वरूप त्वाह—

वदणमेयं मल्लाइ पूयण वत्थमाइ सक्कारो ।
माणसपीई माणो, एमाई सुहुममइगम्म ॥ १७ ॥

" वदण " गाहा व्याख्या—वन्दनम्, किम् ? ' एतत् ' अनन्तरोदिष्ट प्रशस्तमनोयोगादि, " वदि अभिवादनस्तुत्यो " इति धातुपाठात् । ' माल्यादि ' पुष्पदामादि देवतागतम्, किम् ? पूजन—पूजाशब्दवाच्यम्, आदिशब्दाद् धूपादिग्रह । ' वस्त्रादि ' वसनादि, तद्विषय 'सत्कार ' सत्करण सत्कार , साध्वर्थसत्शब्दपूर्वात्करोतेर्घञ् । मनसि भवा मानसी सा चासौ प्रीतिश्च मानसप्रीति , किम् ? ' मान ' सम्मानोऽत्राऽभिप्रेत । ' एवमादि ' एवविध वन्दनकरणश्रद्धादि ' सूक्ष्ममतिगम्य ' निपुणधिषणावबोध्यम्, मिथ्यात्वमिति सम्बन्ध । इति गाथार्थ ॥ १७ ॥

एव लौकिकमिथ्यात्वमभिधाय लोकोत्तरमप्येतद्विभागेनाह—

लोगुत्तमदेवम्मि वि, लोइयदेवाण जाणि लिंगाणि ।
इच्छापरिग्गहाईणि तेसिमारोवण मिच्छा ॥ १८ ॥

" लोगुत्तम " गाहा व्याख्या—' लोकोत्तमदेवे ' अर्हति ' अपि ' समुच्चये, न केवल लौकिकदेवगतमेव मिथ्यात्व किन्तु लोकोत्तरदेवेऽपीत्यर्थ । ' लौकिकदेवाना ' प्राक्प्रदर्शिताना 'यानि' कानिचित् ' लिङ्गानि ' इति लिङ्ग्यते रागादिरेभिरिति लिङ्गानि—तथाविधान्तरङ्गरागादिगमकानि तथाविधतनुसन्निवेशनेपथ्यादिरूपाणि।

१ " प्राक्प्रदर्शिताना " च ।

तान्येवाह—इच्छा—अभिलाप तस्या परिग्रह—आश्रयण इच्छापरिग्रह, चार्थ या समास, स आदिर्येषा वेषपरिग्रहादीना तानि। तथाहि लौकिकदेवाना दृश्यन्त एव तथाविधलिङ्गानि, तेषा 'आरोपण' प्रकल्पन 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम्। इति गाथार्थ ॥१८॥

एव देवगत मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गिगतमाह—

तह अण्णतित्थियाण, तावससक्काइलिंगधारीण।
पुव्वालवणाइ परिचओ य तव्वयणकरणाई ॥ १९ ॥

"तह" गाहा व्याख्या—'तथा' देवोदितप्रकारेण 'अन्यतीर्थिकाना' जैनधर्मबहिर्भूतानाम्। तानेवाह—'तापसशाक्यादिलिङ्गधारिणा' तापसशाक्यादिलिङ्ग धारयन्तीत्येवशीलास्तापसशाक्यादिलिङ्गधारिणस्तापसादय एव तेषाम्, 'पूर्वालापादि' प्राक्सभाषणादि "पुव्विं अणालत्तेण" इत्यादिसूत्रप्रदर्शित 'परिचय' सस्तव, चशब्दस्य तु समुच्चयार्थस्योत्तरत्र सबन्ध। तद्वचनकरणादिश्च व्यापारो मिथ्यात्वमिति सबन्ध। इति गाथार्थ ॥ १९ ॥

तथा—

वदणपूयणसक्कारणाइ सव्व न कप्पए काउ।
लोगुत्तमलिंगीण वि, केसिंचेव जओ भणिय ॥ २० ॥

"वदण" गाहा व्याख्या—'वन्दनपूजनसत्कारणादि' प्राग् व्याख्यानम्, केवल सत्कारण सत्कारणा वा सत्कारशब्दान्ते, एयन्तात्ल्युन्युवौ। तत् 'सर्वं' वन्दनादि मिथ्यात्वमत 'न कल्पते' न युज्यते 'कर्तुं' विधातुम्। तथा 'लोकोत्तमलिङ्गिनामपि'

[illegible] ' केषाञ्चित् ' पार्श्वस्थादीना ' एवं ' [illegible] न कल्पते । ' यत ' यस्मात् ' भणिय ' सूत्र- [illegible] । इति गाथार्थ ॥ २० ॥

[illegible] —

पासत्थोसन्नकुसीलणीयसंसत्तजणमहाछंदं ।
नाऊं, तं सुविहिया, सव्वपयत्तेण वज्जति ॥ २१ ॥

" पासत्थो " गाहा व्याख्या—पार्श्वे ज्ञानादीना तिष्ठतीति पार्श्वस्थ । तथा अवमीदति स्म अवसन्न । तथा कुत्सित शीलमस्येति कुशील । तथा नित्यमेकत्र वसनाभित्य । तथा सञ्जननात् संसक्त । [illegible] समुदायस्य प्रत्येकमभिसम्बन्ध, पार्श्वस्थजनमित्यादि । तथा [illegible] [illegible] न, पृथग् निर्देशान्तस्य सर्व [illegible] । ' ज्ञात्वा ' अवबुध्य ' त ' आगम कथितस्वरूप [illegible] ' सुविहिता ' इति शोभन विहित—अनुष्ठान येषा ते [illegible] श्रावक ' सर्वप्रयत्नेन ' सर्वादरेण ' वर्जयन्ति ' [illegible] । इह यद्यपि सुविहिता श्रावक एव प्रती- [illegible] चैव परिहार प्रतिपादितस्तथाऽपि श्रावकाणामपि तद्वन्द- [illegible] सुविहितानुसारत एव वस्तुतपरिहार ' प्रोक्त ' एव [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]—" पास [illegible] कुशीला [illegible] संसक्त । [illegible] श्रावगाए [illegible] [illegible] ॥ १ ॥ " आगमेऽप्युक्तम्—" पा- [illegible], [illegible] कुसील [illegible] संसत्तो । अहछंदो वि भ

[illegible]

तान्येवाह्—इच्छा–अभिलाष तस्या परिग्रह –आश्रयण इच्छाप रिग्रह, षार्थे वा समास, स आदिर्येषा चेपपरिग्रहादीना तानि। तथाहि लौकिकदेवाना दृश्यन्त एव तथाविधलिङ्गानि, तेषा 'आरोपण' प्रकल्पन 'मिथ्या' इति मिथ्यात्वम्। इति गाथार्थ ॥१८॥

एव देवगत मिथ्यात्वमभिधाय लिङ्गिगतमाह्—

तह अण्णतित्थियाण, तावससक्काइलिंगधारीण।
पुव्वालवणाइ परिचओ य तव्वयणकरणाई ॥ १६ ॥

"तह" गाहा व्याख्या—'तथा' देवोदितप्रकारेण 'अन्यतीर्थिकाना' जैनधर्मबहिर्भूतानाम्। तानेवाह्—'तापसशाक्यादिलिङ्गधारिण' तापसशाक्यादिलिङ्ग धारयन्तीत्येवशीलास्तापस शाक्यादिलिङ्गधारिणस्तापसादय एव तेषाम्, 'पूर्वालापादि' प्राक्सभाषणादि "पुव्विं अणालत्तएण" इत्यादिसूत्रप्रदर्शित 'परिचय' सस्तव, चशब्दस्य तु समुच्चयार्थस्योत्तरत्र सबन्ध। तद्वचनकरणादिश्च व्यापारो मिथ्यात्वमिति सबन्ध। इति गाथार्थ ॥ १९ ॥

तथा—

वदणपूयणसक्कारणाइ सव्व न कप्पए काउ।
लोगुत्तमलिंगीण वि, केसिंचिच जओ भणिय ॥ २० ॥

"वदण" गाहा व्याख्या—'वन्दनपूजनसत्कारणादि' प्राग् व्याख्यानम्, केवल सत्कारण सत्कारणा वा सत्कारशब्दान्वर्थे, ण्यन्ताल्ल्युन्युर्वा। तत् 'सर्वं' वन्दनादि मिथ्यात्वमत 'न कल्पते' न युज्यते 'कर्तुं' विधातुम्। तथा 'लोकोत्तमलिङ्गिनामपि'

कुलमिप्पकम्मे, तवगुणसुत्ताइ सत्तविह ॥ १३ ॥ कक्कुरुयाइ मा-या, नियडीए डंभण तु ज भणिश्र । थलिक्खणाइ लक्खण, वि-ज्जामताइया पयडा ॥ १४ ॥ ससत्तो उ इयाणिं, सो पुण गोम-त्तलदए चेव । उचिट्ठमणुचिट्ठ, ज किंची छुब्भई सव्व ॥ १५ ॥ एमेव य मूलुत्तर, दोसा य गुणा य जत्तिश्रा केई । ते तम्मीं स णिहिश्रा, ससत्तो भण्णई तम्हा ॥ १६ ॥ रायविदूसगमाई, श्र-हवा वि नडो जहा उ बहुरूवी । श्रहवा वि मेलगो विव, हलि-द्दरागाइबहुवण्णो ॥ १७ ॥ एमेव जारिसेण, सुद्धमसुद्धेण वावि समिलइ । तारिसश्रो चिश्र हवई, ससत्तो भण्णई तम्हा ॥ १८ ॥ सो दुविगप्पो भणिश्रो, जिणेहिं जिश्ररागदोसमोहेहिं । एगो उ सकिलिट्ठो, श्रसकिलिट्ठो तहा श्रण्णो ॥ १९ ॥ पचासवप्प-वत्तो जो खलु तिहिं गारवेहिं पडिवद्धो । इत्थिगिहिसंकिलिट्ठो, सस-त्तो संकिलिट्ठो उ ॥ २० ॥ पासत्थाईएसु, संविग्गेसु च जत्थ मि-लई उ । होइ तहिं तारिसश्रो, पियधम्मो श्रहव इयरो उ ॥ २१ ॥ " ॥ २१ ॥

तद्वर्जने हेतुमाह—

एत्थ य पासत्थाईहिं सगय चरणनासय पाय ।
सम्मत्तहरमहाछदेहिं उ तब्बक्खरा चेय ॥ २२ ॥

" एत्थ य " गाहा व्याख्या—' अत्र च ' पार्श्वस्थादिपु, निर्धारणसप्तमी चेयम्, पार्श्वस्थादिपु मध्ये, ' च ' वाक्योपन्यासार्थे, ' पार्श्वस्थादिभि ' उक्तस्वरूपै ' सगत ' परिचितम्, किम् ? वन्दनादिरूप ' चरणनाशक ' चारित्रापहारि । यदुक्तमा-

एए, अवदरिज्जा जिणमयम्मि ॥ १ ॥ " पार्श्वस्थादिस्वरूप च परिभाषार्हमतो भाष्यादवसेयम्—" सो पासत्थो दुविहो, सव्वे देसे अ होइ नायव्वो । सव्वम्मि नाणदसणचरणाण जो उ पास त्थो ॥ १ ॥ देसम्मि उ पासत्थो, सिज्जायरऽभिहडरायपिंड च । नीय च अग्गपिंड, भुजइ निक्कारणे चेव ॥ २ ॥ कुलनिस्साए विहरइ, ठवणकुलाणि अ अकारणे विसइ । सखडिपलोअणाए, गच्छइ तह सथव कुणइ ॥ ३ ॥ ओसण्णो वि अ दुविहो, सव्वे देसे अ तत्थ सव्वम्मि । उउबद्धपीढफलओ, ठविअगभोई य नायव्वो ॥ ४ ॥ आवस्सगसज्झाए, पडिलेहणझाणभिक्खऽभत्तट्ठे । आग मणे निग्गमणे, ठाणे अ निसीअण तुअट्टे ॥ ५ ॥ आवस्सयाइ- याइ, न करेई अहव हीणमहिआइ । गुरुवयणवलाई तहा, भणि ओ एसो उ ओसण्णो ॥ ६ ॥ गोणो जहा चलतो, भजइ समिल तु सो वि एमेव । गुरुवयण अकरेंतो, वलाइ कुणई च ओसोउ ॥ ७ ॥ तिविहो होइ कुसीलो, नाणे तह दसणे चरित्ते अ । एसो अवन्दणिज्जो, पण्णत्तो वीयरागेहिं ॥ ७ ॥ नाणे नाणायार, जो उ विराहेइ कालमाईय । दसणे दसणायार, चरणकुसीलो इमो होइ ॥ ८ ॥ कोउयभूईकम्मे, पसिणापसिणे निमित्तमाजीवी । पक्कुरुथा य लक्खण, उवजीवइ विज्जमताई ॥ १० ॥ सोहग्गाइ- निमित्त, परेसि ण्हवणाइ कोउग भणिअ । जरिआइ भूइदाण, भूई- कम्म विणिदिट्ठ ॥ ११ ॥ सुविणगविज्जाकहिअ, आइखणिघटि- आइकहिअ वा । ज सीसइ अण्णेसिं, पसिणापसिण हवइ एअ ॥ १२ ॥ तीयाइभावकहण, होइ निमित्त इम तु आजीव । जाइ-

कुलसिप्पकम्मे, तवगुणसुत्ताइ सत्तविह ॥ १३ ॥ कक्कुरुयाइ मा-
या, नियडीए डभण तु ज भणिग्र । थीलक्खणाइ लक्खरण, वि-
ज्जामताइया पयडा ॥ १४ ॥ ससत्तो उ इयाणिं, सो पुण गोभ-
त्तलदए चेव । उच्छिट्ठमणुच्छिट्ठ, ज किंची छुभई सव्व ॥ १५ ॥
एमेव य मूलुत्तर, दोसा य गुणा य जत्तिश्रा केई । ते तम्मी स-
त्रिणहिश्रा, ससत्तो भरणई तम्हा ॥ १६ ॥ रायविदूसगमाई, श्र-
हवा वि नडो जहा उ वहुरूवी । अहवा वि मेलगो व्व, हलि-
इरागाइबहुवण्णो ॥ १७ ॥ एमेव जारिसेण, सुद्धमसुद्धेण वावि
समिलइ । तारिसश्रो चिश्र हवई, ससत्तो भरणई तम्हा ॥ १८ ॥
सो दुविगप्पो भणिश्रो, जिरोहिं जिश्ररागदोसमोहेहिं । एगो
उ सकिलिट्ठो, असकिलिट्ठो तहा अरणो ॥ १९ ॥ पचासवप्प-
वत्तो जो खलु तिहिं गारवेहिं पडिवद्धो । इत्थिगिहिसकिलिट्ठो, सस-
त्तो सकिलिट्ठो उ ॥ २० ॥ पासत्थाईएसु, सविग्गेसु य जत्थ मि-
लई उ । होइ तहिं तारिसश्रो, पियधम्मो अहव इयरो उ
॥ २१ ॥ " ॥ २१ ॥

तद्वर्जने हेतुमाह—

एत्थ य पासत्थाईहिं सगय चरणनासय पायं ।
मग्गचहरमहाछद्देहिं उ तन्नक्खरणं चेय ॥ २२ ॥

" एत्थ य " गाहा व्याख्या—' अत्र च ' पार्श्वस्थादिषु, निर्धारणसप्तमी चेयम्, पार्श्वस्थादिषु मध्ये, ' च ' वाक्योपन्यासार्थे, ' पार्श्वस्थादिभि ' उक्तस्वरूपै ' सगत ' परिचितम्, किम् ? चन्दनादिरूप ' चरणनाशक ' चारित्रापहारि । यदुक्तमा-

गमे—" पासत्थाई वंदमाणस्स, नेव कित्ती न निज्जरा होइ । कायकिलेस एमेव, कुणई तह कम्मबंधं च ॥ १ ॥ किइकम्म च पससा, सुहसीलजणम्मि कम्मबंधा य । जे जे पमायठाणा ते ते उववूहिश्रा हौंति ॥ २ ॥ " 'सम्यक्त्वहर' सम्यग्दर्शननाशि यथाच्छन्दे । दुर्भिन्नवाक्यतायाम्, 'तल्लक्षण' यथाच्छन्दस्वरूप 'च' पुनरर्थे 'एतत्' वक्ष्यमाणमागमे उक्तमिति गम्यते ॥२२॥

उस्सुत्तमायरतो, उस्सुत्त चेव पण्णवेमाणो ।
एसो उ अहाछंदो, इच्छाछंदो त्ति एगट्ठा ॥ २३ ॥

" उस्सुत्त " गाहा व्याख्या—सूत्राद्-आगमा"दित्युत्तमु त्सूत्र तदुत्सूत्र 'आचरन्' कुर्वन्, 'तत्' उत्सूत्रमेव 'प्रज्ञापयन्' प्ररूपयन्, अनेन सविग्नपाक्षिकस्य यथाच्छन्दताव्यवच्छेदमाह । तदुक्तमागमे—" होज्ज हु वसणप्पत्तो, सरीरदोपल्लयाए असमत्थो । चरणकरणे असुद्धे, सुद्ध मग्ग परूवेज्जा ॥ १ ॥ ओसन्नो वि विहारे, कम्म सोहेइ सुलहबोही उ । चरणकरण विसुद्ध, उववूहेंतो परूवेंतो ॥ २ ॥ " इत्यादि । 'एप' अनन्तरोदितरूप, 'तु' पुनरर्थे, 'यथाच्छन्द' यथा—येन प्रकारेणाऽऽगमाननुपात्येव च्छन्दोऽस्य यथाच्छन्द इति । 'इच्छाच्छन्द इति' इच्छया च्छन्दोऽस्य स तथैकार्थम् । तथाह्यय युक्त्यागमानपेक्ष " हरितोपरिवर्तिडगलकमहणमेकवस्त्रोपरि शेषवस्त्रापिप्रत्युपेक्षण कर्तव्यम् " इत्यादिरूपा वक्ष्यमाणा च प्ररूपणामागमाननुपातिनीमेवाह । इति गाथार्थ ॥ २३ ॥

उत्सूत्रपद व्याख्यातुमाह—

उस्सुत्तमणुवइट्ठं, सच्छंदविगप्पियं अणणुवाई ।
परतत्तिपवित्ते तिंतिणो य इणमो अहाछंदो ॥ २४ ॥

" उस्सुत्त " गाहा व्याख्या—उत्सूत्रमनुपदिष्टम्, आगमे इति गम्यते । तच्च किंविधं स्यात् ? इत्याह—' स्वच्छन्दविकल्पित' स्वाभिप्रायघटितम् । एवंविधमपि किल किञ्चिदर्थादविरुद्धं स्यादत आह—' अननुपाति ' नाऽऽगमे कथञ्चनाप्यनुपततीत्यर्थः । तदेवं-विधमेवोत्सूत्रमभिप्रेतम्, तदाचरणादिना यथाच्छन्दः, अतोऽन्यथाऽप्येनमाह—' परतप्तिप्रवृत्त ' इति परेषां—गृहस्थादीनां तप्तिः—कार्यचिन्तनादिरूपा परतप्तिः तस्यां प्रवृत्तो यः स तथा, 'तिन्तिनः' यथालब्धभक्तादिना अनिर्वृतत्वेनाभीक्ष्णं रुटकः इत्यर्थः । यः प्रकारान्तरेण यथाच्छन्दलक्षणमेवदित्याह । ' इणमो ' अयम्—अनन्तरोदिष्टो यथाच्छन्दः । इति गाथार्थः ॥ २४ ॥

प्रकारान्तरेणाप्येनमाह—

सच्छंदमइ विगप्पिय, किंची सुहसायविगइपडिबद्धो ।
तिहिँ गारवेहिँ मज्जइ, तं जाणाही अहाछंदं ॥ २५ ॥

" सच्छंद " गाहा व्याख्या—'स्वच्छन्दमत्या' स्वाभिप्राय-मननेन, प्राकृतत्वाच्च सुब्लोपेन निर्देशः क्रियाविशेषणं वा, स्वच्छन्देन मननं यत्र विकल्पने तत्तथा । ' विकल्प्य ' चर्चयित्वा ' किञ्चिद् ' इत्यनिर्दिष्टस्वरूपम्, ' शुभसातविकृतिप्रतिबद्ध ' इति शुभ—ऋद्धिरूपमुपकरणादि सातं—सुखं विकृतिः—घृतादिका, शुभादीनां द्वन्द्वः, तत्र प्रतिबद्धः—अभिष्वक्तः ऋद्धिसुखरसगौरवगृद्ध, इत्यर्थः । तथा चाह—'त्रिभिर्गौरवैः' उक्तस्वरूपैः 'माद्यति' परयत्री-

भवति स जानीहि यथाच्छन्दम्, अयमपि यथाच्छन्द इत्यर्थ ॥२

उत्सूत्र दिङ्मात्रेणोदाहरणीकुर्वन्निदमाह—

उस्सुत्त पुण एत्थ, थावरपाओगकूवकरणाई ।
उब्भूइगकरउप्पा–यणाइ धम्माहिगारम्मि ॥ २६ ॥

" उस्सुत्त " गाहा व्याख्या—उत्सूत्र पुनरत्रैवरूपम्, तद्था—' स्थावरप्रायोगकूपकरणादि ' इति स्थावर–गृहम्, प्रयोभव प्रायोग्ये वा भव प्रायोग प्रायोग्य वा–तथाविधवृद्धिप्रयुक्त धान्यादि, कूपकरण–कूपखननम्, आदिशब्दाद्वाटिकादिपरिग्रह तथाऽद्भुतिक —अभिनवोऽपूर्वं कर –उत्पन्नद्रव्यविभागग्रहणलक्षण तस्योत्पादन–प्रवर्तनम्, आदिशब्दादेवप्राय अन्यदप्यागमनिषिद्ध यतेश्चैत्यप्रयोजनचिन्तनादि ' धर्माधिकारे ' धर्मप्रयोजनाचिन्तायाम् । इति गाथार्थ ॥ २६ ॥

एमाइ बहुविगप्प, उस्सुत्त आयरंति सयमेव ।
अन्नेसि पएणवेंति य, सिच्छाए जे अहाछंदा ॥ २७ ॥

" एमाइ " गाहा व्याख्या—' एवमादि ' इति " कगचज " इत्यादिना वलोपे सन्धौ चैव भवति, श्रोषप्रायमन्यदपि द्रष्टव्यमित्यर्थ । यथा—" चोएइ चेइयाण, खेत्तहिरएणाइगामगावाई । लग्गतस्स उ जइणो, तिगरणसुद्धी कह ण भवे ? ॥ १॥" इति पूर्वपक्षमात्रदर्शनादेव केचिद् यतेश्चैत्यसम्बन्धिक्षेत्रादिचिन्तनचेत्यस्वीकरणादौ धर्ममवधारयन्ति, सूत्राननुपाति चैतत् । यत एवमत्रोत्तरग्रन्थ —" भएणइ एत्थ विभासा, जो एयाइ सय विमग्गेजा । न हु होइ तस्स सुद्धी, अह कोइ हरेज्ज एयाइ ॥ १ ॥

सव्वत्थामेण तहिं, सघेण होइ मग्गिअव्व ति। सचरित्तऽचरित्तीण य, एय सव्वेसि कज्ज तु ॥ १ ॥" अत्र हि किल दर्शनपरिभवप्राये पूर्वराजादिदत्तक्षेत्रादिलोपप्रस्ताव एव यतेरपि क्षेत्रादिचिन्तनमुक्तम्, न तु सामान्येन, अलमतिप्रसङ्गेन। स्वयमेवप्राय आगमग्रहैर्ऽयम्। 'बहुविकल्प' अनेकप्रकारमुत्सूत्रमाचरन्ति प्ररूपणादिना स्वयमेव। तथा 'अन्येभ्यश्च' श्रोतृभ्य प्रज्ञापयन्ति तत्प्ररूपणाकरणादिभि। कथम्? 'स्वेच्छया' स्वकीयाकूतकार्यानुयातया युक्त्या, न तु सिद्धान्ताधीनतया। य एवविधा यतिवेषधारिणो यथाच्छन्दास्ते। इति गाथार्थ ॥ २७ ॥

एव यथाच्छन्दवन्दनादि मिथ्यात्वनिबन्धन परिहार्यतयाऽभिधायागमविशेषेणात्यर्थं तन्निषेधन प्रस्तुतफलवदेवेत्यावेदयन्निदमाह—

एत्तो चिय तेसिमुवस्सयम्मि तु दिवससमागओ साहू।
तेसिं धम्मकहाए, कुणइ विघाय सइ बलम्मि ॥ २८ ॥

"एत्तो चिय" गाहा व्याख्या—'अत एव' इति यत एव तेषा सम्पर्कमात्रादेव मिथ्यात्वप्राप्तिरिमभवोऽत एव 'तेषा' यथाच्छन्दानामुपाश्रये तु 'दिवससमागत' कथञ्चनाप्यागत्याऽऽगत साधु तेषा 'धर्मकथाया' उत्सूत्रप्ररूपणारूपाया 'करोति विघात', विधत्ते प्रतिक्षेप 'सति बले' विद्यमाने सामर्थ्ये इति, अभिहित सिद्धान्त इति गम्यते। तथाह्योघनिर्युक्तौ उक्तम्—" पढमबीआ गिलाणे, तइए सण्णी पवत्थि साहम्मी। पचमगम्मि अ वसही, छट्ठे ठाणट्ठिओ होइ ॥ १ ॥" इति। वसतिद्वार व्याचक्षाणेनोक्तम्—" सविग्गसंभिहगमुने नीयाइ मोत्तुहाछन्दे। प-

बतस्सेएसु, वमहोए मग्गणा होइ ॥ १ ॥ " एव यथाच्छन्ददाना सर्वथा प्रत्यासत्ते परिहारमभिधायागत्याप्रत्यासत्तिसभवेऽभिहितम् । " ग्मेय अहाछदे, पडिहयणा ग्माए अगमयए कएणा । ठाए ट्ठिओ निसामे सुयणाहरणाइगहिपए ॥ १ ॥ " ततश्च यथाकथ ञ्चिद् यथाच्छन्दवचनाश्रवणमभिहितम् ॥ २८ ॥

इदमेवाह—

इहरा ठएइ कएणे, तस्सवणा मिच्छमेइ साहू वि ।
अबलो किमु जो सड्ढो, जीवाजीवाइअणभिएणो ॥ २६ ॥

" इहरा " गाहा व्याख्या—' इतरथा ' तत्तथाप्रतिपाताशक्तौ तथाविधवचनपाटवाभावादिनाऽसत्या किम् ? ' स्थगयति ' करादिना पिधत्ते ' कर्णौ ' श्रुती तद्वचनश्रवणपरिपन्थितया, उपलक्षण चैतत्, उदितागमगदितानामध्ययनादीना तत्तथाविघातहेतूनाम् । किमर्थमेवममौ करोति ? इत्याह—' तच्छ्रवणात् ' यथाच्छन्दवचनश्रवणात् ' मिथ्यात्वमेति ' विपर्यय याति ' साधुरपि ' समवद्विशेषश्रुतो यतिरपि यथाच्छन्ददेशनया निपरिणम्यते, किं पुन श्रावक ? इत्यपिशब्दार्थ । तथा चाह—'अबल ' तथाविधागमाभ्यामरहितत्वेन सन्मार्गे विशिष्टावष्टम्भरहित उत्तरदानादाव समर्थ ' किं पुन ' किमङ्ग य ' श्राद्ध ' श्रद्धावान् श्रावक?, स तु सुतरा विपरिणमते । निमित्तमाह—जीवाजीवयोरनभिज्ञ , तथाविधागमाग्रहणादित्यभिप्राय । इति गाथार्थ ॥ २६ ॥

कथ विपरिणमति ? इत्याह—

वयणविसंवायाओ, उप्पज्जइ ससओ फुड ज से ।
तम्हा तमणाययण, मिच्छं मिच्छत्तहेऊ वि ॥ ३० ॥

" वयण " गाहा व्याख्या—वचनयो –सन्मार्गप्रकाशका-रयोताधुनाऽऽयायमानयोर्विसंवादात्–परस्पराघटमानत्वलक्षणात् 'उ-त्पद्यते संशय ' संभवति संदेह –किं तत्सत्यमिद वा ? इत्यादि-रूप ' स्फुट ' प्रकटम्, संशयकारणस्य प्रबलत्वात्प्रकटत्व सश-यस्येति स्फुटार्थ । ' यत् ' यस्मात् सन्मार्गप्रतीतेर्निरन्धन ' से ' एतस्य ' तत् ' तस्माद् यथाच्छन्दवन्दनादि निषेध्यतया प्रकृतम्, ' तत् ' वा यथाच्छन्दवन्दनस्थानादि, किम् ? ' अनायतन ' आ-गमपरिभाषितमशुद्धिस्थानम् । तदुक्त तत्र—" सावज्जमणाययण, असोहिठाण कुसीलमसग्गी । एगट्ठा हुंति पया, विवरीआ चेव आययणे ॥ १ ॥ " ननु कथमिद लौकिकन्यैवन्दनादि यथाच्छ-न्दवन्दनाद्यवमान मिथ्यात्वम ? यावता विपर्यस्ताध्यवसायरूपमे-व मिथ्यात्वमागमेऽभिहितम्, अत कथ मिथ्यात्ववर्जनावसरे ध-र्म्यतयाऽभिधानमस्य ? इत्याह—' मिच्छं ' इत्यादि । मिथ्यात्वमत्र मिथ्याहेतुरूपमप्यभिप्रेत हेतुफलभावेन, यथा " तन्दुलान् वर्षति पर्जन्य " इति, विपर्यस्तपरिणामकारि मिथ्यात्वनिबन्धन चैतद्व-न्दनादि, तेन तत्कार्यरूप मिथ्यात्व परिहारयता तद्धेतुरपि परि-हार्य एवोच्यते, नहि हेतुविनाश विना फलविनाश, अविकल-कारणसद्भावेऽवश्यभावित्वात् फलस्य, अन्यथा हेतुफलभाव एव न

१ " प्राबल्यात् मा० " ख ।

भवेत् । अलमतिप्रसङ्गेन । स्थितमेतत्—मिथ्यात्वहेतुरपि मिथ्या त्वम्, अतस्तत् परिहार्यम् । इति गाथार्थ ॥ ३० ॥

प्रस्तुतनिगमनायाह—

इय सपरपक्खविसय, सकारण जाणिऊण मिच्छत्त ।
पच्चक्खिय तिह तिविहेण पालणाभावणा एव ॥ ३१ ॥

" इय " गाहा व्याख्या—इतिशब्द एवमकारार्थ । एव प्रकार मिथ्यात्व ज्ञात्वेति योग । इह च " वेरितेर्वाक्यादौ " इति इतेरितोऽदादेशे " कगचज " इत्यादिना तलोपे सत्येव पाठ । ' स्वपरपक्षविषय ' प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराश्रयमित्यर्थ । ' सकारण ' सह कारणेन ' मिथ्यात्व ' हेतुरूपमपि प्रदर्शित ज्ञात्वेत्यथ । ' प्रत्याख्याय ' परिहारेणाङ्गीकृत्य ' त्रिधा ' कृत-कारितानुमोदनै ' त्रिविधेन ' मनसा वाचा कायेन तथैव पाल येद् इत्युत्तरक्रियाध्यार, ' पञ्चक्खइ ' इति तु पाठे इयमेवोत्तर-क्रिया। पालनाभावना त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारनिर्वाहणपर-मार्थ इत्यर्थ । ' एव ' अभिधास्यमानप्रकारा। इति गाथार्थ ॥३१॥

तामेव भावनामाह—

एय अणतरुत्त, मिच्छ मणमा न चिंतइ करेमि ।
सयमेसो य करेऊ, अएणेण कए वि सुट्ठु कय ॥ ३२ ॥

" एय " गाहा व्याख्या—एतदनन्तरोक्त ' मिथ्यात्व ' लौकिकदेवबन्दनादिक ' मनसा ' चेतसा ' न चिन्तयति ' नाभि-सधत्ते, यथा करोम्यहमिद मिथ्यात्व ' स्वय ' आत्मना, कृत-

मिदं मनसा, एव वा करोत्विति तु कारितम्, अन्येन कृते वा सुष्ठु कृतमिति मनःसम्प्रधारणमनुमोदनम् । इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

तथा वाचा त्रिविधमाह—

एव वाया न भणइ, करेमि अएण च न भणइ करेहि ।
अन्नकय न पसंसइ, न कुणइ सयमेव काएण ॥ ३३ ॥

"एव" गाहा व्याख्या—'एव' मनोवद् वाचा न भणति, यथा करोम्यहं मिथ्यात्वम् । अन्यं न भणति, यथा कुरु त्वम् । अन्यकृत न प्रशंसति, यथा शोभनमिदं कृतम् । कायेनाऽऽह—न करोति स्वयमेव कायेन । इति गाथार्थः ॥ ३३ ॥

करसन्नभमुहखेवाइएहिं न य कारवेइ अन्नेण ।
न पससइ अन्नकय, छोडियहसियाइचेट्ठाहिं ॥ ३४ ॥

"कर" गाहा व्याख्या—'करसज्ञाभ्रूक्षेपादिभिः' कायव्यापाररूपैः प्रतीतैरेव नो कारयति, मिथ्यात्वमिति सर्वत्र प्रकृतमेव, 'अन्येन' परेण। अन्यकृत न प्रशंसति 'छोटिकाहसितादिचेष्टाभिः' प्रतीताभिरेव । इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥

एव त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारे श्रावकस्य प्रतिपादिते प्राणातिपातादावपि त्रिधा त्रिविधेन विरतिमसभावयन् कदाचित्परो ब्रूयात्, यथा—

आह तिहाणुमई ज, सवासुरमोयपडिसुणणभेया ।
गिहिणो य सयावासो, बहुमिच्छादिट्ठिमज्झम्मि ॥ ३५ ॥

"आह" गाहा व्याख्या—'आह' परो ब्रूते 'त्रिधा' त्रिप्रकारा 'अनुमतिः' अनुमोदनरूपा 'यत्' यस्मात् । त्रैवि-

भवेत् । अलमतिप्रसङ्गेन । स्थितमेतत्—मिथ्यात्वहेतुरपि मिथ्या त्वम्, अतस्तत् परिहार्यम् । इति गाथार्थ ॥ ३० ॥

प्रस्तुतनिगमनायाह—

इय सपरपक्खविसय, सकारण जाणिऊण मिच्छत्त ।
पचक्खिय तिह तिविहेण पालणाभावणा एव ॥ ३१ ॥

" इय " गाहा व्याख्या—इतिशब्द एवमकारार्थ । एवं प्रकार मिथ्यात्व ज्ञात्वेति योग । इह च " तेरितेर्वाक्यादौ " इति इतेरितोऽन्वादेशे " कगचज " इत्यादिना तलोपे सत्येव पाठ । 'स्वपरपक्षविषय ' प्रदर्शितविभागेन लोकलोकोत्तराश्रयमित्यर्थ । 'सकारण ' सह कारणेन ' मिथ्यात्व ' हेतुरूपमपि प्रदर्शित ज्ञात्वेत्यर्थ । ' प्रत्याख्याय ' परिहारेणाङ्गीकृत्य ' त्रिधा ' कृतकारितानुमोदनै ' त्रिविधेन ' मनसा वाचा कायेन तथैव पालयेद् इत्युत्तरक्रियाध्याहार, ' पचक्खइ ' इति तु पाठे इयमेवोत्तरक्रिया। पालनाभावना त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारानिर्वाहणपरमार्थ इत्यर्थ । ' एव ' अभिधास्यमानप्रकारा। इति गाथार्थ ॥ ३१॥

तामेव भावनामाह—

एय अणतरुत्त, मिच्छ मणसा न चिंतइ करेमि ।
मयमेसो य करेऊ, अण्णेण कए वि सुट्ठु कय ॥ ३२ ॥

" एय " गाहा व्याख्या—एतदनन्तरोक्त ' मिथ्यात्व ' लौकिकदेववन्दनादिक ' मनसा ' चेतसा ' न चिन्तयति ', नाभिसधत्ते, यथा करोम्यहमिद मिथ्यात्व ' स्वय ' आत्मना, कृत-

मिदं मनसा, एष वा करोत्विति तु कारितम्, अन्येन कृते वा सुष्ठु कृतमिति मनःसम्प्रधारणमनुमोदनम्। इति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

तथा वाचा त्रिविधमाह—

एव वाया न भणइ, करेमि अएणं च न भणइ करेहि।
अन्नकयं न पसंसइ, न कुणइ सयमेव काएणं ॥ ३३ ॥

"एवं" गाहा व्याख्या—'एवं' मनोवद् वाचा न भणति, यथा करोम्यहं मिथ्यात्वम्। अन्यं न भणति, यथा कुरु त्वम्। अन्यकृतं न प्रशंसति, यथा शोभनमिदं कृतम्। कायेनाऽऽह—न करोति स्वयमेव कायेन। इति गाथार्थः ॥ ३३ ॥

करसन्नभमुहखेवाइएहिं न य कारवेइ अन्नेणं।
न पसंसइ अन्नकयं, छोटियहसियाइचेट्ठाहिं ॥ ३४ ॥

"कर" गाहा व्याख्या—'करसञ्ज्ञाभ्रूक्षेपादिभिः' कायव्यापाररूपैः प्रतीतैरेव नो कारयति, मिथ्यात्वमिति सर्वत्र प्रक्रमेव, 'अन्येन' परेण। अन्यकृतं न प्रशंसति 'छोटिकाहसितादिचेष्टाभिः' प्रतीताभिरेव। इति गाथार्थः ॥ ३४ ॥

एवं त्रिधा त्रिविधेन मिथ्यात्वपरिहारे श्रावकस्य प्रतिपादिते प्राणातिपातादावपि त्रिधा त्रिविधेन विरतिमसम्भावयन् कश्चित्परो ब्रूयात्, यथा—

आह तिहाणुमई जं, सवासुत्तेमोयपडिसुणणमेया।
गिहिणो य सयावासो, बहुमिच्छादिट्ठिमज्झम्मि ॥ ३५ ॥

"आह" गाहा व्याख्या—'आह' परो भूते 'त्रिधा' त्रिप्रकारा 'अनुमतिः' अनुमोदनरूपा 'यत्' यस्मात्। त्रैवि-

ध्यमेवाह—सवास -मिथ्यादृष्टिभि सहैकत्रवास , उपभोग —स-स्कृतोपजीवनम् , प्रतिश्रवण—तत्कुर्वेत कुर्वित्यादिना प्रवर्तनम् , तानि भेदा यस्या सा तया, तद्भेदादिति वा । ' गृहिणश्च सदावास ' प्रकृतश्रावकस्य च नित्य निवसन संभवेन ' बहुमिथ्यादृष्टिमध्ये ' मिथ्यादृष्टीना बहुत्वादित्यभिप्राय । इति गाथार्थ ॥ ३५ ॥

एत च—

ता कह सवासाणुमइवज्जण सभवइ सुगासु एत्थ ।
न हु जिणमयम्मि सवासमित्तओ अणुमई इट्ठा ॥ ३६ ॥

" ता कह " गाहा व्याख्या—' तत् ' तस्मात् ' कथ ' केन प्रकारेण सवासानुमते —सवासवशागतमिथ्यात्वानुमोदनस्य वर्जन-परिहार ' सभवति ' समस्ति ? इत्येव परेणोक्ते सत्याह सूरि —' शृणु ' आकर्णय ' अत्र ' मिथ्यात्वे, अन्यत्र त्वाधा कर्मारम्भादौ " पडिसेवण पडिसुणणा, सवासणुमोअणा य च उरो " इत्यादिवचनैर्त्र्यकैवानुमति सवासनिबन्धनाऽभिहितेत्यभि-प्राय , ' न हु ' नैव ' जिनमते ' अर्हच्छासने ' सवासमात्रात् ' मिथ्यादृष्टिभि सहैकत्रवसनादेवेत्यर्थ:, ' अनुमति ' अनुमोदना ' इष्टा ' अभिप्रेता आगमज्ञैरिति गम्यते । इति गाथार्थ ॥ ३६ ॥

विपक्षे बाधकमाह—

आरभे विव मिच्छे, सव्वेसिं सव्वहिं अइपसगो ।
को पुण एत्थ विसेसो, भन्नइ इणमो निसामेहि ॥ ३७ ॥

" आरभे विव " गाहा व्याख्या—' आरम्भे ' पृथिव्या-द्युपमर्दनलक्षणे, " पिवमिवविव वा इवार्थे " इतीवार्थे विवादेश ।

ततश्चारम्भ इवेति व्यतिरेकदृष्टान्त , मिथ्यात्वेऽनुमतौ अङ्गीक्रियमाणाया किं स्यात् ? इत्याह—' सर्वेषा ' जिनयत्यादीना 'सर्वत्र' लौकिकवदेव वन्दनादिरूपे मिथ्यात्वे ' अतिप्रसङ्ग ' अतिव्याप्ति. स्यात्, केवलिनोऽपि मिथ्यात्वानुमति. स्यादित्यभिप्राय । पर आह—क पुनरत्र विशेष ? येनाऽऽरम्भे सभवत्यनुमतिर्न तु मिथ्यात्वे । आचार्य आह—' भण्यते ' कथ्यते 'अय' वक्ष्यमाणतया प्रत्यक्षो विशेषोऽय भण्यत इति सटङ्क , ' निशामय ' शृणु । इति गाथार्थ· ॥ ३७ ॥

तत्र तावत् सामान्येनाऽऽरम्भमिथ्यात्वयोरनुमते परिहार्यतयाऽभीष्टाया स्वरूपमाह—

आरंभे मिच्छत्ते, व वट्टमाणस्स ज पइ विगप्पो ।
म अणुमन्नइ एसो, होइ अ(होअ)णुमइ तस्स तत्थेव ॥३८॥

" आरंभे " गाहा व्याख्या—' आरम्भे ' अभिहितस्वरूपे ' मिथ्यात्वे वा ' व्यस्तनिर्देशे ' वर्त्तमानस्य ' प्रवर्तमानस्य, आरम्भादाविति गम्यते । ' य प्रति' य श्रावकादिकमुद्दिश्य 'विकल्प ' हृदयाकूतम्, तदेवाह—' मामनुमन्यते ' मामारम्भादिप्रवृत्तमनुमोदते ' एप ' श्रावकादि', एवरूपो विकल्पो य प्रति ' भवति ' जायते ' अनुमति ' अनुमोदना ' तस्य ' तत्कर्तृविकल्पविपयीकृतस्य 'तत्रैव' आरम्भादौ, यो हि किलाऽऽरम्भादौ वर्तमानस्य तथाऽऽनुकूल्य दर्शयति यथा तस्यैव मन मामेपोऽत्र प्रवर्तमानमनुमन्यते ' तत्र ...
इति गाथार्थ ॥ ३८ ॥

एव सामान्येनानुमतिस्वरूपमभिधाय साम्प्रत प्रकृतमारम्भानुम-त्या मिथ्यात्वानुमतेर्वैसदृश्यमभिधातु सर्वासामारम्भानुमतिमाह—

जह राया सिट्ठजणो, कलजीवी पगइ अतवासी य।
सव्वे मन्नतेर, वसाम अन्नोन्नसगहिया ॥ ३६ ॥

" जह " गाहा व्याख्या—' यथा ' इत्युदाहरणोपन्यासे, निवामायातस्य मिथ्यात्वस्यानुमतेरिदमुदाहरणमित्यर्थ । ' राजा ' नृपति , ' शिष्टजन ' अमात्यादि , श्रेष्ठिजन इति क्वचित् पाठ , 'कलाजीविन ' वणिगादय , " ह्रस्वदीर्घो मिथ " इति ह्रस्वत्व कलाशब्दस्य, 'प्रकृतय ' मालाकाराद्या , 'अन्तवासिन ' जनङ्गमा-दय । ' च ' समुच्चये । ' सर्वे ' प्रागुक्ता ' मन्यन्ते ' बुध्यन्ते ' एव ' अभिधास्यमानस्वरूपम् , यथा वसामो वयमत्र ' अन्यो-न्यसग्रहिता ' परस्परोपकारवन्त इत्यर्थ , ' अन्योन्यसङ्गहिता वा' अन्योन्यसङ्ग–परस्परसबन्ध हिता –गवासेन वा हिता –उपकारिण इत्यर्थ । ते एवविधा वसाम इत्येव मन्यन्ते । इति गाथार्थ ॥३६॥

तथा—

करदाणेण य सव्वे, अन्नोन्नुवगारिणो फुड चेय।
राया जाणवयाई, सिप्पकलाजीवणेण च ॥ ४० ॥

" कर " गाहा व्याख्या—' करदानेन ' आभाव्यद्रव्यप्र-दानेन तद्ग्रहणेन राजादय ' अन्योन्यो-' परस्परोपष्टम्भहेतव ' स्फुट ' प्रकटम् , ' चेत्र ' चि एवार्थे " इत्येवार्थे चेयनिपात । राजादय पालकाः

जनपदादय पाल्या, शिल्पकलाजीवनेन चोपकारिण स्फुटमेव। इति गाथार्थ ॥ ४० ॥

प्रकृत निगमयन्नाह—

इय आरंभेऽणुमई, किरियासामग्गिसगय जम्हा।
मिच्छ पुण भावकय, सो पुण भावो न परजणिओ ॥४१॥

" इय " गाहा व्याख्या—इतिहेतोरारम्भेऽनुमति, सत्रामाद्भवतीति गम्यते। प्रोक्तमेव हेतु किञ्चिद्विशेषितमाह—' क्रियासामग्रीसङ्गत यस्मात् ' इति क्रियासामग्र्याम्—आरम्भप्रवृत्तिसमग्रताया सङ्गत—साङ्गत्यमन्योन्योपष्टम्भरूप यस्मात्—येन कारणेन सत्रादारम्भेऽनुमति स्यादित्यभिप्राय । अत एव यते क्रियासामग्रीसङ्गतेरभावान्न सत्रादनुमतिप्रसङ्गनातिप्रसङ्ग । तन्वेव मिथ्यात्वे किं न भवति ? एतदाह—' मिथ्यात्व पुनर्भावकृतम् ' मिथ्यात्व हि भावकृतम्—अध्यवसायनिर्वर्तितम्, विपर्यस्ताध्यवसायरूपत्वात्तस्य। पुन शब्द आरम्भव्यापारादस्य वैशिष्ट्यमाह, ततश्च किम् ? ' स पुनर्भाव ' मिथ्यात्वरूप ' न परजनित ' न सत्रागिनिर्णादित । यद्यपि श्रावकराजादिनोपष्टभ्यमानो मिथ्यादृष्टिर्लौकिकदेववन्दनादि मिथ्यात्व निर्वाहयति तथापि न तस्य तत्रानुमति, अध्यवसायस्यैव मिथ्यात्वात्, तस्य चोपष्टम्भ कृत स्याद् यद्यसौ व्यक्तानुकूल्यव्यापारैरेव विकल्पमुत्पादयेत—'यदुत मामेव मिथ्यात्वे प्रवर्तमानमनुमन्यते एष ' इत्यभिप्राय। इति गाथार्थ ॥४१॥

... न्यति—

एव सवासकओ मिच्छत्तेऽणुमइमंमत्तो नत्थि ।
अह तत्थ वि इच्छिज्जइ, ता सम्मत्ते वि सो होइ ॥ ४२ ॥

" एव " गाहा व्याख्या—' एव ' उपनीतया ' सवासकृत ' सहवासनिमित्त मिथ्यात्वे अनुमते —परेणाऽऽसञ्जिताया सभव –प्रसङ्ग ' नास्ति ' न विद्यते । तदभ्युपगमेऽतिप्रसङ्ग बाधकमाह—' अथ तत्रापि इष्यते ' यदि सवासेऽप्यधिकृता अनुमतिरभ्युपगम्यत इत्यर्थ , ततश्च ' सम्यक्त्वेऽपि ' मोक्षवृक्षमूलकल्पे ' स ' सवासमात्रभावितानुमतिसभव ' भवेत् ' जायेत भवदभिप्रायेण । इति गाथार्थ ॥ ४२ ॥

पराभिप्रायमेवाह—

अह मन्नसि होइ चिय, कह न अभव्वाणमणुमई सम्मे ।
सिय तेसु वि को दोसो, मोक्खपसंगाइबहुदोसा ॥ ४३ ॥

" अह " गाहा व्याख्या—' अथ मन्यसे भवत्येव ' इति यदि बुध्यसे सवासमात्रादेवानुमतिरारम्भादाविव सम्यक्त्वेऽपि भवत्येवेत्यर्थ , ततश्च ' कथ ' येन प्रकारेण " मासादिपु च " इत्यनुस्वारलोप , ' न ' इति निपेधे ' अभव्याना ' मुक्तिगमनायोग्यानां ' अनुमति ' सवासनिमित्तेति प्रकृतम् । ' सम्मे ' इति सम्यक्त्वे, एव ह्यभव्याना सम्यक्त्वानुमतिरपि स्यादित्यर्थ । स्यात् मन्यसे ' तेष्वपि ' अभव्येषु ' को दोष ? ' किं दूषण स्यात् ? अत्रोच्यते—मोक्षप्रसङ्गादयो बहवो दोषा , एव हि मोक्षवृक्षायन्ध्य- मोक्षगमनपक्षोत्तर(आतु)-

ति प्रकृत प्रकृतम्' ख । २ ' सम्यक्त्वेऽपि " ख ।

विमानोत्पादादय सिद्धान्तनिषिद्धा भूयसो भावा सम्भवेयुरिति भाव' । इति गाथार्थ ॥ ४३ ॥

एव सम्यक्त्वप्रतिपत्तिप्रसङ्गप्राप्ता मिथ्यात्वनिवृत्तिं त्रिविध त्रिविधेनाभिधाय निगमयति—

इय मिच्छाओ विरमिय, सम्म उवगम्म भणइ गुरुपुरओ ।
अरहंतो निस्सगो, मम देवो दक्खिणा साहू ॥ ४४ ॥

" इय मिच्छाओ " गाहा व्याख्या—' इति ' उदितनीत्या त्रिविध त्रिविधेन ' मिथ्यात्वात् ' उक्तस्वरूपात ' विरम्य ' विरत्य-ङ्गीकार कृत्वा ' सम्यग् ' आगमाभिहितेन जिनप्रतिमापूजादिविधिना ' उपगम्य ' सामीप्येन गत्वा ' भणति ' प्रतिजानीते ' गुरुपुरत ' दीक्षादायकाचार्यादेरग्रत । यद्भणति तदाह—' अर्हन् ' इत्यष्टमहाप्रातिहार्यरूपा सुरकृता सपर्यामर्हतीत्यर्हन्, " न्तमाणौ शतृशानचो " इति शतुर्न्तादेश । किंविधोऽसौ ? इत्याह—' निस्सङ्ग ' निर्गतो बाह्याभ्यन्तरो रागकषायादिरूप सङ्गोऽस्मादिति निस्सङ्ग , प्रतिकृति प्रवचनादिप्रतीयमानाशेषरागादिकालुष्यदोषविरह , तदुच्यते—"इह हि रमणीशस्त्राक्षालीधरा सुरमूर्तयो, निपुणसुगमान् रागद्वेषभ्रमान शमयन्त्यलम् । तव पुनरिय त्यक्तासङ्गा तनु कृतकृत्यता, प्रसभमुशति स्वामिन् ! मत्य प्रवक्ति तदत्ययम् ॥ १ ॥ य इह गदिता स्वात्मारामा गवाक्षिकमाश्रिता , अपि जिन ! जडैस्तेषा तत्त्व कथ किल तत्त्यत ? । तत्र तु निखिल बाह्यान्त'-स्थ परिग्रहमुज्झतो, मुनिवर ! भवेद् युक्त्या युक्त तदेतदबाधितम् ॥ २ ॥ " इत्यादि । ' मम ' इत्यात्मनिर्देशे ' देव ' मोक्षायारा-

धनीया देवतेत्यर्थ । ' दक्खिणा ' दक्षिणार्हो पूज्या गुरव इत्यर्थ', ' साधव ' यतय । इति गाथार्थ ॥ ४४ ॥

सम्यक्त्वाभ्युपगमानन्तर यदस्य पालनीय तदाह—

अह सो सम्मद्दिट्ठी, सपुन्न भावचरणमिच्छंतो ।
पालेइ दसणायारमट्ठहा सो पुण इमो त्ति ॥ ४५ ॥

" अह " गाहा व्याख्या—' अथ ' सम्यक्त्वप्रतिपत्त्यनन्तर ' स ' उक्तस्वरूप ' सम्यग्दृष्टि ' अविपर्यस्तदृष्टि ' सपूर्णम् ' अखण्ड ' भावचरण ' कर्मक्षयोपशमादिनिबन्धन तात्त्विक चारित्र ' इच्छन् ' अभिलपन् ' पालयति ' सम्यगासेवते ' दर्शनाचार ' अविपर्यस्तप्रतिपत्तिनिमित्तमनुष्ठान ' अष्टधा ' अष्टप्रकारम् । ' स पुन ' स तु दर्शनाचार ' अय इति ' वक्ष्यमाण । नहि दर्शनशुद्धि विना कष्टक्रियावतोऽपि च तत्फलोदय इत्यभिप्राय । तदुक्तम्—" कुणमाणो वि अ किरिअ, परिचयतो वि सयणधणभोगे । देंतो वि दुहस्स उर, न जिणइ अधो पराणीअ ॥ १ ॥ कुणमाणो वि निवित्तिं, परिचयतो वि सयणधणभोगे । देंतो वि दुहस्स उर, मिच्छद्दिट्ठी न सिज्झइ उ ॥ २ ॥ तम्हा कम्माणीय, जेउमणो दसणम्मि पयज्जा । दसणवओ हि सहलाणि होंति तवनाणचरणाणि ॥३॥ " इच्चादि । इति गाथार्थ ॥४५॥

दर्शनाचारमेवाष्टधोद्दिष्ट निर्दिशति—

निस्सकिय निकखिय, निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी य ।
उववूहथिरीकरणे, वच्छल्लपभावणे अट्ठ ॥ ४६ ॥

" निस्सकिय " गाहा व्याख्या—' नि शङ्कित ' निर्गत-

शङ्को जीवादिषु। 'निष्काङ्क्षित' निर्गताऽऽकाङ्क्षोऽन्यतीर्थिकमतेषु। 'निर्विचिकित्स' नि सदिग्धोऽनुष्ठानफल प्रति। 'अमूढदृष्टि' कुतीर्थिकविद्यादिदर्शने। 'च' समुच्चये। एव गुणगुणिनो कथञ्चिदभेदावेदनद्वारेण दर्शनाचारमभिदधता तद्वदभिधानमुखेन असौ उक्त। अतस्त ततो भेदेनाप्याह—उपबृंहणमुपबृंहा—गुणवत्स्तुतिरूपा, स्थिरीकरण—धर्मे चलाचलस्य स्थिरत्वापादनलक्षणम् तत्र, समाहारद्वन्द्वात्सप्तम्येकवचनम्, तद्विषयो दर्शनाचार, प्राकृतत्वात् प्रथमान्त वा। तथा वात्सल्य वत्सलभाव—साधर्मिकाणामाहारादिभिरुपष्टम्भकरणमित्यर्थ, तथा प्रकर्षेण भावना—जिनशासनमाहात्म्याऽऽविष्करणरूपा तत्र, शेष पूर्ववत्। 'अष्टौ' अमी दर्शनाचारा इति गाथाऽक्षरार्थ। भावार्थं स्वयमेव ग्रन्थकृदभिधास्यति॥४६॥

तत्र तावन्ति शङ्कितादीना दर्शनाचाराणा येषा यथा स्वरूपमवतिष्ठमानमिहाभिधातव्य तेषा तथाऽऽह—

निस्संकियाइरूवं, विवक्खचाएण होइ केसिंचि।
तेसिं विवक्खसरूवं, भन्नइ सेसाण नियरूवं॥ ४७॥

"निस्संकिअ" गाहा व्याख्या—'नि शङ्किताद्स्विरूप' नि शङ्कितादीना दर्शनाचाराणा स्वरूप—स्वलक्षण तद् 'विपक्षत्यागेन' शङ्कादिरूपप्रतिपक्षपरिहारेण 'भवति' जायते 'केषाञ्चित्' नि शङ्कित—निष्काङ्क्षित—निर्विचिकित्सा—ऽमूढदृष्टिरूपदर्शनाचाराणाम्। तेषामत्र विदुष्यता 'विपक्षस्वरूप' शङ्कादिरूप साक्षात् 'भण्यते' प्रतिपाद्यते। 'शेषाणा' तूपबृंहादीना 'निजरूप' आत्मस्वरूपमेव। इति गाथार्थ॥ ४७॥

तदेवाह—

ससयकरण सका, कखा अन्नोन्नदसरगाहो ।
सतम्मि वि तिविगिच्छा, सिज्झेज्ज न मे अय अट्ठो ॥४८॥

' ससय ' गाहा व्याख्या—' सशयकरण शङ्का ' भगवदर्हत्प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्माधर्माकाशादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिमान्द्यादिभ्योऽनवधार्यमाणेषु सशय इत्यर्थ , किमेव स्यात् ? नैवम् इति, इय तु वक्ष्यमाणप्रकाराभ्या द्विधा । काङ्क्षा ' अन्योन्यदर्शनग्राह ' अपरापरदर्शनाभिलाष , तथैवेयमपि द्विधा । 'सत्यपि विचिकित्सा' सिध्येन्न मेऽयमर्थ इति । अयमत्र भावार्थ —' विचिकित्सा ' मतिविभ्रमो युक्त्याऽऽगमोपपन्नेऽप्यर्थेषु फल प्रति सम्मोह , किमस्य महतस्तप क्लेशायासस्य सिकताकवलचर्वणप्रायस्य कनकावल्यादेरायस्या मम फल भविष्यति ? कि वा न ? इति, उभयथा हि त्रि । फलवत्यो निष्फलाश्च दृश्यन्ते कृषीवलादीनाम् । न चेय शङ्कातो न भिद्यते इत्याशङ्कनीयम्, शङ्का हि सकलासकलभाक्त्वेन द्रव्यगुणविषया, इय तु क्रियाविषयैव, तत्त्वतस्तु सर्वेऽप्येते प्रायशो मिथ्यात्वमोहनीयोदयतो जीवपरिणामविशेषा सम्यक्त्वातिचारा उच्यन्ते, नात्रैवमन्तर्भावादिनाऽतिसूक्ष्मेक्षिका कर्तव्या, श्रद्धातज्ञापनद्वारेण तथाविधविनेयोपकारस्य ग्रन्थकृता चिकीर्षितत्वात् । कृत प्रसङ्गेन । इति गाथार्थ ॥ ४८ ॥

विचिकित्सास्थाने पाठान्तरेण प्राकृतत्वादर्थान्तरेण वाऽन्यथाख्येनामाह—

१ "-पपन्नेऽप्यर्थे अ । २ " उभयथाह " ब ।

विउगुच्छ त्ति व गरहा, सा पुण आहारमोयमसिणाई ।
सका दुविहा देसे, सव्वम्मि य तत्थिमा देसे ॥ ४६ ॥

" विउ " गाहा व्याख्या—' विउगुच्छ त्ति व ' इति विद्वांस –साधव तेषां कुत्सा–निन्दा विद्वत्कुत्सा ' इति वा ' इति प्रकारान्तरसूचनम् । तत्र कुत्सार्थमाह—गर्हण ' गर्हा ' कुत्साऽत्र, ' सा पुन ' गर्हा तु किंरूपा ? इत्याह—'आहारमोकाऽस्नानादीनि' आहार –पात्रादिभोजनरूप , मोक –कायिकव्यापारो यतिजनप्रतीतप्रक्रियया, मकारस्तु प्राकृतानुरोधात्, अस्नान–सर्वदा देहमलाऽक्षालनरूपम, आदिशब्दाच्छौचादि च मुनिजनोचितमितपानीयादिना, कश्चिददृष्टशास्त्रपरमार्थत्वेन शिष्टसम्मतशौचव्यवहारातीतशुचिपोद्रताग्रहेण वाऽऽहारादिविषया गर्हां करोतीत्यर्थः । साम्प्रत शङ्काभेदानाह—' सङ्का ' इत्यादि । ' शङ्का ' उक्तस्वरूपा ' द्विविधा' द्विप्रकारा, कथम् ? ' देशे ' प्रतिनियतविषया, 'सर्वस्मिश्च' नि शेषविषया च । तत्र ' इय ' वक्ष्यमाणा देशे । इति गाथार्थ ॥४९॥

तामेवोदाहरणेनाऽऽह—

तुल्ले जीवत्ते कह, एगे भव्वाऽवरे अभव्व त्ति ।
अहवेगाणुपुव्वे, खेत्तपएसे कह अन्नो ॥ ५० ॥

" तुल्ले " गाहा व्याख्या—' तुल्ये ' समाने ' जीवत्वे ' उपयोगलक्षणत्वेन ' एके ' केचिद् अल्पमादय 'भव्या ' मुक्तिगामिन , ' अपरे ' अन्येऽङ्गारमर्दकाद्य ' अभव्या ' सदा भवावस्थिता., समाने हि जीवत्वे किं निबन्धनमेषामनादिभव्यत्व अन्येषां त्वभव्यत्वम् ?, प्रतिनियतस्वहेतुनिर्मित हि दार्वादे. प्रतिमादियोग्यत्वा-

योग्यत्र दृष्टमिति हृदयम् । इह चैव नास्त्येव वस्तुत शङ्कावकाशः, यत स्वहेतुपरम्पराप्रापितमेव तेषा तत्त्वम्, न हि भावा प्रतिनिय-तहेतुपरम्पराप्रापित प्रतिनियतमात्मरूपमापन्ना पर्यनुयोगार्हा भव न्ति । तथा तुल्ये वस्तुत्वे मूर्ता परमाणुप्रभृतय अमूर्ता ज्ञानादय इति कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् ? वस्तुस्वभावत्वादस्य । तदुक्तम्— " अग्निर्दहति नाकाश कोऽत्र पर्यनुयुज्यताम् । " इत्यादि । उदा हरणान्तरमाह—' अथवा ' इति प्रकारान्तरद्योतक, ' एकाणुपूर्णे' एकपरमाणुपूरिते ' क्षेत्रप्रदेशे ' आकाशनिर्विभागभागलक्षणे ' कथ ' केनप्रकारेण ' अन्य ' द्वितीयाऽपि परमाणुरिति प्रकृतम्, अवगाहते इति क्रिया वृत्तरगाथाया वक्ष्यति । इति गाथार्थ ॥५०॥

ओगाहइ तत्थेव उ, न य परमाणूण लहुयरत्त पि ।
न य अन्नोन्नपवेसो, ता कहमेय घडिज्ज त्ति ॥ ५१ ॥

" ओगाहइ " गाहा व्याख्या—' अवगाहते ' अवतिष्ठते मातीत्यर्थ, ' तत्रैव ' तस्मिन्नेव प्रदेशे, 'तु ' विशेषणे, असावपि सर्वव्यापितया तत्रावतिष्ठत इति विशिनष्टि । अथ परमाणूनामपि पूर्वरूपाल्लघुतरत्वापत्त्याऽयमर्थ सभविष्यतीत्याशङ्कयाह— ' न च ' इत्यादि । ' न च ' नैव परमाणूना लघुतरत्वम् येन यद्वाऽपि तत्रैव मायुरिस्थमिप्रा", अपिशब्दाद् बृहत्तरत्वमपि नास्ति । अथान्योन्यानुप्रवेशादणूनामेवमेतत्, तदपि नास्तीत्याह—'न च ' नैव ' अन्योन्यप्रवेश ' परमाणो परमाण्वन्तरेऽन्तर्भाव इत्यर्थः । निगमयति—' तत् ' तस्मात् कथ ' एतत् ' उक्त 'घटेत' युज्येत ? । " लिङो ज्म " इति लिङो ज्मादेश । ' इति ' हेतौ, यस्मात्

उक्तहेतो । कथमेतत् ? इत्येवरूपा या देशशङ्का । यदि हि प्रदेशो निर्विभाग [भाग] परमाणूना च लघुतरत्व अन्योन्यानुप्रवेशश्च न सभवति अत कथमेकपरमाण्वाक्रान्त एव प्रदेशेऽनन्ताना तेषा तत्रैवावस्थानम ?, लोकाकाशप्रदेशेभ्योऽनन्तगुणत्वात्परमाणूनाम् । यदुक्तम्—" धम्माधम्मपएसा, तुल्ला परमाणवो अणतगुणा । " तावन्तश्च लोकाकाशप्रदेशा इत्यवश्यमनन्तानामेकैकश आकाशदेशेऽवस्थितिरभ्युपगन्तव्या । न च परमाणुभिर्विभागेन प्रदेशपूरणम्, प्रदेशस्य सविभागत्वप्रसङ्गादिति । सभाविनी इय देशशङ्का । अत्र चैव परिहारो द्रष्टव्य —इह हि यद्यपि परमाणूना लघुतरत्वमन्योन्यानुप्रवेशो वा नास्ति तथापि परिणामान्तरापत्तिर्भवत्येव, तेनैकाणुपूर्णेऽपि प्रदेशे परमाण्वन्तरावगाहो न दुष्यति, न चेयमेव लघुतरत्वापत्ति यत्परिणामान्तरत्वमिति वक्तव्यम्, यतो निर्विभागत्वममुञ्चन्नेवासौ परिणतिविशेष प्रतिपद्यते । न हि सक्तुपरमाणवो जलेनार्द्रीकृता परिणामान्तरमापद्यमाना निर्विभागरूपमात्मरूप मुञ्चन्ति, तौल्यादिनाऽपि पूर्वरूपसवाददर्शनात्, अथ चावगाहान्तर प्रतिपद्यन्ते । न चात्रापि परमाणूनामन्योन्यानुप्रवेश इति वक्तु युक्तम, एव ह्यपरापराणुप्रवेशसभवेनाणूनामल्पत्वेन तौल्यादितत्त्वव्यत्ययोऽपि तेषा स्यात । न चासौ परिणामान्तरापत्तिमात्रेण लक्ष्यते, दृश्यते चैकप्रदीपप्रभापरमाणुपरिपूरितेऽप्यपवरकाभ्यन्तरेऽपरप्रदीपप्रभापरमाणूनामवस्थिति । न चात्रापरपरमाणूनामामलकफलपूर्णघट इव जलादेरन्तरालावस्थानेन तथाप्र

तिभासनमिति वक्तव्यम्, तद्देशाध्यासनेन दर्शनात्, न च दृष्टेऽनुपपन्नं नाम । इति गाथाभावार्थ ॥ ५१ ॥

सर्वशङ्कोदाहरणमाह—

सव्वे दुवालसंग, गणिपिडग पगयभासबद्ध ज ।
तम्हा पागयपुरिसेहिं कप्पिय मा न होज त्ति ॥ ५२ ॥

" सव्वे " गाहा व्याख्या—' सर्वस्मिन् ' सर्वविषया शङ्केत्यर्थ । ' द्वादशाङ्गं ' आचारादिरूपं ' गणिपिटकं ' गणधरसर्वस्वभूतं लोकोत्तरश्रुतमित्यर्थ , ' प्राकृतभाषाबद्धं ' इति प्राकृतभाषा हि किल विश्वतोमुखा नातिगानेन शिष्टाभीष्टा, प्रतिनियताशास्त्रबालाबलादिवचनयोग्या, नहि तया प्रायशो विद्वांस प्रगल्भास्तत्त्वमभिदधति, तया बद्ध–ग्रथितम् । अत्र च " अदातो यथादिषु " इति प्राकृतार्करस्याऽदादेश , " ह्रस्वर्दीर्घौ मिथ " इति भाषाकारहस्वत्वम् । प्राकृतभाषाबद्धं ' यत् ' यस्मात् कारणात् गणिपिटकं तस्मात् ' प्राकृतपुरुषै ' इति इतरजनैरर्वाग्दर्शिभिरेव ' प्रकल्पित ' चर्चितम्, ' मा न ' इति संशयवचनम्, ' भवेत् ' स्यात । इदमत्र हृदयम्—भाषा हि किल केषाञ्चिन्मतेन षट् प्रसिद्धा । यदुक्तम्—
" संस्कृतप्राकृतमागधपिशाचभाषाश्च सूरसेनी[1] च । षष्ठोऽत्र भूरिभेदो देशविशेषादपभ्रंश ॥ १ " अपरेषां तु संस्कृताऽतिरिक्ता भाषा प्राकृता, अपभ्रंशश्च रूढा । तत्र च किल संस्कृता भाषा पाणिन्यादिशब्दानुशासनप्रतिपादितप्रतिनियतप्रयोगसङ्गता स्फुटपदार्थप्रतिपादनप्रयत्ना सकलशिष्टाभीष्टा निर्दिष्टा वक्तुं युक्ता । प्राकृता

१ सौरसेनी ' ख ।

तु विश्वतोमुखा प्रायोऽनियतलक्षणा प्राकृतपुरुषाणामपि प्रयोगयोग्या, तद्ग्रथने न कश्चिद्दकृत्वाद्यतिशय आत्मनो ज्ञापितो भवति । गणिपिटक तु प्रायस्तदन्त पात्यर्धमागधिकाभिधानया भाषया निबद्धम्, अत कादाचित्कत्वशक्तिवियुक्तैरेव कैश्चिद्विरचितमिति तदुक्त सर्वोऽप्यर्थ सप्रतीतिविषय इति मिथ्यात्वनिबन्धना सभविनी सर्वशङ्का । अस्याश्चैवमपनयन विधेयम्—इह हि यद्यपि सकलोपकार्यबालाबलाद्युपकारकरणप्रवणैर्गणधरैस्तत् प्राकृतभाषया निबध्यते, तदुक्तम्—" बालस्त्रीमन्दमूर्खाणा, नृणा चारित्रकाङ्क्षिणाम् । उपकाराय तत्त्वज्ञै, सिद्धान्त प्राकृत कृत ॥ १ ॥ तथाऽपि विशिष्टानन्यसाधारणाल्पग्रन्थत्वादिगुणगणयोगादगर्हितमेवैतत् । तदुक्तम्—अप्पग्गथमहत्थ, बत्तीसा दोसविरहिश्च ज च । लक्खणजुत्त सुत्त, अट्ठहि श्च गुणेहिं उववेय ॥ १ ॥ " द्वात्रिंशद्दोषास्तु—" अलिश्रमुवघायजणय, अवत्थगनिरत्थग छल दुहिल । निस्सारमहिश्रमूण, पुणरुत्त वाहयमजुत्त ॥ २ ॥ " इत्यादय । अष्टौ गुणा —" निद्दोस सारवत च, हेउजुत्तमलकिश्र । उवणीय सोवयार च, मिय महुरमेव य ॥ १ ॥ " तथा—" स्फुटमुपगतप्रामाण्य स्वैरमन्यमर्मैर्गुणौर्गम्तितुरन्ति मनेज्ञत्व प्रकाशयदञ्जसा । अपरवचसामप्रामाण्य प्रशासदलन्तरामिति जिनवचो लक्ष्य साक्षात्परीक्ष्य विचक्षणै ॥ १ ॥ यदपि च भवेदल्पग्रन्थ तथाऽपि महार्थक, करणगुणमितैर्दोषैस्त्यक्त गुणैर्युतमष्टभि. । तदपि च पर लक्ष्मै

१ " मूर " ब । २ " स्फुत " ब ।

तस्य प्रतीतमत्र परं, मथितगयथातथ्यैरर्थैः कुतीर्थिपथस्थितम् ॥२॥ असदृशगुणं तस्मात्तस्माद्यदत्र च च स्थितं, तदखिलमपि श्रीसर्वज्ञप्रवृत्तमिति स्थितम् । तदपि च परं स्याद्वादाकारप्रबन्धपुरस्सरं, यदखिलमिह प्रोक्तं रूपं प्रतीतमयाधितम् ॥३॥" तथा सकलविद्वत्सम्मतपरिशुद्धरूपादिभिश्चैदमेव निर्घटितम्, तदुक्तम्—"इह खलु कष शुद्धमिद्धा बुधैरवधार्यते, सकलविषयच्छेदच्छेके परं परिलक्ष्यते । प्रकटघटना प्राप्तस्थापं प्रतीतिपदं सतामिति जिनमते व्यक्ता यतो (यस्मात्) प्रमाणविनिश्चिति ॥ ४ ॥ यदपि च वचस्तद्वल्किञ्चित्क्वचित् किल कल्प्यते, तदखिलविदः सूत्रग्रन्थान्तर्गतं खलु लक्षयेत् । इह हि निखिलं रत्नं रत्नाकरप्रभवं भवेत्तदपरभुवि प्रायः प्राप्तं परं तत एव तत् ॥ ५ ॥" तथा—" मुनिउग्गमसाइनिहणं, भूअहिअं भूयभावणमणग्घं । अमिअमजिअं महत्थं, महाणुभावं महाविसयं ॥ १ ॥" इत्यादि । विश्वतोमुखत्वं अनियतलक्षणत्वं च क्वचित्संस्कृतेऽपि तुल्यम्, अत परप्रतीतिप्रत्यलं प्राकृतं प्रयोक्तुं युक्तमनेनेति नोकशङ्कावकाशः । इति गाथार्थः ॥ ५२ ॥

काङ्क्षामपि देशसर्वविषया द्विधामाह—

कंखा देसे एगं, कुतिरियमयमिच्छए जहिरथ पि ।
भणियमहिंसादुक्कयसुकयफल सग्गमोक्खाई ॥ ५३ ॥

'कंखा" गाहा व्याख्या—' काङ्क्षा ' प्राक्प्रतिपादितस्वरूपा ' देशे ' देशविषया दर्श्यते इति गम्यते । ' कुतीर्थिमतं ' साङ्ख्यादिदर्शनं ' इच्छति ' अभिलषति, मोक्षाङ्गतया मन्यत इत्यर्थः । यथा मन्यते तथाऽऽह—' यथा ' इति प्रकारवचनं, यथा

'अत्र' सौगतादिदर्शने 'भणित' अभिहितम्। किम्? 'अहिंसादुष्कृतसुकृतफलम्' इति, अहिंसा–प्राणिपीडापरिहारलक्षणा, उपलक्षणेन च सत्यादिपरिग्रह, यद्वाऽहिंसा व्रतवृतिरूपत्वेनाशेषव्रतस्याहिंसैवैक व्रतम्, दुष्कृत–प्राणव्यपरोपणादि, सुकृत–ध्यानाध्ययनदानादि, तस्य प्रतिषेधविधिरूपहिंसाऽध्ययनाद्यात्मकस्य सुकृतस्य दुष्कृतस्य च फल–कार्यं 'स्वर्गमोक्षादि' त्रिविष्टपापवर्गसुखप्रभृतीत्यर्थ, आदिशब्दस्य यथायोग योगाद् दुष्कृतफल नरकाद्यपि। अत्रापि किल सांख्यादिदर्शने सुकृतदुष्कृतफलमभिहितमेवेति इदमपि न क्षेपार्हमिति देशाकाङ्क्षा। इति गाथाहृदयार्थ ॥५३॥

सव्वे सव्वमयाइ, कखइ जहभणियकारणेहिंतो।
सक्काए पेयपाई, कखाए अमच्चरायाणो ॥ ५४ ॥

"सव्वे" गाहा व्याख्या—'सर्वस्मिन' सर्वविषया काङ्क्षेति प्रकृतम्, 'सर्वमतानि' सर्वदर्शनानि जैमिनिकणभक्षाक्षपादशाक्यकपिलादिप्रतिबद्धानि, किम्? 'काङ्क्षते' मोक्षाङ्गतयाऽङ्गीकरोतीत्यर्थ। 'यथाभणितकारणेभ्य' प्राक्प्रदर्शितसुकृतफलाभिधानादिभ्य, "भ्यसश्च हिंतो सुतो" इति पञ्चमीभ्यसो हिंतोआदेश। ऐहिकप्रत्यपायप्रत्ययत्वमपि शङ्काकाङ्क्षयोराविष्कुर्वन्नुदाहरणे आह—'सक्का' इत्यादि गाथार्धम्। शङ्कायां पेयापायिनी कुमारकावुदाहरणमिति गम्यते। काङ्क्षायाममात्यराजानावुदाहरणम्। इति गाथाऽक्षरार्थ ॥ ५४ ॥

१ "इतिकृत्यनाशेषव्रतस्य" ख।

भावार्थस्तु कथानकगम्य , तच्चेदं—

" जहा एगम्मि नयरे एगस्स सेट्ठिस्स दोण्णि पुत्ता लेह-सालाए पढंति । सिणेहो य से माया मा कोई पेच्छिहीं । अप्पसारिए मइमेहाकरिं ओसहिं पेय देइ । तत्थ परिभुंजमाणाण चेव एगो चिंतेइ, नूणं मच्छियाओ एयाओ । तस्स सकाए चेव माणसदु-क्खपुव्वगं सरीरं ति वग्गुलीवाही जाओ मओ य । इहलोगभो-गाण अणाभागी जाओ । अवरो न माया अहिअं चिंतेइ त्ति नि-स्संकिओ पढिउमारद्धो । परिणया पन्ना, निरुएण य गाहिओ त्ति जावलायो । इहलोगभोगाण आभागी जाओ त्ति ॥ "

यथाऽसावविषयविषया शङ्का कुर्वन्नैहिकापायं प्राप, अविषय विषयता चात्र शङ्काया सपत्नीमातुरपि व्यक्तस्नेहकार्योपलम्भेन तथाविधशङ्काया वस्तुतो निर्विषयत्वात् तथा जिनमतगता शङ्का कुर्वन्नेकपारत्रिकापायपात्रं स्यात् । तदुक्तम् –' विमलमपि हि चेतः शङ्कया पङ्किलं स्यात्, पय इव च पयार्थे कर्दमोद्दामयोगात् । तदनु च जिनवाक्ये प्रत्ययं स्यादगाढं, स च खलु परिपन्थी तत्त्वदृष्टेरनिष्टः ॥ १ ॥ " इत्यादि । तथा—

राया कुमारामच्चो य आसेणावहरिआ अडविं पविट्ठा । छुहापरद्धा वणफलाणि खायंति । पडिनियत्ताण य राया चिंतेइ, लड्डुअपूयलगमाईणि सव्वाणि चक्खामि । आगया दो वि जणा । रण्णा सूआरा भणिआ, जं लोए पयरइ तं सव्वं रंधेह त्ति । तेहिं रंधेत्ता उवट्ठाविअं च रण्णो । सो राया पेच्छाऽदिट्ठंत करेइ । क

प्पट्ठिया बलिएहिं घाडिज्जंति, एवं सिद्धस्स अवगामो होहिइ।
कणकुडगमइगाईहिं वि खाइयाणि, तेहिं सूलेण मओ। अभएण
पुण वमणविरेयणाणि कयाणि, आभागी भोगाण जाओ " त्ति ॥

एवमिहाप्यपरनिरपेक्षैकैकनयमतमात्रनिर्मितदुर्तीर्थदर्शनानि काङ्क्षमाणः तेषामपरापरप्रतिक्षेपद्वारेण प्रायः प्रवृत्ते सर्वत्रानाश्वासः, सर्वनयमतव्यवस्थितवस्तुतत्त्वानवगतेरनैकामुष्मिकापायभाग् भवति। तदुच्यते—" निखिलमखिलैः सम्यग्दृष्टं घ नयैर्न किलैकशो, यादिति बहुधा बोधाध्वानस्त्वया प्रथिता प्रभो[1]। वादिति कुदृशो व्यापकोरान्त्यनेकपथस्थिता, असकलदृशो हस्तिन्यन्धा यथा किल कुर्वते ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ ५४ ॥

विचिकित्सामपि प्रागुक्तां द्विधाऽऽह—

विचिगिच्छ देस एगं, चिइवंदणनियमपोसहाईयं।
सफलं विफलं व होज, न नज्जए सव्व सव्वाणि ॥ ५५ ॥

" विचिगिच्छ " गाहा व्याख्या—' विचिकित्सा ', मतिविभ्रमरूपा, ह्रस्वत्वं तु छन्दोभङ्गभयात्। ' देशे ' देशविषया यथा—' एकं ' किञ्चित् चैत्यवन्दननियमपौषधादिकं अनुष्ठानं सफलं विफलं वा भवेत् न ज्ञायते इति विचिकित्सतीति योगः। तत्र नियमाः—विविधाभिग्रहविशेषाः अणुव्रतादिरूपा वा, पौषधं—शिक्षाव्रतान्तःपाति, आदिशब्दाद्दर्शनप्रतिमादिपरिग्रहः। तेषां चैत्यवन्दनादीनां मध्येऽन्यतरद्विचिकित्सते, यथा ' सफलं ' स्व-

1 " दृष्ट " ब। 2 " प्रागुदिता " ब।

र्गादिफलहेतु 'विफल' तद्विपरीत कायक्लेशफलमात्रमेव वा विचिकित्सा। 'सर्वस्मिन्' सर्वविपया विचिकित्सेति प्रकृतम्। किंविधा? 'सर्वाणि' इति सकलान्येव चैत्यवन्दनादीन्यनुष्ठानानि विचिकित्सति, यथा न ज्ञायते सर्वस्यास्य चैत्यवन्दनादेरागममात्रप्रतिष्ठितफलस्यास्माकं किं फलमस्ति? उत न? इति गाथार्थः ॥५५॥

सत्यपि नि शङ्किते जीवायस्तित्वे विचिकित्सानिबन्धनमभिप्रायमाह—

पुव्वपुरिसा जहचिय (जहोइय), मग्गचरा घडइ तेसु फलजोगो।
अम्हेसु धिइसंघयणविरहओ न तह तेसिं फलं ॥ ५६ ॥

"पुव्वपुरिसा" गाहा व्याख्या—'पूर्वपुरुषा' कामदेवादय 'यथेदितमार्गचरा' आगमनिर्दिष्टधर्मनिश्चलत्वादिगुणसेविन इत्यर्थ, 'यथोचितमार्गचरा वा' सर्वत्रौचित्याचरणपरायणा इति भाव, अत 'तेषु' तद्विषय 'घटते' युज्यते 'फलयोग' आगमाभिहितत्रिपिष्टपपदोत्पादैकावतारत्वादिधर्मक्रियाकार्यसम्बन्ध। 'अस्मासु' अस्मद्विषये, तुशब्दो भिन्नवाक्यतायाम्, "क" आदिसूत्रेण च तलोपे सन्धौ चैव भवति। 'धृतिसहननविरहत' तथाविधानुष्ठानप्रवृत्तिनिमित्ततनुशक्त्यभावादित्यर्थ। 'न' इति निषेधे। 'तथा' तेन पूर्वपुरुषप्रतीतप्रकारेण 'तेषा' चैत्यवन्दनादीना धर्मव्यापाराणा 'फल' साध्यकार्यं स्वर्गादिनेति सम्बन्ध। एवंविधा विचिकित्सा वस्तुतो मिथ्यात्वनिबन्धनैव, यतो नहि सम्भवोऽस्या विपर्यय विना। तथाहि—यथा पूर्वपुरुषाणा धृत्यादियुजा सम्यक्त्वादेः स्वर्गादि फल तथेदानींतनानामपि जघ-

न्यादिभेद तदेव । यत आगम —" अविराहिअसामएणस्स साहुणो सावगस्स य जहएणो । सोहम्मे उववाओ, भणिओ तेलोक्कदसीहिं ॥ १ ॥ " न चेदानीमागममनुसरतामपि सम्यक्त्वाद्यसभव । तदुक्तम्—" दुप्पसहत चरण, भणिअ ज भगवया इह खेत्ते । आणाजुत्ताणमिण, न होइ अहुण त्ति वामोहो ॥ १ ॥ " तथा—" जा सजमया जीवेसु ताव मूला य उत्तरगुणा य । इत्तरिअछेअसजम, निग्गथ बउसा य पडिसेवा ॥ २ ॥ " तदेव तीर्थावसानसमयानुगामीनि सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणि, तद्वता च कालाद्यपेक्षमनुष्ठानमवश्य मुक्तिफलवदेव । अत एवैन कालमपेक्ष्य सभवद्यतनागुणेन सयममाराधयता साधूना हीलाविधायिनामागमे महाननर्थोऽभिहित । यदुक्तम्—" धीरपुरिसपरिहाणिं, णाऊण मदधम्मिआ केई । हीलेंति निहरमाण, सविग्गजण अवुद्धीआ ॥ १ ॥ " तेषा चेद फलम्—" सत्तगुणछायणा खलु, परपरिवाओ अ होइ अलिअ च । धम्मे अ अनहुमाणो, साहुपओसे अ ससारो ॥ १ ॥ " इत्यादि । तस्मात्सहननाद्यनुरूप धर्मे पराक्रामतामवश्य यथाभिहित फलमस्तीति निर्विचिकित्सेन भाव्यम् । इति गाथार्थ ॥ ५६ ॥

साम्प्रत द्विरूपाऽपि विचिकित्सैहिकस्याप्यपायस्य निदानम्, एतद् दृष्टान्तेन दर्शयति—

निचिगिच्छाए विजासाहंताऽसङ्कचोर दिट्ठंतो ।
निउगुच्छाए पञ्चतनासियो सङ्कगस्स सुया ॥ ५७ ॥

" निचिगिच्छा " गाहा व्याख्या—' विचिकित्साया '

उक्तस्वरूपाया ' विद्यासाधकश्राद्धचौरदृष्टान्तेन ' इति विद्या साधकन विद्यासाधकश्चेति शब्दान्तेन समासो गमकत्वात् । तदुक्तम्—
“ द्रव्यसहायकास्ताभ्या, समासो न निषिध्यते । ” श्राद्धेन वा समास । ततश्च विद्यासाधकश्चाऽसावश्राद्धश्चेति विद्यासाधक-श्राद्ध स च चौरश्चेति चार्थे , तौ ' दृष्टान्त ' उदाहरणम् । ' विद्वज्जुगुप्साया ' अभिहितरूपाया ' प्रत्यन्तवासिन ' तथाविधसाध्वापातरहितग्रामवासिन ' श्रावकस्य ' श्राद्धस्य ' सुता ' दुहिता । इति गाथाऽक्षरार्थ ।भावार्थस्तु कथानकगम्य । ते चैते कथानके—

“ सावयनदीसरवरदीवगमण च्चवगयाए देवसय मर्णमित्तस्स पुच्छणए, विज्जापयाण, सादए, मसाणे चउपाय सिक्कग हेट्ठा इंगाला खाइरो अ सूलो । अट्ठसयवारा परिजवेत्ता पाओ सिक्कगस्स छिज्जइ । एव बितिओ तइओ । चउत्थे छिन्नए आगासेण वच्चइ । तेण सा विज्जा गहिआ । कालचउद्दसिरत्तिं साहेइ । मसाणे चोरो य नगररक्खगेहिं परद्धो परिब्भममाणो तत्थेव अइगओ । ताहे वेढेउ मसाणं ठिआ पभाए घेप्पिहिइ त्ति । सो भमतो विज्जासाहग पेच्छइ । तेण पुच्छिओ सो भणइ, विज्ज साहेमि । चोरो भणइ, केण दिण्णा ? । सो भणइ, सावगेण । चोरेण भणिय, इम दव्व गेण्हाहि विज्ज देहि । सो सड्ढो वितिगिच्छइ त्ति सिज्झेज्जा न व त्ति तेण दिण्णा । चोरो चिंतेइ, सावओ कीडियाए वि पीड नेच्छइ, सच्चमेय, सो साहेउमारद्धो । इयरो सहोढो गहिओ । तेणागासगएण लोगो भेसिओ, ताहे सो मुक्को, ते वि सड्ढगा जाय त्ति ॥ ”

एवमिहापि निजानुष्ठानफलं विचिकित्समानोऽसुमान् आमुष्मिकापायभाग् भवति। तदुक्तम्—" तत्त्वे मूढ! मनागपि अ(प्य)कृत्विर्जिनदृष्टभावविपर्ययम्। विद्यागतेव तत्साधकस्य तत्फलविघाताय ॥ १ ॥ " इति। विद्वज्जुगुप्सायां श्रावकसुता च—

गामो सड्ढो पचन्ते परिवसइ। तस्स धूआविवाहे कह वि साहुणो आगया। सा पिउणा भणिआ, पुत्ति! पडिलाहेहि साहुणो। सा मंडिअपसाहिआ पडिलाहेइ, साहूण जल्लगंधो तीए आगओ। सा चिंतेइ, अहो! अणवज्जो साहूण धम्मो देसिओ। जइ पुण फासुएण ण्हाएज्जा को दोसो होज्जा? । सा तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंता कालं किच्चा रायगिहे गणियाए पोट्टे आया गब्भगया चेव अरइं जणेइ। गब्भपाडणेहिं वि न पडइ। जाया समाणी उज्झिआ। सा य गंधेण तं वणं वासेइ। सेणिओ तेण पएसेण निग्गच्छइ सामिणो वंदओ, सो खंधावारो तीए गंधमसहंतो परम्मुहो भग्गो। रण्णा पुच्छिअं, किं एयं? । तेण कहिअं, दारियाए गंधो। गंतूण दिट्ठा। भणइ, एमेव पढमपुच्छ त्ति। गओ वंदित्ता पुच्छइ। तओ भगवया तीए उट्ठाणपारियावणा कहिआ। भणइ राया, कहिं एसा पच्चणुभविस्सइ सुहं वा दुहं वा? । सामी भणइ, एएण कालेण वेइयं। सा ते चेव भज्जा भविस्सइ, अग्गमहिसी अट्ठ संवच्छराणि। जा य तुज्झ रममाणस्स पट्ठीए हंसोलीलं काहिइ तं जाणिज्जासि। वंदित्ता गओ। सा य अवगयगंधा आभीरेण गहिआ, संवड्ढिआ जोव्वणत्था जाया। कोमुइवारं मायाए समं आगया। अभओ सेणिओ अ

पच्छएणा कोमुइवार पेच्छति। तीसे दारिआए अगफासेण सोणिओ अज्भोववरणो नाममुद्द दसिआए तीए वधइ। अभयस्स कहिअ। नाममुद्दा हारिआ मग्गाहि। तेण मणुस्सा दारेहिं वद्धेहि ठविआ। एकेक माणुम पलोएन्तएण निग्गिज्जइ। सा दारिआ गिहा, चोरि त्ति गहिआ परिणीआ। अरएणया य वज्भकेण रम ति रायाण राणियाओ पोत्तेण वाहिंति, इयरी पोत्त देंतीया चेव विलग्गा, रएणा मरिय मुक्का य, पव्वइया" ॥ ५७ ॥

अधुनाऽमूढदृष्टिरूप दर्शनाचारमाह—

इड्डीओ खेगनिहा, निज्जाजणिया तवोमयाओ य ।
वेउव्वियलद्धिकया, नहगमणाई य दट्ठूण ॥ ५८ ॥

पूय च असणपाणाइवत्थपत्ताइएहिं निविहेहि ।
परपासडत्थाण, सक्कोलूयाइण दट्ठु ॥ ५६ ॥

धिज्जाईयगिहीण, पासत्थाईण वावि दट्ठूण ।
जस्स न मुज्झइ दिट्ठी, अमूढदिट्ठिं तय विंति ॥ ६० ॥

"इड्डीओ" गाहा व्याख्या—'ऋद्धी' विभूती वस्य भाणरूपा नष्टा यस्य दृष्टिर्न मुह्यतेऽ(ति अ)मूढदृष्टि तक ब्रुवत इति सवन्ध। किंविधा ऋद्धी ? अनेकप्रकारा बहुविधा। तथैवाह—'निशाजनिता' वशीकरणादिविद्यासम्पादिता, 'तपोमयीश्च' विकृष्टोपवासादिप्रापितार्श्चेत्यर्थ, 'वैक्रियलब्धिकृता' काञ्चनपद्मादिनिर्माणरूपा, 'नभोगमनादिकाश्च' आकाशगमनादिका दृष्टा' उपलभ्य। इति गाथार्थ ॥ ५८ ॥ तथा—

" पूय " गाहा व्याख्या—' पूजा ' सपर्यां, चशब्दा सर्वेऽत्र समुच्चये, अशनपानाभ्या-ओदनद्राक्षापानादिरूपाभ्याम्, आदिशब्दात्खादिमस्वादिमाभ्याम, तथा वस्त्रपात्राभ्या प्रतीताभ्याम्, आदिशब्दादासनादिपरिग्रह, सर्वेषा पदाना चार्थसमासेन निर्देश, तै । ' विविधै ' अनेकप्रकारै । केषाम् ? इत्याह—' परपापण्डस्थाना ' परपापण्डे-शाक्यादिलिङ्गे तिष्ठन्ति ये ते तथा तेषाम् । तथैवाह—' शाक्योलूकादीना ' बौद्धभौतप्रभृतीना ' दृष्ट्वा ' उपलभ्य । इति गाथार्थ ॥ ५९ ॥ तथा—

" धिज्जाईय " गाहा व्याख्या— धिग्जातीया -द्विजातय त एव गृहिण, अन्ये वा गृहिणो धार्मिकमन्यास्तेषाम्, तथा ' पार्श्वस्थादीना ' प्रागभिहितस्वरूपाणामार्हतानामेव । वा-अपिशब्दौ समुच्चये । यस्य ' न मुह्यते(ति) ' न भ्रान्तिमुपयाति ' दृष्टि ' दर्शनममूढदृष्टिं ' तक ' एवविध ' ब्रुवते ' प्रतिपादयन्ति पूर्वाचार्या । यो ह्यनेकप्रकारैरपि मोक्षमार्गविगुणैर्विभूतिविशेषै परपापण्डादिगतैर्नावर्ज्यते तममूढदृष्टिमाह । इति गाथात्रयभावार्थ ॥६०॥

उपबृंहादर्शनाचारमाह—

खवणे वेयावच्चे, विणए सज्झायमाइउज्जुत्त ।
जो त पससए एस होइ उववूहणा नाम ॥ ६१ ॥

" खवणे " गाहा व्याख्या—' क्षपण ' अविकृष्टविकृष्टरूप षष्ठाष्टमादि तत्र, ' वैयावृत्त्ये ' व्यापृतभावलक्षणे आचार्यादिगते, ' विनये ' अभ्युत्थानादिरूपे, स्वाध्याये-वाचनादौ, आदिशब्दाद-

न्यत्र च साधुकृत्ये चरणकरणरूपे उद्युक्त–उद्योगवन्त यस्त 'प्रशसति' स्तौति, 'एषा' इति पर्वद्वारेण निर्दिष्टा प्रशसाक्रिया भवति 'उपवृहणा नाम' उपवृहणारूपो दर्शनाचार । इति गाथार्थ ॥६१॥

स्थिरीकरणदर्शनाचारमाह—

एएसु चिय खवणाइएसु सीयतु चोयणा जा उ ।
बहुदोसे माणुस्से, मा सीय थिरीकरणमेय ॥ ६२ ॥

"एएसु" गाहा व्याख्या—'एतेष्वेव' प्राग्गाथाकथितेषु 'क्षपणादिषु' क्षपणवैयावृत्त्यविनयस्वाध्यायादिषु 'सीदत' प्रमाद्यत साध्वादेरिति गम्यते, 'चोदना' प्रोत्साहना तथाविधवचनादिभिः प्रवर्तनेत्यर्थ, 'या तु' या पुनरेवविधा क्रिया तत् स्थिरीकरणमिति योग । कथ चोदना ? इत्याह—"बहुदोसे" इत्यादि, बहवो दोषा प्रस्तुतधर्मविघ्नभूता रोगादयो यस्मिस्तत्तथा तत्र, 'मानुषे' मनुष्यत्वे 'मा सीद' मा प्रमादी स्थिरीकरण 'एतत्' एवविधम् । इति गाथार्थ ॥ ६२ ॥

वात्सल्यदर्शनाचारमाह—

साहम्मियवच्छल्ल, आहाराईहिँ होइ सव्वत्थ ।
आएसगुरुगिलाणेतवस्सिबालाइसु विसेसा ॥ ६३ ॥

"साहम्मिय" गाहा व्याख्या—साधर्मिक.णा–सधर्माणा साध्वादीना यथासभव वात्सल्य–वत्सलभावलक्षण साधर्मिकवात्सल्य 'आहारादिभि' भक्तपानवस्त्रपात्रादिभि 'भवति' जायते कर्तव्यमिति शेष, 'सर्वत्र' साधुवर्गे, विशेषमाह—'आदेशगुरुग्ला-

नतपस्विबालादिषु विशेषात्' तत्र आदेशा –प्राघूर्णका, गुरव –आचार्या, ग्लाना –रोगादिपीडिता, तपस्विन –विकृष्टतपोयुक्त, बाला –क्षुल्लका, आदिशब्दाच्छैक्षकमहोदरादिपरिग्रह', तेष्वादेशादिषु 'विशेषात्' अतिशयेन वात्सल्य कार्यम्। यदुक्तम्— "पाहुणविसेसदाणे, निज्जर कित्ती य इहर विवरीय।" इत्यादि। इति गाथार्थ ॥ ६३ ॥

साम्प्रत प्रभावनोच्यते, तत्र प्रकर्षेण भावना–जिनशासनस्य स्वशक्त्या दीपनेत्यर्थ। नन्वेवमसौ जिनशासनस्य स्वमहिम्नैव सिद्धा किं तत्रापरपुरुषव्यापार ? अत एवोच्यते—"सकलविषयज्ञानाधीन प्रमाभिरबाधित, सकलममल सत्त्ववाद वदन्निति सपदा। भवति भगवन्! सर्वज्ञत्व सदाऽभिदधद् दृढ, जयति भवत सिद्धान्तोऽय परैरपराजित ॥१॥" सत्यमित्थमिति हृदि निधायाह—

काम सहावसिद्धं, तु पवयण दिप्पए सय चेव।
तहवि य जो जेणऽहिओ, सो तेण पयासए तं तु ॥ ६४ ॥

"काम" गाहा व्याख्या—'काम' अनुमतमिद 'स्वभावसिद्ध' निजप्रभावप्रतिष्ठितमित्यर्थ। 'तु' अवधारणे, स्वभावसिद्धमेव, अत 'दीप्यते' प्रकाशीभवति 'स्वयमेव' आत्मनैव, तर्हि कथ प्रभावनाकरणम् ? इत्याह—'तथापि' यद्यपि एव 'य' अवधिज्ञान्यादि 'येन' अतिशयान्तिना 'अधिक' अपरप्राणिभ्य उत्कलित 'स' अवधिज्ञान्यादि 'तेन' आ-

१ तत्रोक्त' अ। २ "न्यादीनि" ब।

त्मातिशयेन 'प्रकाशते' प्रदीपयत्येव । 'तत्' प्रवचनम्, 'तु' अवधारणे, प्रकाशत इत्यस्मात्परतो योजित एव । इदमत्र हृदयम्–यद्यपि जिनप्रवचनमनेकातिशयनिधानत्वेन प्रभावनाप्राप्तमेव तथापि यथा तत् तत्त्वेन भव्यानां मनस्सु विश्राम्यति तथा सम्यग्दृष्टिभिर्यतितव्यम् । इति गाथार्थ ॥ ६४ ॥

अमूढदृष्ट्यादावुदाहरणान्याह–

सुलसा अमूढदिट्ठी, सेणिय उववूह थिरीकरण साढो ।
वच्छल्लम्मि य वइरो, पभावगा अट्ठ पुण इति ॥ ६५ ॥

"सुलसा" गाहा व्याख्या—सुलसाश्राविकाऽमूढदृष्टावुदाहरणम्–यथाऽसावम्मड (ऽमावम्वड) परिव्राट्कृतविद्यानिमित्ताद्भुतभावैर्न सम्यग्दृष्टी मुमोह, एवममूढदृष्टिना भाव्यम् । श्रेणिको राजा उपबृंहायामुदाहरणम्–यथाऽसौ किल सुरमायानिर्मितस्य मृतकस्य शुक्लदन्तादिप्रशंसाद्वारेणोपबृंहा, चकार, यथा वा स एव सम्यक्त्वनिश्चलत्वादौ शक्रेणोपबृंहित, एव क्षपणादौ साधूनामुपबृंहा विधेया । 'थिरीकरण साढ' इति स्थिरीकरणे आर्याषाढाचार्यो ज्ञातम्–यथाऽसौ किल धर्मे चलाचल सन प्रव्रज्या तित्यक्षु क्षुल्लकजीवदेवेन स्थिरीकृत एव स्थिरीकरणं कर्तव्यम् । 'वात्सल्ये वैर' इति वात्सल्ये वैरस्वामी ज्ञातम्–यथाऽसौ श्रमणसघ दुर्भिक्षोदधेर्विद्यानिर्मितपटपोतेनोत्तारणायोद्यतो दात्रलूनशिरसेन शय्यातरेणाभिहित, यथा–'भगवन् ! मामपि साधर्मिकमेवावधार्योत्तारयातो विपद' इति विज्ञप्तश्च तमपि साधर्मिकवात्सल्य चिकीर्षुस्तथैवोत्तारितवान, एव साधर्मिकवात्सल्य विधेयम् । एतत्सबद्ध-

कथानकानि तु प्राय प्रसिद्धत्वाद् ग्रन्थविस्तरभयार्थे न लिख्यन्ते । 'प्रभावका' प्रभावनाया कर्तार 'अष्टौ' वक्ष्यमाणरूपा, 'पुन' भिन्नवाक्यतायाम्, प्रभावका पुन इति द्रष्टव्यम्। 'भवन्ति' सन्ति। इति गाथार्थ ॥ ६५ ॥

साम्प्रत प्रभावनाया कर्तव्यतामागमादाविष्पुर्वेन्नपरमपि तत्सहचरिततया निर्दिष्टमाह—यद्वा यदार्यवैर सूत्र स्मरद्भि साधर्मिकवात्सल्यमकारि तमाह—

माहम्मियवच्छल्लम्मि उज्जया उज्जया य सज्झाए ।
चरणकरणम्मि य तहा, तित्थस्स पभावणाए य ॥ ६६ ॥

"साहम्मिय" गाहा व्याख्या—'साधर्मिकवात्सल्ये' कथितस्वरूपे 'उद्यता' उद्योगवन्त, 'उद्यताश्च स्वाध्याये' [स्वाध्याये] चोद्यता इति द्रष्टव्यम्, "चरणकरणम्मि" त्ति चर्यत इति चरण–व्रतादि, तदुक्तम्—"वय५ समणधम्म१० सजम१७, वेयावच्च१० च बभगुत्तीओ९ । नाणाइतिग३ तव१२ कोहनिग्गहाई४ चरणमेअ ॥ १ ॥" क्रियत इति करणम्–पिण्डविशुद्धयादि, तदुक्तम्—"पिंडविसोही४ समिई५, भावण१२ पडिमा१२ य इदियनिरोहो५ । पडिलेहण२५ गुत्तीओ३, अभिग्गहा४ चेव करण तु ॥ १ ॥" तत्र। चशब्द उद्यतक्रियानुकर्षणार्थ । 'तथा' आगमोक्तप्रकारेण 'तीर्थस्य प्रभावनाया' उक्तस्वरूपायाम् । चशब्द प्राग्वत्। सुसाधवो हि साधर्मिकवात्सल्यादावुद्यता भवन्ति। इति गाथासमुदायार्थ ॥ ६६ ॥

१ "भयात्" घ।

जना ' विकल्पना, कदाचिद्भवत्यसौ कदाचिन्नेति । ' तु ' पुनरर्थे । व्रतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गाथार्थ ॥ ६९ ॥

भजनाकारणमेवाह—

ज सा अहिगयराओ, कम्मखओवसमओ न य तओ वि ।
होइ परिणामभेया, लहु ति तम्हा इह भयणा ॥ ७० ॥

" ज सा " गाहा व्याख्या—' यत् ' यस्मात् कारणात् ' सा ' व्रतप्रतिपत्ति ' अधिकतरात् ' सम्यक्त्वमप्राप्तिनिमित्तभूतादर्गलतरात् ' कर्मक्षयोपशमत ' इति कर्मणा—चारित्रमोहनीयलक्षणाना क्षयोपशमस्तत , उपलक्षणत्वाच्च अस्योपशमात् क्षयाच्च । स एव सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—' न च ' नैव ' तओ ' इति ' सक ' कर्मक्षयोपशम , तुशब्द पुन शब्दार्थ, स पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ' भवति ' जायते ' परिणामभेदात् ' तथाभव्यत्वनिदानकर्मक्षयोपशमावन्ध्यनिबन्धनादात्माध्यवसायविशेषादित्यर्थ, ' लघु ' झटित्येव ' इति ' सम्यक्त्ववत्, ' तस्मात् ' तत कारणात् ' इह ' व्रतप्रतिपत्तौ भजना, शुश्रूषादिषु तु नियम । इयमत्र भावना—यद्यपि कर्मग्रन्थिभेदादेव सम्यक्त्वमुदेति, तस्मिंश्च व्रतप्रतिपत्तिमेवोपादेयतरामध्यवस्यति तथाऽपि न यावत्या कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभ सपत्नस्तावत्यामेव व्रतप्रतिपत्तिरपि तच्चतो भवति । इति गाथार्थ ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पलियपुहुत्तेऽवगए कम्माण भावओ हुंति ।
वयपभिईणि भवण्णवतरंडतुल्लाणि नियमेण ॥ ७१

" सम्मा " गाहा व्याख्या—'सम्म' त्ति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात्सम्यक्त्वात् प्रानात् सम्यक्त्वलाभकालसभविकर्मस्थितेरिति द्रष्टव्यम् । ' पल्योपमपृथक्त्वे ' सिद्धान्तप्रसिद्धे । तदुक्तम्—" एगाहिअबेहिअतेहिआए उक्कोस सत्तरत्ताए । सम्मट्ट सन्निचिअ, भरिअ वालग्गकोडीए ॥ १ ॥ " इत्यादि ॥ द्विप्रभृतिरानवभ्य इति पृथक्त्वपरिभाषा । तस्मिन् पल्योपमपृथक्त्वे ' कर्मणा ' तदावारकाणा ' अपगते ' याते वेदिते इत्यर्थ , ' भावत ' परमार्थगत्या, न तु बाह्यप्रवृत्तिमात्रमाश्रित्य, तथात्वेन मिथ्यादृष्टेरपि रजोहरणादिधारणक्रियाया अपि सभवात् । यदुक्तम—" सव्वजियाए जम्हा, सुत्ते गेवेज्जगेसु उववाओ । भणिओ जिणेहिं सो न य, लिंग मोत्तु जओ भणिअ ॥ १ ॥ जे दसणवावण्णा, लिंगग्गहण करेंति सामण्णे । तेसिं पि अ उववाओ, उक्कोसो जाव गेवेज्जा॥२॥" इत्यादि । ' भवन्ति ' जायन्ते ' व्रतप्रभृतीनि ' अणुव्रतलाभादीनीत्यर्थ । किंविधानि ? ' भवार्णवतरण्डतुल्यानि ' ससाराकूपारोत्तारणे तरण्याविकल्पानि ' नियमेन ' अवश्यतया । तदुक्तम्—" सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सावओ हुज्जा । चरणोवसमखयाण सागरसखतरा होंति ॥ १ ॥ " स च तथाविध कर्मस्थितिह्रासोऽनुक्रमवेदनाद्वा स्याद् वीर्योल्लासविशेषात्करणान्तरप्रवृत्तेरतिशीघ्रकालेन वा । तदुक्तम्—" एव अ परिवडिए, सम्मत्ते देवमणुअजम्मेसु । अन्नयरसेढिवज्ज, एगभवेण च सव्वाइ ॥ १ ॥ "

१ " श्रेत " अ । २ " तदुक्त " च ।

जना ' विकल्पना, कदाचिद्भवत्यसौ कदाचिन्नेति । ' तु ' पुनरर्थे। व्रतप्रतिपत्तौ पुनर्भजनेति द्रष्टव्यम् । इति गाथार्थ ॥ ६९ ॥

भजनाकारणमेवाह—

ज सा अहिगयराओ, कम्मखओनसमओ न य तओ वि।
होइ परिणाममेया, लहुं ति तम्हा इह भयणा ॥ ७० ॥

" ज सा " गाहा व्याख्या—' यत् ' यस्मात् कारणात् ' सा ' व्रतप्रतिपत्ति ' अधिकतरात् ' सम्यक्त्वसम्प्राप्तिनिमित्तभूतादर्गलतरात् ' कर्मक्षयोपशमात ' इति कर्मणा—चारित्रमोहनीयलक्षणाना क्षयोपशमस्तत , उपलक्षणत्वाच्च अस्योपशमात् क्षयाच्च । स एव सम्यक्त्वलाभे किं न भवति ? इत्याह—' न च ' नैव ' तओ ' इति ' सक ' कर्मक्षयोपशम , तुशब्द पुन शब्दार्थे, स पुनरिति च द्रष्टव्यम्, ' भवति ' जायते ' परिणामभेदात् ' तथाभव्यत्वनिदानकर्मक्षयोपशमावन्ध्यनिबन्धनादात्माध्यवसायविशेषादित्यर्थ , ' लघु ' झटित्येव ' इति ' सम्यक्त्ववत् , ' तस्मात् ' तत कारणात् ' इह ' व्रतप्रतिपत्तौ भजना, शुश्रूषादिषु तु नियम । इयमत्र भावना—यद्यपि कर्मग्रन्थिभेदादेव सम्यक्त्वमुदेति, तस्मिंश्च व्रतप्रतिपत्तिमेनोपादेयतरामध्यवस्यति तथाऽपि न यावत्या कर्मस्थितौ सम्यक्त्वलाभ सप्तस्तावत्यामेव व्रतप्रतिपत्तिरपि तत्त्वतो भवति । इति गाथार्थ ॥ ७० ॥

इदमेवाह—

सम्मा पलियपुहुत्तेऽवगए कम्माण भावओ हुंति ।
वयपभिईणि भवण्णवतरंडतुल्लाणि नियमेण ॥ ७१ ॥

" सम्मा " गाहा व्याख्या—'सम्म' त्ति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात्सम्यक्त्वात् प्रागात् सम्यक्त्वलाभकालसमविकर्मस्थितेरिति हृत्यम् । ' पल्योपमपृथक्त्वे ' सिद्धान्तप्रसिद्धे । तदुक्तम्—" एगाहिअवेहिअतेहिआए उक्कोस सत्तरत्ताए । सम्मट्ट सन्निचिअ, भरिअ वालग्गकोडीण ॥ १ ॥ " इत्यादि ॥ द्विप्रभृतिरानवभ्य इति पृथक्त्वपरिभाषा । तस्मिन् पल्योपमपृथक्त्वे ' कर्मणा ' तदावारकाणा ' अपगते ' याते येन्विते इत्यर्थ , ' भावत ' परमार्थवृत्त्या, न तु बाह्यप्रवृत्तिमात्रमाश्रित्य, तथात्वेन मिथ्यादृष्टेरपि रजोहरणादिधारणक्रियाया अपि सभवात् । यदुक्तम—" सव्वजियाए जम्हा, सुत्ते गेवेज्जगेसु उववाओ । भणिओ जिणेहिँ सो न य, लिंग मोत्तु जओ भणिअ ॥ १ ॥ जे दसणवावण्णा, लिंगग्गहण करेंति सामण्णे । तेसिं पि अ उववाओ, उक्कोसो जाव गेवेज्जा॥२॥" इत्यादि । ' भवन्ति ' जायन्ते ' व्रतप्रभृतीनि ' अणुव्रतलाभादीनीत्यर्थ । किंविधानि ? ' भवार्णवतरण्डतुल्यानि ' ससाराकूपारोत्तारणे तरण्यादिकल्पानि ' नियमेन ' अवश्यतया । तदुक्तम्—" सम्मत्तम्मि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सावओ हुज्जा । चरणोवसमखयाण सागरसखतरा हुँति ॥ १ ॥ " स च तथाविध' कर्मस्थितिह्रासोऽनुत्तमवेदनाद्वा स्याद् वीर्योल्लासविशेषात्करणान्तरप्रवृत्तेरतिशयिकालेन वा । तदुक्तम्—" एव अ परिवडिए, सम्मत्ते देवमणुअजम्मेसु । अन्नयरसेढिवज्ज, एगभवेण च सव्वाइ ॥ १ ॥ "

१ " ओव " अ । २ " तदुक्त " ब ।

तस्मात्सम्यक्त्वलाभेऽपि व्रतप्रतिपत्तौ भजनेति स्थितम् । इति गाथार्थ ॥ ७१ ॥

एव ' सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुव्रतानि ' इत्यादि यदुपदिष्टमासीत्तत्र सम्यक्त्वमुक्तम् । इदानीमणुव्रतान्याह—

पच उ अणुव्वयाइ, थूलगपाणवहविरमणाईणि ।
उत्तरगुणा उ अण्णे, दिसिव्वयाइ इमेसि तु ॥ ७२ ॥

" पच " गाहा व्याख्या—' पञ्च ' इति सख्या । ' तु ' अवधारणे । पञ्चैव, न तु चत्वारि षड् वा । अणूनि—लघूनि व्रतानि—नियमा अणुव्रतानि, अणुत्व चामीषा महाव्रतापेक्षम् । तथाह—' स्थूलकप्राणवधविरमणादीनि ' स्थूलकप्राणिवधविरमण वक्ष्यमाणमादिर्येषा तानि तथा, मूलगुणाश्च एतानि परिभाष्यन्ते, श्रावकधर्मतरोर्मूलकल्पत्वात् । गुणव्रतादीनि तु तदुपचयगुणनिबन्धनत्वेनात्मसत्ता बिभ्रति, ततस्तानि श्रावकधर्मकल्पफलिनस्य शाखाप्रख्यान्युत्तरगुणपरिभाषाभाञ्जि । तथा चाह—' उत्तरगुणा ' इति उत्तररूपा गुणा उत्तरगुणा , उपचयहेतव इत्यर्थ । ' तु ' पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, दिग्व्रतादयस्त्विति द्रष्टव्यम् । ' अन्ये ' शेषा व्रतविशेषा ' दिग्व्रतादय ' गुणव्रतशिक्षाव्रतरूपा , ' एषा ' अणुव्रताना मूलगुणत्वेन रूढानामुत्तरगुणा इति योग । इति गाथार्थ ॥७२॥

सा प्रतमणुव्रतादीनामेव ग्रहणविधिमभिधातुकामो देशविरतेर्वैचित्र्यमाविष्कुर्वन् ग्रहणसभविभङ्गान् प्रस्तावयति—

भगसय सीयाल, तु विसयमेएण गिहिवयग्गहणे ।
त च विहिणा इमेण, विन्नेय अकरयणाए ॥ ७३ ॥

" भगसय " गाहा व्याख्या—भङ्गाना-ग्रहणप्रकाररूपाणा शत भङ्गकशत 'सप्तचत्वारिंश' सप्तचत्वारिंशताऽधिकम्, " शतिशद्‌-शान्ताऽधिकाऽस्मिन् शतसहस्रे ड " इति डप्रत्यय " उल्लाद्यो बहुलम् " इति प्राकृतलक्षणात्तु सीयालादेश । ' तु ' विशेषणे, किं विशिनष्टि ? विशेषविषयापेक्षमेयम् । तथा चाह—' विषयभेदेन ' गोचरविभागेन भणिष्यमाणरूपेण ' गृहिव्रतग्रहणे ' अणुव्रताद्युपादाने । ' तत्र ' भङ्गकशत सप्तचत्वारिंश ' विधिना ' प्रकारेण ' अनेन ' अनन्तरमेवाभिधित्सितेन ' विज्ञेय ' अवबोध्य ' अङ्करचनया ' त्रिकादिन्यासेन । इति गाथार्थ ॥ ७३ ॥

भङ्गरचनामेवाह—

तिण्णि तिया तिण्णि दुया, तिण्णिक्किका य होंति जोगेसु ।
ति दु एक्क ति दु एक्क, ति दु एक्क चेव करणाइ ॥ ७४ ॥

" तिण्णि तिया " गाहा व्याख्या—त्रयस्त्रिकास्त्रयो द्विकास्त्रय एककाश्च भवन्ति ' योगेषु ' योगविषया । करणादयश्च योगास्त्रयो द्वावेकस्त्रयो द्वावेकस्त्रयो द्वावेकश्चैव ' करणानि ' करणविषया अमी अङ्का इत्यर्थ । करणानि तु मन प्रभृतीनि । शेष सुगमम् । केवल ' ति दु ' इति प्राकृतत्वाद्विभक्तिं विनापि निर्देश , समाहारे चार्थसमासाद्वा सुवचनम् । इति गाथार्थ ॥ ७४ ॥

प्रत्येक नवानामपि भङ्गानामागतफलमाह—

तिविह तिविहेणिक्को, एगयरतिगेण भगया तिन्नि ।
तिगरहिए नव भगा, सव्वे उण अउणपन्नासा ॥ ७५ ॥

" तिविह " गाहा व्याख्या—त्रिविध त्रिविधेन प्रथमभ-

तस्मात्सम्यक्त्वलाभेऽपि व्रतप्रतिपत्तौ भजनेति स्थितम् । इति गाथार्थ ॥ ७१ ॥

एवं ' सम्यक्त्वमूलानि पञ्चाणुव्रतानि ' इत्यादि यदुपदिष्टमासीत्तत्र सम्यक्त्वमुक्तम् । इदानीमणुव्रतान्याह—

पंच उ अणुव्वयाइं, थूलगपाणवहविरमणाईणि ।
उत्तरगुणा उ अण्णे, दिसिव्वयाइं इमेसिं तु ॥ ७२ ॥

" पंच " गाहा व्याख्या,—' पञ्च ' इति संख्या । ' तु ' अवधारणे । पञ्चैव, न तु चत्वारि षड् वा । अणूनि—लघूनि व्रतानि—नियमा अणुव्रतानि, अणुत्वं चामीषां महाव्रतापेक्षम् । तथाह—' स्थूलकप्राणवधविरमणादीनि ' स्थूलकप्राणिवधविरमणं वक्ष्यमाणमादिर्येषां तानि तथा, मूलगुणाश्च एतानि परिभाष्यन्ते, श्रावकधर्मतरोर्मूलकल्पत्वात् । गुणव्रतादीनि तु तदुपचयगुणनिबन्धनत्वेनात्मसत्तां बिभ्रति ततस्तानि श्रावकधर्मकल्पफलितस्य शाखाप्रशाखान्युत्तरगुणपरिभाषाभाञ्जि । तथा चाह—' उत्तरगुणा ' इति उत्तररूपा गुणा उत्तरगुणा, उपचयहेतव इत्यर्थः । ' तु ' पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, दिग्व्रतादयस्त्वित्ति द्रष्टव्यम् । ' अन्ये ' शेषा व्रतविशेषा ' दिग्व्रतादयः ' गुणव्रतशिक्षाव्रतरूपा, ' एषां ' अणुव्रतानां मूलगुणत्वेन रूढानामुत्तरगुणा इति योगः । इति गाथार्थ ॥७२॥

साम्प्रतमणुव्रतादीनामेव ग्रहणविधिमभिधातुकामो देशविरतेर्वैचित्र्यमाविष्कुर्वन् ग्रहणसंभवविभङ्गान् प्रस्तावयति—

भगसय सीयाल, तु विसयभेएण गिहियगगहणे ।
त च विहिणा इमेण, विन्नेय अकरयणाए ॥ ७३ ॥

णाइ ३ । एए तिण्णि भगा मणेण वायाए य लद्धा । अण्णे वि ति-
ण्णि मणेण काएण एवमेव लब्भति । तहा अवरे वि वायाए
काएण य लब्भति तिण्णि । एव एए सव्वे वि नव । पञ्चमोऽ-
प्युक्तो मूलभेद ५ ॥ इदानीं छट्ठो—न करेइ न कारवेइ मणेण
एक्को१ । तहा न करेइ करेंत नाणुजाणइ मणेण बीओ२ । न
कारवेइ करेंत नाणुजाणइ तइओ३ । एव वायाए काएण वि
तिण्णि तिण्णि लब्भति । उक्त षष्ठो मूलभेद ६ ॥ सप्तमोऽभिधी-
यते—न करेइ मणेण वायाए काएण य एक्को १ । न कारवेइ
मणाईहिं बीओ २ । करेंत नाणुजाणइ तइओ ३ । सप्तमोऽप्युक्त ॥
इदानीमष्टम —न करेइ मणेण वायाए य एक्को१ । तहा
मणेण काएण य बिइओ२ । तहा वायाए काएण य तइओ३ ।
एव न कारवेइ एत्थ वि तिण्णि भगा एवमेव । करेंत नाणुजाणइ
एत्थ वि तिण्णि भगा । उक्तोऽष्टम ८ ॥ इदानीं नवम —
न करेइ मणेण एक्को१ । न कारवेइ बीओ२ । करेंत नाणुजाणइ
तइओ । एव वायाए वि तिय काएण वि होइ तिअमेव नवमोऽ-
प्युक्त ९ । एव सर्वसपिण्डने सैकोनपञ्चाशत् ॥ ७५ ॥

ततश्च—

कालतिएण य गुणिया, मीयालसय तु होइ भगाण ।
तिमयवहि भगतिय, चोयालसय सविसयम्मि ॥ ७६ ॥

"काल" गाहा व्याख्या—'कालत्रिकेण' अतीतानाग-
तवर्तमानलक्षणेन गुणितास्त एकोनपञ्चाशद्भङ्गा 'सप्तचत्वारिंश

१ 'सन्त्येकोनपञ्चाशत्' ख ।

ङ्के त्रिविध योग कृत कारितमनुमत प्रत्याचक्षाणस्यैक एवागत-फलम्, सर्वप्रकारैं प्रत्याख्यातत्वाद्विकल्पान्तराभाव इत्यर्थ । एक-तरत्रितरेण सता त्रय एव भङ्गविकल्पा भवन्ति, ते च द्वितीयतृतीय-चतुर्थसप्तमेषु द्रष्टव्या । त्रिकविरहिते भङ्गकस्थाने नव भङ्गविक-ल्पा , ते च पञ्चमषष्ठाष्टमनवमस्थानेषु । ' सर्वे ' अनन्तरोदिष्टा' पुनरेकत्र मिलिता एकोनपञ्चाशदिय स्यात् । इति गाथाद्वयघट-ना ॥ भावार्थस्तु स्थापनया दर्श्यते, सा चेयम्—

३	३	३	२	२		१	१	१	योगा
३	२	१	३	२	१	३		१	करणानि
३	३	३	३	६	६	३	६	६	आगतम्

भावना चात्र—"न क-रेइ न कारवइ करेंतं पि अएण न समणुजाणइ मणेण वायाए काएण । एको भेओ १ ॥ इयाणिं बीयओ—न करेइ न कारवेइ करेंत अएण न समणु-जाणइ मणेण वायाए एको । तहा मणेण काएण य बीओ । तहा वायाए काएण य तइओ । बीओ मूलभेओ गओ २ ॥ इयाणिं तइयओ—न करेइ न कारवेइ करेंत पि अएण न समणुजाणइ मणेण एको१, वायाए२, काएण य३ । गओ तइ-यओ मूलभेओ ३ ॥ इयाणिं चउत्थो—न करेइ न कारवेइ म-णेण वायाए काएण य एको१ । न करेइ करेंत नाणुजाणइ बीओ२ । न कारवेइ करेंत नाणुजाणइ३ । चउत्थो मूलभेओ४ ॥ इयाणिं पंचमो—न करेइ न कारवेइ मणेण वायाए एको१ । न करेइ करेंत नाणुजाणइ बिइयओ २ । न कारवेइ करेंत नाणुजा-

सभवमहिगिचेय, नियनिसश्रो भरह आरिय खड ।
तस्स बहिं सव्ववया, साहुसरिच्छा सगिगिहीण ॥ ७७ ॥

" सभव " गाहा व्याख्या—' सभव ' भङ्गकविरचनालक्षण सभवमात्रमधिकृत्यैव प्रदर्श्यते, न तु सर्वभङ्गेषु प्रत्याख्यातार इत्यर्थ । यद्वा सभव—सामान्येन प्रत्याख्यातृगता विचित्रा विवक्षामाश्रित्येत्यर्थ । कदाचित्सभव स्वविषय तद्बहिर्वेत्यनपेक्ष्य सामान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थ । स्वविषयमुद्दिष्ट व्याचष्टे–' निय ' इत्यादि । ' निजविषय ' स्वविषय, कोऽत्र ? ' भरत ' भरतक्षेत्रम्, तत्रापि ' आर्य खण्ड ' मध्यखण्ड आर्यार्धषड्विंशतिजनपदैरुपलक्षितम्, तत्र किल सभवत्सर्वव्यवहारवशेनानुमतेरागतिसभव इत्यर्थ । ' तस्मात ' भरतात् ' बहि ' अपरक्षेत्रेष्वित्यर्थ, इह च सूत्रे " क्वचित्पञ्चम्या " इति षष्ठी, सम्बन्धमात्रविवक्षया वा । ' सर्वव्रतानि ' प्रागुद्दिष्टानि ' साधुसदृक्षाणि ' यतितुल्यानि त्रिविध त्रिविधेनेत्यर्थ, तत्रानुमतिवर्जनस्यापि सभवात् ' सर्वगृहिणा ' समस्तश्रावकाणाम् । इति गाथार्थ ॥ ७७ ॥

एव व्रतग्रहणप्रकार सभवत आविष्कृत्य व्रतस्वरूपमाह—

थूलगपाणवहस्सा, विरई दुविहो य सो वहो होइ ।
सकप्पारभेहिं, वज्जइ संकप्पश्रो विहिणा ॥ ७८ ॥

" थूलग " गाहा व्याख्या—' स्थूलकप्राणवधस्य विरति ' स्थूरा एव स्थूरका –द्वीन्द्रियाद्य तेषा प्राणा –शरीरेन्द्रियोच्छ्वासायुर्लक्षणा तेषा वध –जिघासन तस्य विरति –निवृत्तिरित्यर्थ ।

१ "–व्रतनमभवात् " ख ।

शत तु भवति भङ्गाना ' तिस एकोनपञ्चाशता मिलिता सप्तच-त्वारिंश शत भवतीत्यर्थ । तदुक्तम्—" लद्धफलमाणमेयं, भगा उ भवति अउणपण्णास । तीयाणागयसपइगुणिअं कालेण होइ इम ॥ १ ॥ सीयाल भगसय, कह कालतिएण होइ गुणणाओ । तीयस्स पडिक्कमण, पच्चुप्पण्णस्स सवरण ॥ २ ॥ पच्चक्खाण तु तहा, हाइ एस्सस्स एव गुणणाओ । कालतिएण भणिअं, जिण-गणहरवायगेहिँ च ॥ ३ ॥ " नन्वेव श्रावकस्य त्रिविधत्रिविध-निवृत्ती सख्या सभवति, सा चास्यानुमतेरप्रतिषिद्धत्वादसभविनी, अत एव निर्युक्तिकृतोक्तम्—" दुविह तिविहेण " इत्यादि इति इत्या-शङ्कयाह—' विषयाद्बहि ' अस्तमध्यमखण्डाद्बहिरित्यर्थ , ' भङ्ग-त्रिक ' अनुमतिनिषेधसहितम् । चतुश्चत्वारिंश शत स्वविषये, सभवद्व्यवहारगोचरे अनुमतिवर्जनस्य सामान्यतासभवात् । इहमत्र हृदयम्—यद्यपि श्रावकस्य सामान्यनानुमतिवर्जन न सभ-वति, सभवत्सव्यवहारविषयेऽनुमतेरागतिसंभवात्, तथाऽपि विशे-षविषय गृह्णतोऽप्यानुमतिवर्जनमपि सभविपक्षमाश्रित्योक्तम् । तथा चोक्तम्—" केई भणति गिहिणो, तिविह तिविहेण नत्थि सवरण । त न जओ निद्दिट्ठ, पण्णत्तीए विसेसेउ ॥ १ ॥ तो कह निज्जुत्तीएऽणुमइणिसेहो त्ति सो सविसयम्मि । सामण्णे वा तत्थ उ, तिविह तिविहेण को दोसा ॥२॥" इति गाथार्थ ॥७६॥

नन्वेवमपि " न करेइ न कारवेइ करेत नाणुजाणइ मणेण वायाए " इत्यादिषु भङ्गकेषु कायप्रवृत्तेरप्रत्याख्यातत्वात्, तत्प्रवृत्तौ च मन प्रवृत्तेरपि प्रसङ्गात् कथ प्रत्याख्यानपालनासभव ? इत्याह—

सभरमहिगिचेयं, नियनिसश्रो भरह श्रारिय खड ।
तस्स वहिं सव्वरया, साहुसरिच्छा सनिगिहीण ॥ ७७ ॥

" सभव " गाहा व्याख्या—' सभव ' भङ्गकविरचनाल-क्षण सभरमात्रमविकृत्यैव प्रदर्श्यते, न तु सर्वभङ्गेपु प्रत्याख्यातार इत्यर्थ । यद्वा सभर-सामान्येन प्रत्याख्यातृगता विचित्रा विव-क्षामात्रित्येत्यर्थ । कदाचित्सभव स्वविपय तद्वहिर्वेत्यनपेक्ष्य सा-मान्येनैवमभिधीयत इत्यर्थ । स्वविपयमुद्दिष्ट व्याचष्टे—' निय ' इत्यादि । ' निजविपय ' स्वविपय , कोऽर ? ' भरत ' भरत-क्षेत्रम्, तत्रापि ' आर्य खण्ड ' मध्यखण्ड आर्यार्धपञ्चविंशतिजनप-देरुपलक्षितम्, तत्र किल सभवत्सव्यवहारसदर्शनानुमतेरागतिसभव इत्यथ । ' तस्मात ' भरतात् ' वहि ' अपरक्षेत्रेष्वित्यर्थ, इह च सूत्रे " क्वचित्पञ्चम्या ' इति षष्ठी, सवन्धमात्रविवक्षया वा । ' सर्वव्रतानि ' प्रागुद्दिष्टानि ' साधुसदृक्षाणि ' यतितुल्यानि त्रिविध त्रिविधेनेत्यर्थ, तत्रानुमतिवर्जनस्यापि सभवात् ' सर्वगृहिणा ' समस्तश्रावकाणाम् । इति गाथार्थ ॥ ७७ ॥

एव व्रतग्रहणप्रकार सभवत आविष्कृत्य व्रतस्वरूपमाह—

थूलगपाणवहस्सा, विरई दुविहो य सो वहो होइ ।
सकप्पारंभेहिं, वज्जइ सकप्पश्रो विहिणा ॥ ७८ ॥

" थूलग " गाहा व्याख्या—' स्थूलकप्राणवधस्य विरति.' स्थूरा एव स्थूरका -द्वीन्द्रियाद्य तेषा प्राणा -शरीरेन्द्रियोच्छ्वा-सायुर्लक्षणा तेषा वध -जिघासन तस्य विरति -निवृत्तिरित्यर्थ ।

१ "-स्वक्षमात्रात्" घ ।

द्विविधश्चासौ वधो भवति । कथम् ? ' सकल्पारम्भाभ्या ' तत्र व्यापादनाभिमधि सकल्प , कृष्यादिस्त्वारम्भ । तत्र ' वर्जयति सकल्पत ' परिहरत्यसौ श्रावक प्राणवध सकल्पेन, नत्वारम्भ-तोऽपि, तत्र नियमेन प्रवृत्ते । ' विधिना ' प्रवचनोक्तेन वर्जयति, न तु यथाकथञ्चित । इति गाथार्थ ॥ ७८ ॥

म चाय विधि —

गुरुमूले सुयधम्मो, सविग्गो इत्तर व इयर वा ।
वज्जित्तु तओ सम्म, वज्जेइ इमे अईयारे ॥ ७९ ॥

" गुरुमूले " गाहा व्याख्या—' गुरुमूले ' आचार्यान्तिके ' श्रुतधर्मा ' आकर्णिताणुव्रतादि , ' सविग्न ' मोक्षसुखाभिलाषी, न तु ऋद्धिकाम , ' इत्वर ' चातुर्मास्यादिकालावधिना ' इतरद्वा ' यावत्कथिकमेव ' वर्जयित्वा ' प्रत्याख्याय वधमिति प्रकृतम् । ' तत ' तदनन्तर ' सम्यक् ' अध्यवसायविशुद्ध्या ' वजयति ' परिहरते, विरतिपरिणतौ प्रत्याख्याने सत्येव प्रवृत्तिरेव नास्य सभवतीत्यर्थ । ' इमान ' वक्ष्यमाणलक्षणान, कान ? अतिचरणान्यतीचारा —प्रत्याख्यानमलिनताहेतवो व्यापारास्तान् । इति गाथार्थ ॥ ७९ ॥

तानेवाह—

बधवहछविच्छेय, अइभार भत्तपाणवोच्छेय ।
कोहाइदूसियमणो, गोमणुयाईण नो कुज्जा ॥ ८० ॥

" बधवह " गाहा व्याख्या—बन्धवधच्छविच्छेदान् अतिभार भक्तपानव्यवच्छेद क्रोधादिदूषितमना गोमनुष्यादीना न

कुर्यात् । तत्र बन्धनं बन्ध—संयमनं रज्जुदामकादिभिः, हनन—वधस्ताडनं कषादिभिः', छवि—शरीरं तस्य च्छेद—पाटनं करपत्रादिभिः । भरणं भारः अतीव भरणमतिभारं, प्रभूतस्य पूगफलादेः स्कन्धपृष्ठ्यादिष्वारोपणमित्यर्थः । भक्त—अशनमोदकादि, पान—पेयमुदकादि, तस्य व्यवच्छेद —निरोधोऽदानमित्यर्थः । एतान् समाचरन् अतिचरति प्रथमाणुव्रतम् । एतान् क्रोधादिदूषितमना न कुर्यादिति । अनेनापवादमाह—अन्यथाकरणाप्रतिषेधावगमात् । तत्रायं पूर्वाचार्योक्तो विधिः—" बंधो दुपयाण चउप्पयाण य अट्ठाए अणट्ठाए अ । अणट्ठाए न वट्टइ बंधिउं । अट्ठाए दुविहो साविक्खो निरवेक्खो य । णिरवेक्खो निच्चलं धणियं जं बंधइ । सावेक्खो दामगंठिणा, जं च सक्कइ पलीवणाइसु मुंचिउं छिंदिउं वा, ण संसरपासएण बंधिअव्वं । एतं ताव चउप्पयाणं । दुपयाण पि दासो दासी वा चोरो वा पुत्तो वा णपढंतगाइ जइ बज्झंति तो सविक्कमाणि बंधिअव्वाणि रक्खिअव्वाणि य, जहा अग्गिभयाइसु न विणस्संति । ताणि किर दुपयचउप्पयाणि सावगेण गिण्हिअव्वाणि जाणि अबद्धाणि चेव अच्छंति । वहो वि तह चेव । वधो नाम ताडणं । अणट्ठाए निरवेक्खो निद्दयं ताडेइ । सावेक्खो पुण पुव्वामेव भीअपरिसेण होअव्वं । जइ न करेज्जा तो मम्मं मोत्तूण ताहे लयाए दोरेण वा एक्कं वा दोण्णि वा वारे । छविच्छेओ अणट्ठाए तहेव । निरवेक्खो हत्थपायकण्णनक्काइ निद्दओ छिंदइ । सावेक्खो गंडं वा अरुमं वा छिंदेज्जा वा

१ " चिट्ठति " ख ।

छेदेज वा । अइभारो न आरोवअव्वो । पुव्विं चेव जा वाहणाए जीविश्रा सा मोत्तव्वा । न होज्ञा अरणा जीविश्रा ताहे दुपय ज सय उक्खिवइ ओआरेइ वा भार एव वहाविजइ । वइल्लाण जहा-साभाविश्राओ वि भाराओ ऊणश्रो कीरइ, हलसगडेसु वि वेलाए चेव मुअइ । आसहत्थीसु वि एमेव विही । भत्तपाणवोच्छेओ न कस्स वि कायव्वो, तिव्वछुहो मा मरेज्जा । तहेव अ-णट्ठाए णोमा परिहरेज्जा । सावेक्खो पुण रोगनिमित्त वा वायाए वा भणेज्जा, अज्ज ते न देमि त्ति । सतिनिमित्त वा उववास कारवेज्जा । सव्वत्थ वि जयणा, जहा थूलगपाणाइवायस्स अइयारो न हवइ तहा पयइअव्व । " इति गाथार्थ ॥ ८० ॥

उक्त सातिचार प्रथमाणुव्रतम्, साम्प्रत द्वितीयमुच्यते—

थूलमुसावायस्स य, विरई सो पचहा समासेण ।
कण्णागोभूमालियनासहरणकूडसक्खिज्जे ॥ ८१ ॥

" थूल " गाहा व्याख्या—स्थूलमृषावादस्य च विरतिर्द्वितीयमणुव्रत भवतीति गम्यते । तत्र द्विविधो मृषावाद —स्थूल सूक्ष्मश्च । तत्र परिस्थूरवस्तुविषयोऽतिदुष्टविवक्षासमुद्भव स्थूल , विपरीतस्त्वितर , न च तेनेह प्रयोजनम्, श्रावकधर्माधिकारात्स्थूलस्य प्रक्रान्तत्वात् । तथा चाह—' स पञ्चधा मृषावाद ' पञ्चधा—पञ्चप्रकार , ' समासेन ' सक्षेपेण, शेषभेदाना कुमारानृतादीना सजातीयत्वेनात्रैवान्तर्भाव इति हृदयम् । पञ्चविधत्वमाह—' कन्याभूम्यलीकन्यासहरणकूटसाक्षित्वे ' इति, अलीकशब्द प्रत्येक कन्यादिपदेषु योजनीय , तद्यथा—कन्यालीकमित्यादि, " इन् पानी-

ष्वादिषु " इत्यलीकशब्द–द्वैत इत्यादेश । तत्र कन्याविषयमलीकम–भिन्नकन्यामितरां वक्ति विपर्यय वा । एवं गवालीकमपि, अल्पक्षीरां बहुक्षीरां विपर्यय वा वक्ति । भूम्यलीकं तु परसत्कामेवात्मसत्कां वक्ति । व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवद्वचनहारेणैन कस्यचित्केस्य रागाद्यभिभूतो वक्ति, अस्यैवेदमाभवतीति । न्यस्यत इति न्यास –रूपकाद्यर्पणं तस्य हरणं, येन वचनेन न्यासमपलपति स मृषावाद, तद्ग्रहणं स्वच्छान्तमेवेति भाव । कूटसाक्षित्वं तु–त्कोचामत्सराद्यभिभूत प्रमाणीकृत सन कूटं वक्ति, यथाऽस्यहमत्र साक्षी । इति गाथार्थ ॥ ८१ ॥

अतिचारानाह—

इह सहसब्भक्खाणं, रहसा य सदारमतभेयं च ।
मोसोवएसय कूडलेहकरण च वज्जेज्जा ॥ ८२ ॥

" इह " गाहा व्याख्या—' इह ' मृषावादविरतो सहसा–अनालोच्याभ्याख्यान ' सहसाभ्याख्यान ' असदध्यारोपणम्। तद्यथा—" चौरस्त्वं पारदारिको वा " इत्यादि । रह —एकान्त तत्र भव राहस्यं तेन तस्मिन वाऽभ्याख्यान रहस्याभ्याख्यानम्, एतदुक्तं भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीद चेद च राजविरुद्धादिकं मन्त्रयन्त इति । ' स्वदारमन्त्रभेद च ' स्वकलत्रविश्रब्धभाषितान्यकथनं चेत्यर्थ । ' मृषोपदेश ' असत्योपदेशम्, इदमेव चैव च भूतीन्यादिलक्षणम् । ' कूटलेखकरण च ' अन्यसानमुद्राक्षरबिम्बस्वरूपलेखकरणं च वर्जयेत् । यत एतानि समाचरतोऽतिचारो द्वितीयाणुव्रतस्य । इति गाथार्थ ॥ ८२ ॥

दहेज्ज वा। अइभारो न आरोवेअव्वो। पुव्विं चेव जा वाहणाए जीविआ सा मोत्तव्वा। न होज्जा अण्णा जीविआ ताहे दुपयं ज सयं उक्खिवइ ओआरेइ य, भारं एवं पहाविज्जइ। वइल्लाण जहा-साभाविआओ वि भाराओ ऊणओ कीरइ, हलसगडेसु वि वेलाए चेव मुञ्चइ। आसहत्थीसु वि एसेव विही। भत्तपाणवोच्छेओ न कस्स वि कायव्वो, तिक्खछुहो मा मरेज्जा। तहेव अणट्ठाए भोसा परिहरेज्जा। सावेक्खो पुण रोगनिमित्तं वा वायाए वा भणेज्जा, अज्ज ते न देमि त्ति। संतिनिमित्तं वा उववासं कारवेज्जा। सव्वत्थ वि जयणा, जहा थूलगपाणाइवायस्स अइयारो न हवइ तहा पयइअव्वं।" इति गाथार्थः ॥ ८० ॥

उक्तं सातिचारं प्रथमाणुव्रतम्, साम्प्रतं द्वितीयमुच्यते—

थूलमुसावायस्स य, विरई सो पचहा समासेण।
कन्नागोभूमालियनासहरणकूडसक्खिज्जे ॥ ८१ ॥

" थूल " गाहा व्याख्या—स्थूलमृषावादस्य च विरतिर्द्वितीयमणुव्रतं भवतीति गम्यते। तत्र द्विविधो मृषावादः—स्थूलः सूक्ष्मश्च। तत्र परिस्थूरवस्तुविषयोऽतिदुष्टविवक्षासमुद्भवः स्थूलः, विपरीतस्त्वितरः, न च तेनेह प्रयोजनम्, श्रावकधर्माधिकारात् स्थूलस्य प्रक्रान्तत्वात्। तथा चाह—' स पञ्चधा मृषावादः ' पञ्चधा—पञ्चप्रकारः, ' समासेन ' सङ्क्षेपेण, शेषभेदानां कुमारानृतादीनां सजातीयत्वेनात्रैवान्तर्भाव इति हृदयम्। पञ्चविधत्वमाह—' कन्याभूम्यलीकन्यासहरणकूटसाक्षित्वं ' इति, अलीकशब्दः प्रत्येकं कन्यादिपदेषु योजनीयः, तद्यथा—कन्यालीकमित्यादि, " इन् पानी-

यादिषु " इत्यलीकशब्द-इंत इत्यादेश । तत्र कन्याविषयमलीकम-भिन्नकन्यामितरा वक्ति विपर्ययं वा । एवं गवालीकमपि, अल्प-क्षीरां बहुक्षीरा विपर्ययं वा वक्ति । भूम्यलीकं तु परसत्कामेवात्म-सत्कां वक्ति । व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवद्व्यवहारेणैव कस्य-चिदेकस्य रागाद्यभिभूतो वक्ति, अस्यैवेदमाभवतीति । न्यस्यत इति न्यास –रूपकाद्यर्पणं तस्य हरणं, येन वचनेन न्यासमपलपति स मृषावाद, तद्ग्रहणं त्वन्यादानमेवेति भाव । कूटसाक्षित्वं तू-त्कोचामत्सराद्यभिभूत प्रमाणीकृत सन कूटं वक्ति, यथाऽस्यहू-मत्र साक्षी । इति गाथार्थ ॥ ८१ ॥

अतिचारानाह—

इह सहसब्भक्खाणं, रहसा य सदारमंतभेयं च ।
मोसोवएसयं कूडलेहकरणं च वज्जेज्जा ॥ ८२ ॥

" इह " गाहा व्याख्या—' इह ' मृषावादविरतो सह-सा–अनालोच्याभ्याख्यानं ' सहसाभ्याख्यानं ' असदध्यारोपणम् । तद्यथा—" चौरस्त्वं पारदारिको वा " इत्यादि । रह –एकान्त-तत्र भवं रहस्यं तेन तस्मिन् वाऽभ्याख्यानं रहस्याभ्याख्यानम्, ए-तदुक्तं भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणानभिधत्ते, एते हीदं चेदं च राजविरुद्धादिकं मन्त्रयन्त इति । ' स्वदारमन्त्रभेदं च ' स्वकलत्र-विश्रब्धभाषितान्यकथनं चेत्यर्थ । ' मृषोपदेशं ' असत्योपदेशम्, इदमेवं चैवं च ब्रूहीत्यादिलक्षणम् । ' कूटलेखकरणं च ' अन्य-नाममुद्राक्षरबिम्बस्वरूपलेखकरणं च वर्जयेत् । यत एतानि समा-चरन्नतिचरति द्वितीयाणुव्रतम् । इति गाथार्थ ॥ ८२ ॥

गत सातिचार द्वितीयमणुव्रतम्, अधुना तृतीयमाह—

थूलादत्तादाणे, विरई त दुविह मो उ निद्दिट्ठ ।
सचित्ताचित्तेसु, लवणहिरएणाइवत्थुगय ॥ ८३ ॥

" थूलादत्तादाणे " गाहा व्याख्या—इहादत्तादान द्विविध, स्थूल सूक्ष्म च । तत्र परिस्थूलवस्तुविषय चौर्यारोपणहेतुत्वेन प्रतीत स्थूलम्, तद्विपरीत तु सूक्ष्मम् । तत्र ' स्थूलादत्तादाने ' तद्विषया ' विरति ' निवृत्तिस्तृतीयमणुव्रतमिति प्रक्रम । तत्तु ' द्विविध ' द्विप्रकारम्, ' मो ' इति निपात पादपूरणे, ' तु ' पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, तद्विति योजित एव । ' निर्दिष्ट ' कथितमागम इति गम्यते । तस्य द्वैविध्यमाह—' सचित्ताचित्तेषु ' सचित्तविषयमचित्तविषय चेत्यर्थ । तत्राह—लवणहिरएयादिवस्तुगतम्, इति जीवाजीवरूपत्वात् तस्य, आदिशब्दाद्धनधान्यादिपरिग्रह । मिश्रादत्तादान त्वनयोरेवान्तर्भूतत्वान्न पृथग्विवक्षितम्, सक्षेपस्यैव प्रस्तुतत्वात् । इति गाथार्थ ॥ ८३ ॥

इहातिचारानाह—

वज्जइ इह तेनाहड तक्करजोग विरुद्धरज्ज च ।
कूडतुलकूडमाण, तप्पडिरूव च ववहार ॥ ८४ ॥

" वज्जइ " गाहा व्याख्या—' वर्जयति ' परिहरते ' इह ' अदत्तादानविरतौ ' स्तेनाहृतम् ' तत्र स्तेना –चौरास्तैराहृत–आनीत किञ्चित् कुङ्कुमादि देशान्तरात् तत् समर्घ इति लोभान्न गृह्णीयात् । तथा ' तस्करयोग ' तस्करा –चौरास्तेषा योग –हरणक्रियाया प्रेरण अभ्यनुज्ञा " हरत यूयम " इति तस्करप्रयोगस्त च वर्जयेत्।

' विरुद्धराज्य ' गति च सूचनात् सूत्रमिति विरुद्धराज्यातिक्रमं च वर्जयेत्, विरुद्धनृपयो राज्य तत्रातिक्रम', न हि तास्या तत्र तदागमनमनुज्ञातमिति । तथा ' कूटतुलाकूटमान ' तुला-प्रतीता, मान कुडवादि, कूटत्व-न्यूनाधिकत्व, न्यूनया ददाति अधिकया गृह्णाति । तथा ' तत्प्रतिरूप च व्यवहारम् ' तेन-अधिकृतेन प्रतिरूप-सदृश तत्प्रतिरूप तत्र व्यवहारम्, यद् यत्र घटते व्रीह्यादिघृतादिषु पलञ्ज्यादिवसादि तत्र तत्र प्रक्षेपेण विक्रयन्त वर्जयेत्, एतानि समाचरन्नतिचरति तृतीयाणुव्रतम । इति गाथार्थ ॥८४॥

उक्त सातिचार तृतीयाणुव्रतम । साम्प्रत चतुर्थमाह—

परदारस्स य विरई, ओरालविउव्वभेयओ दुविह ।
एयमिह मुणेयव्वं, सदारसंतोस मो इत्थ ॥ ८५ ॥

" परदार " गाथा व्याख्या—परे—आत्मव्यतिरिक्तास्तेषा दारा -कलत्राणि परदारास्तेभ्यस्तेषा वेति, प्राकृतत्वात षष्ठी । एकवचनान्तता तु प्राकृतत्वात । परकलत्रस्यैव विरति , न वेश्याया अपीत्यर्थ । चतुर्थमणुव्रतमिति प्रक्रम । चशब्द समुच्चये । स्वदारसंतोषश्चेत्यत्र द्रष्टव्य । ' औदारिकवैक्रियभेदतो द्विविधमेतद् ज्ञातव्य' इति एतानीति प्राकृतत्वेन नपुसकनिर्देश , 'एते' परदारा इति द्रष्टव्यम, औदारिकवैक्रियभेदत ' द्विविधा ' द्विप्रकारा । तत्रौदारिका नार्य तिरश्च्यश्च । वैक्रिया विद्याधर्यो देव्यश्च । स्वस्य दारा' स्वदारा - स्वकलत्र तै' सतोष स्वदारसतोष , मैथुनमाश्रित्य प्रति वेश्यादेर्वा वर्जनमिति हृदयम । स्वदारसतोषश्चतुर्थाणुव्रतमिति योजितमेव अत्र चतुर्थाणुव्रत वर्णयतीत्युत्तरेण योग । इति गाथार्थ ॥ ८५

'विकृत्य' इति च सूचनात् सूत्राणि विकृत्य[illegible] च
[illegible], विम्बुल्पयो शब्द तत्रातिक्रम न हि [illegible]
[illegible]मनाभोगतानीति । तथा 'कूटतुलाकूटमान' [illegible]
[illegible] कुर्वति, हृस्व-न्यूनाधिकत्व, न्यूनया ददाति [illegible]
[illegible] । तथा 'तत्प्रतिरूप च व्यवहारन्' [illegible]
[illegible] धान्यादिक [illegible] व्यवहारन्, नद् यत्र [illegible]
[illegible] मूल्यमादिनमादि वस्तु यत्र प्रक्षेप्य विक्रयन्ते [illegible]। [illegible]
[illegible] मनाचारतिचरति तृतीयाणुव्रतम् । इति गाथार्थः ॥ ८४ ॥

उक्तं सातिचारं तृतीयाणुव्रतम् । साम्प्रतं चतुर्थम्—

परदारस्स य विरई, ओरालविउव्वभेयओ दुविहं ।
एयमिह मुणेयव्वं, सदारसंतोस मो इत्थ ॥ ८५ ॥

"परदार" गाहा व्याख्या—परे—आत्मव्यतिरिक्तास्तेषा-
[illegible] परदारगमनेऽन्येषां चेति, आत्मन् परस्त्री । [illegible]
[illegible] तु प्राकृतत्वात् । परकलत्रस्यैव विरतिः, न वेश्याया अपी-
[illegible] । चतुर्थमणुव्रतमिति प्रक्रम । चशब्दः समुच्चये । [illegible]
[illegible] । 'औदारिकवैक्रियभेदतो द्विविधमेतद् ज्ञातव्यं'
[illegible] प्राकृतत्वेन नपुंसकलिङ्गं, 'एते' परदारा इति द्रष्टव्यम्,
[illegible] 'द्विविधा' द्विप्रकारा । तत्रौदारिका नार्य
[illegible] । वैक्रिया विद्याधर्यो देव्यश्च । स्वस्य दारा स्वदारा –
[illegible] तैः सन्तोषः स्वदारसन्तोषः, मैथुनासेवनं प्रति वेश्यादेरपि
[illegible] द्रष्टव्यम् । स्वदारसन्तोषश्चतुर्थाणुव्रतमिति योजितमेव ।
[illegible] चतुर्थाणुव्रते वर्तनीयतीत्युत्तरेण योग । इति गाथार्थः ॥ ८५ ॥

अतिचारानाह—

वज्जइ इत्तरिअपरिग्गहियागमण अणगकीड च।
परवीवाहक्करण, कामे तिव्वाभिलास च ॥ ८६ ॥

" वज्जइ " गाहा व्याख्या—' वर्जयति ' परिहरति, किम् ? इत्वरीति, अटनशीला इत्वरी "गते शीले त्वरन्"—"आदीवी बहुल " इत्यादन्तता स्तोककालगृहीता, तस्या गमनमिति सवध्यते, भाटिप्रदानेन कियन्तमपि काल स्ववशीकृतवेश्यामैथुनासेवनमित्यर्थ । ' अपरिगृहीतागमन ' अपरिगृहीता नाम वेश्या अन्यसत्कगृहीतभाटि , कुलाङ्गना वाऽनाथेति तद्गमनम । यथानम स्वदारसतोषवत परदारवर्जिनोऽतिचारो । अनङ्गक्रीडा नाम कुचकक्षोरुनाभिवदनान्तरक्रीडा, तीव्रनामाभिलापेण वा परिसमाप्तरतस्याप्याहार्येः स्थालकादिभिर्योषितोऽवाच्यप्रदेशासेवनमिति । ' परविवाहकरण ' अन्यापत्यस्य कन्याफललिप्सया स्नेहसबन्धेन वा विवाहकरणम्, स्वापत्येष्वपि सख्याभिग्रहो न्याय्य इति । 'कामे तीव्राभिलाप च ' इति सूचनात् ' कामभोगतीव्राभिलाप ' कामा —शब्दरूपे भोगा — रसादय एतेषु तीव्राभिलाप —अत्यन्ततदध्यवसायित्वम । एतानि समाचरन्नतिचरति चतुर्थाणुव्रतम् । इति गाथार्थ ॥ ८६ ॥

उक्त सातिचार चतुर्थमणुव्रतम । साम्प्रत पञ्चममुच्यते—

इच्छापरिमाण खलु, असयारभविणिवित्तिसजणय ।
खित्ताइवत्थुविसय, चित्तादविरोहओ चित्त ॥ ८७ ॥

" इच्छा " गाहा व्याख्या वा परिमाण
इच्छापरिमाण पञ्चममणुव्रतमिति प्र

किंफलम्? इत्याह—'असदारम्भविनिवृत्तिजनकं' असुन्दरारम्भप्रत्याख्याननिबन्धनम्। तत्र 'क्षेत्रादिवस्तुविषयं' क्षेत्रादीनि वस्तूनि विषयोऽस्येति समासः। तदुक्तम्—"धणं धण्णं खेत्तं वत्थु रूप्पं सुवण्णं कुविअं दुपयं चउप्पयं च" इत्यादि। अत्र चादिशब्दः प्रकारवचनः। क्षेत्रादयः क्षेत्रप्रकारा धनादय इत्यर्थः। 'चित्ताद्यवरोधात्' चित्तवित्तदेशवशाद्याश्रयेण 'चित्रं' अनेकाकारम्। इति गाथार्थः ॥ ८७ ॥

अत्रातिचारानाह—

खेत्ताइहिरण्णाईधणाइदुपयाइकुप्पमाणकमे।
जोयणपयाणबंधणकारणभावेहिं नो कुणइ ॥ ८८ ॥

"खेत्ताइ" गाहा व्याख्या—'क्षेत्रादिहिरण्यादिधनादिद्विपदादिकुप्यमानक्रमान्' क्षेत्रादिगृहीतपरिमाणातिक्रमानित्यर्थः। 'योजनप्रदानबन्धनकारणभावैः' एभिर्योजनादिभिर्यथासंख्यं 'न करोति' न विधत्ते इति समुदायार्थः। तत्र क्षेत्रवास्तूनां योजनेन क्षेत्रादीनां गृहीतपरिमाणभङ्गभयाद् वृत्याद्यपनयनादिनैकत्वापादनेनेत्यर्थः। एवं हिरण्यसुवर्णयोः प्रदानेनागृहीतपरिमाणावधिकालात्परत उद्ग्राहणीययोर्वृद्धिप्रयुक्त्या धनधान्ययोर्बन्धनेन—सत्यङ्कारादिना नियन्त्रणेन। द्विपदचतुष्पदयोः कारणेन—गर्भाधानप्रयोजनेन, कुप्यस्य च भावेन—अध्यवसायेन तदर्थित्वरूपेण, एतत्तु सर्वमपि प्रदानादि परिमाणावधीकृतचतुर्मासकादिकालादर्वागेव करोति—किल मयैतदवधीकृतकालात्परत एव परिग्रहविषयीभविष्यत्यध्यवसायेन।

१ "अनवप्रकार" ख।

अत्र चादिशब्दा आगमपाठप्रसिद्धमास्त्वादिमाद्दका । तथा चागम —" धणधण्णप्पमाणाइक्कमे खेत्तवत्थुपमाणातिक्कमे हिरण्णसुवण्णप्पमाणाइक्कमे दुपयचउप्पयप्पमाणाइक्कमे कुविअपमाणाइक्कमे । " पञ्चसंख्याविषयत्वं च सजातीयत्वेन शेषभेदानामत्रैवान्तर्भावान्निरुपहितत्वेन च प्रायः सर्वत्र मध्यमगतेर्विवक्षितत्वात् पञ्चकमव्ययैवातिचारपरिगणनम्, अतश्चतुरादिसंख्यातिचाराणामगणनमुपपन्नम् । इति गाथार्थः ॥ ८८ ॥

उक्तान्यणुव्रतानि, साम्प्रतं गुणव्रतान्याह—तत्रापि प्रथमं दिग्व्रतम्, तदाह—

उड्ढाहोतिरियदिसिं, चाउम्मासाइकालमाणेण ।
गमणपरिमाणकरणं, गुणव्वयं होइ विण्णेयं ॥ ८९ ॥

" उड्ढाहो ' गाहा व्याख्या—' ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्दिशम् ' इति ऊर्ध्वं—पर्वतारोहणादौ, अधः—भूगर्भशादौ, तिर्यग्—पूर्वादासु दिक्षु, दिक्शब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते, ऊर्ध्वादिदिशमङ्गीकृत्य ' चातुर्मास्यादिकालमानेन ' चतुरो मासान्, अष्टौ वा यावत् इत्यादि । ' गमनपरिमाणकरणम् ' अभिमतक्षेत्रात् परतो गमननिवृत्तिरित्यर्थः । ' गुणव्रतं ' अणुव्रतानामेव गुणकारीत्यर्थः, भवति विज्ञेयं प्रथममिति गम्यते । इति गाथार्थः ॥ ८९ ॥

अत्रातिचारानाह—

वज्जइ उड्ढाइक्कमआणयणप्पेसणोभयविसुद्धं ।
तह चेव खेत्तवुड्ढिं, कहिंचि सइअंतरद्धं च ॥ ९० ॥

१ ' गाथाविभागार्थ " अ ।

" वज्जइ " गाहा व्याख्या—' वर्जयति ' परिहरते ' ऊर्द्धादिक्रमम् ' इति, ऊर्द्धादिषु दिक्षु क्रम –क्रमण विरचितक्षेत्रात्परत इति गम्यते अतिक्रमो वा क्रमोऽभिप्रेत तम । अनेन त्रयोऽतिचारा प्रतिपादिता । तद्यथा—" उड्ढदिसिपमाणाइक्कमे१, अहोदिसिपमाणाइक्कमे२, तिरिअदिसिपमाणाइक्कमे३ । " एव चोर्द्धादिदिगतिक्रम द्विविध त्रिविधेन प्रहणे ' आनयनप्रेषणोभयविशुद्ध ' वर्जयति, तत्र आनयन–परेण विवक्षितक्षेत्रात्परत स्थितस्य, प्रेपण ततः परेण नयनम्, उभय–उक्तद्वय अप्येकदैव तै विशुद्ध–निर्दोषम् । ' तथैव ' तेनैव प्रकारेण ' क्षेत्रवृद्धिं ' पूर्वादिदिक्परिमाणस्य दक्षिणादिदिशि प्रक्षेपलक्षणा वर्जयतीत्यनुवर्तते । ' कथञ्चित् ' केन प्रकारेण ' स्मृत्यन्तर्धान च ' स्मृते –गमनपरिमाणयोजनादिसरयोपयोगस्यान्तर्धान–तिरोधान भ्रशनमित्यर्थ । स्मृतिमूल हि नियमानुष्ठानम, तद्भ्रशे हि नियमत एव तद्भ्रश इत्यतिचारता । इति गाथार्थ ॥ ९० ॥

तत्र वृद्धसम्प्रदाय —उड्ढं ज पमाण गहिअ तस्स उवरिं पव्वयसिहरे रुक्खे वा मक्कडो पक्खी वा सावयस्स वत्थ आभरण वा गिण्हिउ पमाणाइरेग भूमिं वच्चेज्जा तत्थ से न कप्पइ गतुं, जाहे त पडिअ अण्णेण वा आणिअ ताहे कप्पइ, एअ पुण अट्ठावयउज्जिताइसु हवेज्जा । एव अहे कूविआइसु विभासा । तिरिअ ज पमाण गहिअ त तिविहेण वि करणेण नाइक्कमिअव्व । खेत्तवुड्ढी न कायव्वा, कह ? सो पुव्वेण भड गहाय गओ जाव त परिमाण, तओ परेण भड अग्घइ त्ति काउ अवरेण जाणि

जोअणाणि ताणि पुव्वदिसाए न छुभेज्जा । मिश्र वोलीणो होज्जा नियत्तिअव्व ति, जाणिए वा ण गतव्व । अण्णो न विसज्जिअव्वो । अणाणाए कोई गओ होज्जा ज विसुमरिअखेत्तगएण लद्ध अणाणा ति गण्णा वा त न गेण्हेज्ज " त्ति ॥

उक्त सातिचार प्रथम गुणव्रतम्, अधुना द्वितीयमाह—

वज्जणमणतगुंबरिअच्चगाण च भोगओ माण ।
कम्माओ खरकम्माइयाण नवर इम भणिय ॥ ६१ ॥

" वज्जण " गाहा व्याख्या—' वर्जन ' परिहार ' अणतगुंबरि ' त्ति अनन्तकायस्य–आर्द्रकादेरागमप्रसिद्धस्य, यदुक्तम्—" चक्काग भजमाणस्स, गठी चुण्णघणो भव । पुढविसरिसेण भेएण, अणतजीव वियाणाहि ॥ १ ॥ गूढसिराग पत्त, सच्छीर ज च होइ निच्छीर । ज पि अ पणट्ठसधि, अणतजीव वियाणाहि ॥ २ ॥ सव्वा वि कदजाई, सूरणकदा अ वज्जकदो अ । अल्लहलिद्दा य तहा, अल्ल तह अल्लकच्चूरो ॥ ३ ॥ सत्तावरी विराली, थुहरि गिलोई अ होइ नायव्वो । गज्जर लोणा लोढा, विरूढ तह लालनत च ॥ ४ ॥ " इत्यादि । एव प्रसिद्धस्यानन्तकस्य वर्जनमिति योग । तथा उदुम्बरीति–सिद्धान्तप्रसिद्धाना वटपिप्पलोदुम्बरप्लक्षकाकोदुम्बरफलानामत्यङ्गानाम–अतिभोगाङ्गाना मद्यमधुमांसादीनाम्, चस्य तूत्तरत्र योग, ' भोगत ' भोगमाश्रित्य ' मान च '–परिमाण च । इद हि किल द्वितीय गुणव्रत उपभोगपरिभोगगुणव्रताभिधान द्विधा भवति भोजनत कर्मतश्च । तत्रोपभुज्यत

1 " विराइ ' ख ।

इत्युपभोग -अशनादि , सकृदर्थत्वादुपशब्दस्य, अन्तरर्थत्वादन्तर्भोगो वा। परिभुज्यत इति परिभोग वस्त्रादे ,आवृत्त्यर्थत्वात् परिशब्दस्य, वहिरर्थत्वाद्वा वहिर्भोग । एष चात्मक्रियारूपोऽपि विषयविषयिणोरभेदाद्विषय एवोपचरित , अत एव तन्निबन्धनकर्मएयप्ययमत्रोपचर्यत इत्याह—' कर्मत ' कर्माश्रित्य ' खरकर्मादीना ' कोट्टपालकर्मादीना वर्जनमिति प्रकृतम् । ' अपर ' अन्यद् द्वितीय गुणव्रतमिद ' भणित ' प्रतिपादित पूर्वाचार्यैरिति गम्यते ॥

तथा च वृद्धसम्प्रदाय —" भोअणओ सावगो उस्सग्गेण फासुअ एसणीअ आहार आहारेज्जा । तस्सासइ अणेसणीयमवि सचित्तवज्ज । तस्सासइ अणतकायबहुवीयगाणि परिहरेज्जा । असणे अल्लयमूलगमसाइ, पाणे मसरसमज्जाई, खाइमे पचुवराईं, साइमे महुमाई । एव परिभोगे वि वत्थाईं—थूलधवलप्पमुल्लाणि परिमिआणि परिभुजेज्जा । सासणगोरवत्थमुवरि विभासा, जाव देवदूसाइपरिभोगे वि परिमाण करेज्जा । कम्मओ वि अकम्मा न तरइ जीविउ ताहे अच्चतसावज्जाणि परिहरेज्जा । एत्थ वि एकसिं चेव ज कीरइ कम्म पहरवबहरणाइविवक्खाए तमुवभोगो, पुणो पुणो य ज त पुण परिभोगो त्ति । अएणे पुण कम्मपक्खे उवभोगपरिभोगजोयण न करेंति । उवन्नासो अ एअस्सुवभोगपरिभोगकारणभावेण । " इति ॥ ९१ ॥

उभयरूपेऽप्यत्रातिचारानाह—

सचित्तं पडिबद्ध, अपउलदुप्पउलतुच्छमक्खणयं ।
वज्जइ कम्मयओ वि हु, एत्थ इंगालकम्माई ॥ ९२ ॥

" सचित्त " गाहा व्याख्या—श्रावकेण हि भोजनतः कि-ल उत्सर्गतो निरवद्याहारभोजिना भाव्यम्, कर्मतश्च प्रायो निरवद्य-कर्मानुष्ठानेन भवितव्यम्। अतस्तदपेक्षया यथासम्भवममी अति चारा दृश्या, तत्र च भोजनतस्तावदाह—'सचित्त' इत्यादि। 'स चित्त' कन्दादि, इह च सर्वत्र निवृत्तिविषयीकृतप्रवृत्तावप्यतिचारा भिधान व्रतसापेक्षप्रवृत्तानाभोगादिनिबन्धप्रवृत्त्या दृश्यम्, अन्यथा भङ्ग एव स्यात्। तथा तन्निवृत्तिविषयीकृत सचित्त वर्जयतीति योग। प्रतिबद्धमिति सचित्तप्रतिबद्ध—वृक्षस्थगोन्दादि पक्वफलानि वा। 'अपउलिश्र' इति 'अपक्व' कणिकादि संभवत्सचित्ताव-यवम्। 'दुप्पउलिश्र' इति 'दुष्पक्व' अर्धस्विन्नप्राय यवावपून कादि। तुच्छ—यत्र बहुनाऽपि भक्षितेन न किञ्चित तथाविधमाहार-कार्यम्, समन्नदवत्र वाऽनिष्पन्नमुद्गफल्यादि। भक्षणशब्द प्रत्येक-मभिसबध्यते, सचित्तभक्षणमित्यादि। 'वर्जयति' परिहरते 'कर्म-तोऽपि च' कर्माश्रित्य पुन 'अत्र' द्वितीयगुणव्रतेऽङ्गारकर्मादि वर्जयतीति योग। कर्मतो हि द्वितीयगुणव्रते पञ्चदशातिचारा भ-वन्ति। तदुक्तम्—" इगाले१वण२साडी३भाडी४फाडीसु५ वज्जए कम्म। वाणिज्जं चेव य दत१लक्ख२रस३केस४विसविसय५॥ १॥ एव खु जंतपीलणकम्म१ निल्लछण२ च दवदाण३। सरदहतलाय-सोस४, असईपोस५ च वज्जेज्जा॥ २॥" भावार्थस्तु वृद्धसम्प्र-दायादवसेय, स चायम्—

" इगालकम्म ति इगाले डहिउ विकिणइ, तत्थ छण्ह कायाण वहो, त न कप्पइ। वणकम्म जो वणं किणइ, पच्छा

रुक्खे छिंदिउ मोल्लेण जीवइ, एव पत्तगाइ पडिसिद्धा होंति। सागडिकम्म सागडिअत्तणेण जीवइ, तत्थ वधवहाइ दोसा। भाडीकम्म सएण भडोवक्खरेण भाडएण वहइ, परायग न कप्पइ, अएणेसिं वा सगड वलद्दे अ देइ, एवमाइ काउ न कप्पइ। फोडीकम्म उडत्तण हलेण वा भूमीए फोडण। दतवाणिज्ज पुव्विं चेव पुलिंदाण मुल्ल देइ, दते देज्जाह त्ति, पच्छा पुलिंदा हत्थिं घाएति, अचिरा सो वाणिअओ एइ त्ति काउ, एव कम्मगराण सखमुल्ल देइ, पुव्वाणिअ किणइ। लक्खवाणिज्ज लक्खवाणिज्जे वि एए चेव दोसा, तत्थ किमिआ होंति। रसवाणिज्ज कल्लवालत्तण, तत्थ सुराइ अणेगे दोसा मारणआक्कोसवहाइ जम्हा तम्हा न कप्पइ। केसवाणिज्ज दासीओ गहाय अएणत्थ विक्किणइ जत्थ अग्घति, एत्थ वि अणेगे दोसा परवसत्तादओ। विसवाणिज्ज विसविक्कओ सो न कप्पइ, तेण बहूण जीवाण विराहणा। जतपीलणकम्म तेल्लिअजत उन्छुजत च, तक्कम्माई य न कप्पइ। निल्लछणकम्म वद्धेउ गोणाइ न कप्पइ। दवग्गिदावणयाकम्म वणदव देइ खेत्तरक्खणनिमित्त जहा उत्तरावहे, पच्छा दड्ढे तरुणग तण उट्ठेइ, तत्थ सत्ताण सयसहस्साण वहो। सरदहतलागपरिसोसणया सरदहतलागाईणि सोसेइ, पच्छा वाविज्जइ, एव न कप्पइ। असईपोस त्ति जहा गोल्लविसए जोणीपोसणगा दासीण तणिअ भाडिं गेण्हति।" प्रदर्शन चैतद् बहुसावद्याना कर्मणामेवजातीयानाम्, न पुन परिगणनमिति॥ इह चैव विंशतिसख्यातिचाराभिधानमन्यत्रापि पञ्चातिचारसख्यया तज्जातीयाना व्रतपरिणामका-

लुप्यनिबन्धनविधीनामपरेषा समहो द्रष्टव्य इति ज्ञापनार्थम्, तेन स्मृत्यन्तर्धानाख्यो यथाभव सर्वव्रतेष्वतिचारा दृश्या । कृत प्रसङ्गेन । इति गाथार्थ ॥ ६३ ॥

उक्त सातिचार द्वितीय गुणव्रतम् । इदानीं तृतीयमाह—

तहऽणत्थदण्डविरई, अन्न स चउव्विहो अवज्झाणे ।
पमयायरिए हिंसप्पयाण पावोवएसे य ॥ ६४ ॥

" तह " गाहा व्याख्या—' तथा ' तेनैव प्रकारेण " गुरुमूले " इत्यादिना निर्दिष्टेन ' अनर्थदण्डविरति ' इति अर्थ — प्रयोजनम्, न विद्यतेऽर्थो यस्मिन् सोऽनर्थ, दण्ड्यते आत्माऽनेनेति दण्ड —निग्रह, अनर्थश्चासौ दण्डश्चानर्थदण्ड —इहलोकप्रयोजनमप्यङ्गीकृत्य निष्प्रयोजनभूतोपमर्देनात्मनो निग्रह इत्यर्थ, तस्य विरति —उपरम ' अन्यत् ' अपर तृतीय गुणव्रतमिति हृदयम् । स चानर्थदण्ड ' चतुर्विध ' चतुष्प्रकार । तदाह— ' अपध्याने ' निष्प्रयोजनदुष्टध्यानविषय इत्यर्थ । तदुक्तम्—
" कइया वच्चइ सत्थो ?, किं भंड ? कत्थ केत्तिआ भूमी ? ।
को कयविक्कयकालो ?, निव्विसई किं कहिं केण ? ॥ १ ॥ "
इत्यादि । ' प्रमादाचरिते ' इति मद्यादि प्रमाद तदाचरितविषय । अनर्थदण्डत्व चास्योक्तशब्दार्थद्वारेण स्वबुद्ध्या दृश्यम् । हिंसेति— हिंसाहेतुत्वादायुधानलविषादयो हिंसेत्युच्यन्ते, कारणे कार्योपचारात्, तेषा प्रदाने—अन्यस्मै तत्समर्पणे । ' पापोपदेशे च ' सूचनात्सूत्रमिति ' पापकर्मोपदेशे ' कृष्याद्युपदिशने । तदुक्तम्—" खेत्ते

सडेह गोरो, दमेह ग्माइ सावयजणस्स । उवदिसिउ णो कप्पइ, जाणिअजिणवयणसारस्स ॥ १ ॥" 'च' समुच्चये । एव चतुर्विधोऽनर्थदण्ड । इति गाथार्थ ॥ ९३ ॥

अत्रातिचारानाह—

कदप्प कक्कुइय, मोहरिय सजुयाहिगरण च ।
उवभोगपरीभोगाइरेगय चेत्थ वज्जेइ ॥ ९४ ॥

" कदप्प " गाहा व्याख्या—कन्दर्प कौकुच्य मौखर्य सयुताधिकरण चोपभोगपरिभोगातिरेकता चात्र वर्जयतीति पदघटना । कन्दर्प –काम तद्धेतुर्विशिष्टो वाक्प्रयोगोऽपि कन्दर्प उच्यते, मोहोद्दीपक वा नर्मेति भाव । इह च सामायारी—" सावगस्स अट्टहासो न वट्टइ । जइ नाम हसिअव्व तो ईसिं चेव विहसिअव्व " इति । कौकुच्य–कुत्सितसकोचनादिक्रियायुक्त कुकुच, तद्भाव कौकुच्यम्, अनेकप्रकारा मुखनयनौष्ठकरचरणभ्रूविकारपूर्विका परिहासादिजनिता भाण्डानामिव विडम्बनक्रियेत्यर्थ । एत्थ सामायारी—" तारिसाणि भणिउ न कप्पति जारिसेहिं लोगस्स हासो उप्पज्जइ । एव गईए ठाणेण वा ठाइउ " इति । मौखर्य–धाष्टर्यप्रायमसबद्धप्रलापित्वमुच्यते । " मुहेण वा अरिमाणेइ, जहा कुमारामच्चेण सो चारभडो विसज्जिओ, रण्णो निवेइय, ताए जीवियाग वित्ती दिण्णा, अण्णया रुट्ठेण मारिओ कुमारामच्चो । " 'सजुत्ताहिगरण' अधिक्रियते नरकादिष्वनेनेत्यधिकरण वास्युदूखलशिलापुत्रगोधूमयन्त्रकादि, सयुक्त–अर्थक्रिया-

१ " उद्दिसिउ " ख ।

करणयोग्यम्, सयुक्त च तदधिकरण चेति समास । तत्थ सामायारी—" सावगेण न सजुत्ताणि चेव सगडाईणि धरेअव्वाणि, एव वासीपरसुमाईविभासा । " 'उवभोगपरिभोगाइरेगय' ति उपभोगपरिभोगशब्दार्थो निरूपित एव, तदतिरेकता—तदाधिक्यम्, एत्थ वि सामायारी-" उवभोगाइरित्त जइ तेल्लामलए बहु गिण्हइ तो बहुगा ण्हायगा वच्चति, तस्स लोलियाए अण्णे वि ण्हायगा वच्चति, पच्छा पूतरआउकायवहो । एव पुप्फतबोलमाइविभासा । एव न वट्टइ । का विही सावगस्स उवभोगे ण्हाणे ? घरे ण्हाइयव्व, नत्थि ताहे तेल्लामलएहिं सीस घसित्ता सव्वे साडिऊण तलागातीए तडे निविट्ठो अजलीहिं ण्हाइ । एव जेसु अ पुप्फेसु कुसुमाइ ताणि य परिहरति " ॥ ९४ ॥

उक्त सातिचार तृतीय गुणव्रतम् । तदुक्तौ चोक्तानि गुणव्रतानि । अधुना शिक्षाव्रतान्युच्यन्त, तत्र शिक्षा—अभ्यासस्तत्प्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि पुन पुनरासेवनार्हाणीत्यर्थ । तानि च सामायिकादीनि चत्वारि, तत्र तावत् सामायिकमाह—

सिक्खावय तु एत्थ, सामाइय मो तय तु विण्णेय ।
सावज्जेयरजोगाण वज्जणासेवणारूव ॥ ९५ ॥

" सिक्खा " गाहा व्याख्या—शिक्षा—परमपदप्रापिका क्रिया, तत्प्रधान व्रत शिक्षाव्रत 'अत्र' श्रावकधर्मे 'सामायिकम्' इति सम —रागद्वेषवियुक्त, आय —लाभ, समस्याय समाय, समो हि प्रतिक्षणमपूर्वैर्ज्ञानदर्शनचारित्रपर्यायैर्निरुपमसुखहेतुभिरध -कृतचिन्तामणिकल्पद्रुमैर्युज्यते, स एव समाय प्रयोजनमस्य क्रियानु-

ष्ठानस्येति प्रयोजन इति, किम्? सामायिकम्, प्राकृतत्वात्सुप्लुका निर्देश । 'भो' निपात पादपूरणे। 'वत्तु' सामायिक पुन ' सावद्येतरयोगाना ' सपापधर्मव्यापाराणा यथासख्य वर्जनासेवनास्वरूप कालावधिनेति गम्यते। तस्मिन् गृहीते आरम्भादिपरिहार स्वाध्यायादिविधिश्च विधेय । इह सावद्ययोगवर्जनवदनवद्ययोगासेवनमप्यहर्निश कर्तव्यमिति ज्ञापनार्थमुभयोपादानम् । एत्थ पुण सामायारी–" सामाइय सावएण कहिं कायव्व ति ?, इह सावगो दुविहो, इड्ढीपत्तो अ अणिड्ढिपत्तो अ । जो सो अणिड्ढिपत्तो सो चेइयघरे साहुसमीवे करेड, घरे वा पोसहसालाए वा। जत्थ वा वीसमइ अच्छइ वा निव्वावारो सव्वत्थ करेइ । सव्व चउसु वि ठाणेसु नियमा कायव्व–चेइयघरे साहुसमीवे पोसहसालाए घरे आवासग करेंति त्ति । तत्थ जइ साहुसगासे करेइ तत्थ का विही ? जइ परपरभय नत्थि, जइ वि अ केणइ सम विवाओ नत्थि, जइ कस्सइ न धरेइ मा तेण अच्छवियच्छी कज्जिही, जइ धारणग दट्ठूण न गिण्हइ मा भज्जिही, जइ य वावार न करेइ ताहे घरे चेव सामाइय काऊण वच्चइ । पचसमिओ तिगुत्तो इरियाइउवउत्तो, जहा साहू, भासाए सावज्ज परिहरंतो, एसणाए कट्ठ वा लेट्ठुग वा पडिलेहिउ पमज्जिउ, एव आयाणे निक्खेवे अ खेलसिंघाणए न विगिंचइ, विगिंचतो वा पडिलेहेइ पमज्जइ य, जत्थ चिट्ठति तत्थ वि गुत्तिनिरोह करेइ । एयाए विहीए गता तिविहेण नमिऊण साहुणो पच्छा सामाइय करेइ, करेमि भंते ! सामाइय सावज्ज जोग पच्चक्खामि जाव साहू पज्जुवासामि दुविह तिविहेण ति काउ, पच्छा इरियावहियाए पडिक्कमइ ।

पच्छा आलोएत्ता वदइ आयरिआइ जहा रायणियाए, पुणो वि गुरु वदित्ता पडिलेहित्ता निविट्ठो पुच्छइ पढइ वा, एव चेइएसु वि। जया सगिहे पोसहसालाए वा तत्थ नवरि गमण नत्थि। जो इड्ढिपत्तो सो सव्विड्ढीए एइ, तेण जणस्स अत्था होइ, आढिआ साहुणो सुपुरिसपरिग्गहेण। जइ सो कयसामाइओ एइ ताहे आसहत्थिमाई जणेण अहिगरण न पट्टइ ताहे न करेइ, कयसामाइएण य पाएहिं आगतव्व तेण न करेइ। जइ सो सावओ तो न कोइ उट्ठेइ। अह अहाभइओ पूआ कया होउ त्ति भणति ताहे पुव्वरइय आसण कीरइ, आयरिआ य उट्ठिआ अच्छति, तत्थ उट्ठेत-अणुट्ठेते दोसा विभासिय वा। पच्छा सो इड्ढिपत्तो सामाइय करेइ अणेण विहिणा, करेमि भते ! सामाइय सावज्ज जोग पच्चक्खामि दुविह तिविहेण जाव नियम पज्जुवासामि, इति। एव सामाइय काउ पडिक्कतो वदित्ता पुच्छइ। सो अ किर सामाइय करेंतो मउड अवणेइ, कुडलाइ नाममुद्द पुप्फ तबोल पावारगमाई वोसिरइ। एसो विही सामाइयस्स" ॥ ९५ ॥

अस्यैवातिचारानाह—

मणवयणकायदुप्पणिहाण इह जत्तओ विवज्जेइ।
सइअकरणय अणवट्ठियस्स तह अकरणय चेव ॥ ९६ ॥

"मण" गाहा व्याख्या—'मनोवचनकायदुष्प्रणिधान' मन प्रभृतीना सावद्याना प्रवर्तनमित्यर्थ , 'इह' सामायिके 'यत्नत' आदरेण 'विवर्जयति' परिहरते। प्रयोऽमी अतिचारा — 'स्मृत्यकरण' स्मृते —सामायिकविषयाया अनासेवनम्, एतदुक्त

भवति–प्रबलप्रमादान्नैव स्मरति, अस्या वेलाया सामायिक कर्त्तव्य कृत न कृतमिति वा, स्मृतिमूल हि मोक्षानुष्ठानम् । अनवस्थितकरण–करणानन्तरमेव त्यजति, यथाकथञ्चिद्वाऽनवस्थित करोतीत्यनवस्थितकरण वर्जयतीति । ' च ' समुच्चयार्थे । ' एव ' अवधारणे । अयमत्र भावार्थ —" सामाइय ति काउ, घरचिंत जो उ चिंतए सड्ढो । अट्टवसट्टोवगओ, निरत्थय तस्स सामइय ॥ १ ॥ कयसामइओ पुव्विं, बुद्धीए पेहिऊण भासिज्जा । सइ निरवज्जं वयण, अएणह मामाइय न भवे ॥ २ ॥ अनिरिक्खियापमज्जिअथडिल्ले ठाणमाइ सेवेंतो । हिंसाऽभावे वि न सो, कडसामइओ पमायाओ ॥ ३ ॥ न सरइ पमायजुत्तो, जो सामइय कया हु कायव्व । कयमकय वा तस्स हु, कय पि विफल तय नेय ॥ ४ ॥ काऊण तक्खण चिअ, पारेइ करेइ वा जहिच्छाए । अणवट्ठिअसामइय, अणायराओ न त सुद्ध ॥ ५ ॥ " ॥ ८६ ॥

उक्त सातिचार प्रथम शिक्षाव्रतम् । साम्प्रत द्वितीयमाह—

दिसिवयगहियस्स दिसापरिमाणस्सेह पइदिण ज तु ।
परिमाणकरणमेय, अवर खलु होइ विन्नेयं ॥ ८७ ॥

" दिसिवय " गाहा व्याख्या—दिग्व्रतमुक्तस्वरूपम्, तत्र गृहीतस्य दिक्परिमाणस्य दीर्घकालिकस्येति गम्यते, ' इह ' श्रावकधर्मे ' प्रतिदिन ' अनुदिवसम्, एतच्चोपलक्षण प्रतिप्रहरादे¹, ' यत्तु ' यत्पुन ' परिमाणकरण ' सक्षिप्ततरदिक्प्रमाणग्रहणमित्यर्थ, ' एतत् ' एवविध परिमाणकरण ' अपर ' अन्यद्द्वितीयं

---

१ " मधुना " अ ।

सद्दाणुरूववाय, तह बहियापोग्गलक्खेव ॥ ६८ ॥

" वज्जइ " गाहा व्याख्या—वर्जयति ' इह ' द्वितीयशिक्षा-
ते आनयनप्रयोगप्रेष्यप्रयोगता चैव शब्दानुपात रूपानुपात तथा
हि पुद्गलप्रक्षेपम् इति सूत्रानुवृत्ते प्राकृतत्वाच्च पदघटना । भा-
र्थस्तु—इह विशिष्टावधिके भूदेशावग्रहे परत स्वय गमनायो-
द् यदन्य सचित्तादिद्रव्यानयने प्रयुज्यते सदेशकप्रदानादिना त्वये-
ानेय इत्ययमानयनप्रयोग । तथा प्रेष्यप्रयोग यथा—अभिगृही-
प्रविचारदेशव्यतिक्रमभयादवश्यमेव गत्वा त्वया मम गवाद्यानें-
म्, इद वा तत्र कर्तव्यम् इत्येवभूत । तथा शब्दानुपात —स्वगृह-
तिप्राकारादिव्यवच्छिन्नभूदेशाभिग्रहे बहि प्रयोजनोत्पत्तौ तत्र
य गमनायोगात् वृतिप्राकारप्रत्यासन्नवर्तिनो बुद्धिपूर्वक क्षुत्कारि-
ादिशब्दकरणेन समवसितकान् बोधयतः, शब्दानुपात —
ब्दस्यानुपातन—उच्चारण शब्दानुपात तादृग् येन परकीय-
वणविवरमनुपतत्यसाविति । तथा रूपानुपात —अभिगृहीतदेशा
हि प्रयोजनभावे शब्दमनुच्चारयत एव परेषा समीपानयनार्थं
शरीररूपप्रदर्शन रूपानुपात । तथा बहि पुद्गलप्रक्षेप —अ-
गृहीतदेशाद्बहि प्रयोजनभावे परेषा प्रबोधनाय लेष्ट्वादिक्षेप पुद्ग-

लग्नत्वेप इति भावना। देशावकाशिकमेवदर्शननिरूपद्वे—ना स्वद्रहि-गमनाऽऽगमनादिव्यापारजनित प्राण्युपमर्द इति, स च स्वयंकृ-तोऽन्येन वा कारित इति न कश्चित् फले विशेष, प्रत्युत गुरु स्वयगमने, ईर्यापथविशुद्धे, परस्य पुनरनिपुणत्वात् तदशुद्धि । इति गाथार्थ ॥ ९८ ॥

उक्त सातिचार द्वितीय शिक्षाव्रतम्। साप्रत तृतीयमुच्यते—

आहारदेहसकारबंभवावारपोसहो अन्न।
देसे सब्वे य इम, चरमे सामाइय नियमा ॥ ९९ ॥

"आहार" गाहा व्याख्या—'आहार–देहसत्कार–ब्रह्म–अव्यापा-रपौषध ' इति इह पौषधशब्दो रूढ्या पर्वसु वर्तते, पर्वाणि चाष्ट-म्यादितिथय पूरणात्पर्व धर्मोपचयहेतुत्वादित्यर्थ । पौषधशब्दश्चाय प्रत्येकमभिसबध्यते, आहारपौषध इत्यादि । ' अन्यत् ' अपरं तृतीय पौषधोपवासशिक्षाव्रतमित्यर्थ । ' देशे ' देशविषय '[1]सर्व-स्मिन् ' सर्वविषयम्, ' च ' समुच्चये, 'इद' पौषधोपवासशिक्षाव्रत ' चरमे ' सर्वतोऽव्यापारपोषधेऽङ्गीकृते ' सामायिक ' उक्तस्वरूप करणीयमिति गम्यते, ' नियमात् ' अवश्यतया, अन्यथा सामा-यिकगुणाभाव इति पदघटना । तत्राहार'–प्रतीत तद्विषयस्तन्निमि-त्तो वा पौषध आहारपौषध, आहारादिनिवृत्तिनिमित्त धर्मपूरण पर्वेति भावना। एव शरीरसत्कारपौषध । ब्रह्मचर्यपोषध', अत्र चरणीय चर्यम्, " अचो यत् " इत्यस्मादधिकारात्, " गदमद-चरयमश्चानुपसर्गे " (पा०–३–१–१००) इति यत् । ब्रह्म—

[1] " अप " अ ।

कुशलानुष्ठानम् । यथोक्तम्—" ब्रह्म देवो ब्रह्म तपो, ब्रह्म ज्ञानं च शाश्वतम् । " ब्रह्म च तदर्थं चेति समास , शेष पूर्ववत् । तथाऽव्यापारपौषध इति, एत्थ भावत्थो पुण इमो—आहारपोसहो दुविहो, देसे सव्वे य । देसे अमुगा विगई आयंबिलं वा एक्कसिं वा दो वा । सव्वे चउव्विहो आहारो अहोरत्तं पच्चक्खाओ । सरीरपोसहो ण्हाणुव्वट्टणवण्णगविलेवणपुप्फगंधतंबोलाणं वत्थाभरणपरिचागो य, सो वि देसे सव्वे य । देसे अमुगं सरीरसक्कारं न करेमि सव्वे सव्वं न करेमि त्ति । बंभचेरपोसहो वि देसे सव्वे अ । देसे दिवा रत्तिं वा एक्कसिं वा दो वा वारे त्ति । सव्वे अहोरत्तं बंभयारी हवइ । अव्वावारपोसहो वि देसे सव्वे य । देसे अमुगं वावारं न करेमि । सव्वे सव्वं वा वावारं चेव हलसगडघरपरिकम्माईयं न करेमि । एत्थ जो देसे पोसहं करेइ सामाइयं करेइ वा न वा । जो सव्वपोसहं करेइ सो नियमा कयसामइओ । जइ न करेइ ता नियमा वंचिज्जइ । तं कहिं करेइ ? चेइयघरे वा साहुमूले वा घरे वा पोसहसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवण्णो पढंतो पोत्थयं वा वायंतो धम्मज्झाणं झायइ । जहा एए साहुगुणे अहं न समत्थो मंदभग्गो धारेउं विभासा " ॥ ९९ ॥

अत्रातिचारानाह—

अप्पडिदुप्पडिलेहियपमज्जसेज्जाइ वज्जई इत्थ ।
सम्मं च अणणुपालणमाहाराईसु सव्वेसु ॥ १०० ॥

" अप्पडि० " गाहा व्याख्या—" अप्पडिदुप्पडिलेहियपमज्जसेज्जा " इति सूचनात् सूत्रमिति न्यायात् प्राकृतानुरोधाद्वाय-

अर्थः—अप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितशय्यासंस्तारकौ तथाऽप्रमार्जितदु-ष्प्रमार्जितशय्यासंस्तारकौ वर्जयतीति योग । इह च शय्या प्रतीता, संस्तीर्यत इति संस्तारक —पौषधव्रत उपयोगी दर्भकुशकम्बलीवस्त्रा-दि , तयोश्चाप्रत्युपेक्षण—गोचरापन्नयोश्चक्षुषाऽनिरीक्षण दुष्ट—उद्भ्रा-न्तचेतस प्रत्युपेक्षणम्, ततश्चाप्रत्युपेक्षितदुष्प्रत्युपेक्षितौ च तौ श-य्यासंस्तारकौ चेति समास , शय्यैव वा संस्तारक इति । एवमन्यत्रा-प्यक्षरगमनिका कार्येति । उपलक्षण च शय्यासंस्तारकौ, उपयोगिन-पीठकादेरपि । एत्थ पुण सामायारी—" कडपोसहिओ नो अप्प-डिलेहिअ सेज्ज दुरूहइ, संथारग वा दुरूहइ, पोसहसाल वा सेवइ, दब्भवत्थ वा सुद्धवत्थ वा भूमीए संथरइ, काइयभूमीओ वा आग-ओ पुणरवि पडिलेहेइ, अण्णहा अइयारो । एव पीढगाइसु वि विभासा ॥ " तथा प्रमार्जन—शय्यादेर्वस्त्रोपान्तादिना तदकरणमप्र-मार्जनम्, ' सम्यग् वाऽननुपालनम् ' यथावदविधान ' आहारा-दिषु सर्वेषु ' प्रागुद्दिष्टेषु । इति गाथार्थ ॥

एत्थ भावणा—कयपोसहो अथिरचित्तो आहार ताव सव्व देसं वा पत्थेइ, बीयदिवसे पारणगस्स वा अप्पणो अट्ठाए आढत्तिं करेइ कारवेइ वा, इम इम व त्ति करेह न वट्टइ । सरीरसक्कारे म-रीर उव्वट्टेइ, दाढिआओ केसे वा रोमाइ वा सिंगाराहिप्पाएण सठवेइ, दाहे वा सरीर सिंचइ, एव सव्वाणि सरीरभूसाकारणाणि परिहरइ । बभचेरे इहलोइए पारलोइए वा भोगे पत्थेइ सबाहेइ वा, अहवा सद्दफरिसरसरूवगधा अभिलसइ, कयाचरपोसहो कया पूरिही, चइयामो बभचेरेण ति । अव्वावारे सावज्जाणि वावारेइ,

कयमकयं वा चिंतइ, एवं पचइयारसुद्धो अणुपालिअव्वो इति॥१००॥

उक्तं सातिचारं तृतीयं शिक्षाव्रतम्। अधुना चतुर्थमुच्यते—

अन्नाईण सुद्धाणं कप्पणिज्जाण देसकालजुअं।
दाणं जईणमुचियं, गिहीण सिक्खावयं भणियं॥ १०१॥

"अण्णाईणं" गाहा व्याख्या—'अन्नादीनां' भोजनादीनाम्, आदिशब्दात्पानवस्त्रौषधादिपरिग्रहः, अनेन च हिरण्यादिव्यवच्छेदमाह। 'शुद्धानां' न्यायागतानाम्, न्यायश्च—द्विजक्षत्रियवैश्यशूद्राणां स्ववृत्त्यनुष्ठानम्, अनेनाप्यन्यायागतानां निषेधमाह। 'कल्पनीयानाम्' उद्गमादिदोषवर्जितानाम्, अनेन त्वकल्पनीयानां प्रतिषेधमाह। 'देशकालयुतं' प्रस्तावोचितं 'दानं' वितरणं 'यतिभ्यः' मुनिभ्यः 'उचितं' संगतं गृहिणां शिक्षाव्रतं 'भणितं' चक्रमतिथिसंविभागव्रतमित्यर्थः। इह भोजनार्थं भोजनकालोपस्थायी अतिथिरुच्यते, तत्रात्मार्थनिष्पादिताहारस्य गृहिणः साधुरेवातिथिः। तदुक्तम्—"तिथिपर्वोत्सवाः सर्वे, त्यक्ता येन महात्मना। अतिथिं तं विजानीयाच्छेषमभ्यागतं विदुः॥ १॥" तस्यातिथेः संविभागोऽतिथिसंविभागः, संविभागग्रहणात्पश्चात्कर्मादिपरिहारमाह। इति गाथार्थः॥ १०१॥

एत्थ सामायारी—सावगेण पोसहं पारेंतेण नियमा साहूणं दाउं पारेअव्वं, अण्णदा पुण अणियमो—दाउं वा पारेइ पारिए वा देइ त्ति। तम्हा पुव्वं साहूणं दाउं पच्छा पारेअव्वं। कहं? जाहे देसकालो ताहे अप्पणो सरीरस्स विभूसं काउं साहुपडिस्सयं गतुं

१ '—औषधादि' ख। २ क्षत्रियविट्शू—' ख।

निमतेइ भिक्ख गेण्हह त्ति। साहूण का पडिवत्ती ? ताहे अण्णो पडलं अण्णो मुहणंतयं अण्णो भायणं पडिलेहेइ, मा अंतराइय-दोसा ठवणादोसा भविस्संति, सो जइ पढमाए पोरसीए निमंतेइ अत्थि अ नमोकारसहिअइत्तगो तो गेण्हइ, अह नत्थि न गेण्हइ, न वहिअव्वं होइ, जइ घणं लगेज्जा ताहे गेण्हइ सचिक्खाविज्जइ। जो वा उग्घाडाए पोरसीए पारेइ पारणइत्तो अण्णो वा तस्स दि-ज्जइ, पच्छा तेण सावगेण समगं सघाडगो वयइ, एगो न वट्टए पेसिउं, साहू पुरओ सावगो मग्गओ घरं नेऊण आसणेण उवनि-मतइ, जइ निविट्ठा लट्ठयं, अह न निविसंति तहावि विणओ पउ-त्तो होउ त्ति, ताहे भत्तपाणं सयं चेव देइ त्ति, अहवा भाणं धरेइ भज्जा देइ, अहवा ठिअओ अच्छइ जाव दिण्णं, साहू वि सा-वसेसयं दव्वं गेण्हंति पच्छाकम्मपरिहरणट्ठा, दाऊण वंदिउं विसज्जेइ, विसज्जेत्ता अणुगच्छइ, पच्छा सयं भुंजइ। जं च किर साहूण न दिण्णं तं सावगेण न भोत्तव्वं। जइ पुण साहू नत्थि ताहे देसकालवेलाए दिसालोओ कायव्वो, विसुद्धभावेण चिंतेअव्वं, जइ साहुणो होंता तो मि नित्थारिओ होंतो त्ति विभासा ॥

अत्रातिचारानाह—

सचित्तनिक्खिवणयं, वज्जइ सचित्तपिहणयं चेव।
कालाइक्कमपरववएसं मच्छरियं चेव ॥ १०२ ॥

" सचित्त " गाहा व्याख्या—सचित्तनिक्षेपणं वर्जयेत् सचित्तपिधानं चैव कालातिक्रमपरव्यपदेशं मात्सर्यं चैव वर्जयेदिति पदघटना। तत्र ' सचित्तनिक्षेपणं ' सचित्तेषु-व्रीह्यादिषु निक्षेप-

सामप्रादेरदानबुद्ध्या मातृस्थानत एव । ' सचित्तपिधान ' सचि-
त्तेन–फलादिना पिधान–स्थगनमिति समास , भावना प्राग्वत् ।
'कालातिक्रम ' इति कालस्यातिक्रम कालातिक्रम –इत्युचितो यो भि-
क्षाकाल साधूना तमतिक्रम्य–अतिलङ्घ्यानागत वा भुङ्क्ते, तदा च
किं तेन लब्धेनापि ? कालातिक्रान्तत्वात् । तदुक्तम्—" काले दिएण-
स्स पहेणयस्स अग्घो न तीरए काउ । तस्सेव अथकपणामिअस्स
गिएहतया नत्थि ॥ " 'परव्यपदेश ' इति आत्मव्यतिरिक्त पर·
तस्य व्यपदेश परव्यपदेश इति समास । साधो पौषधोपवासपा-
रणकाले भिक्षार्थं समुपस्थितस्य प्रकटमन्नादि पश्यत श्रावकोऽभि-
धत्ते परकीयमिदमिति नास्माकीनमतो न ददामि किञ्चित्, याचितो
वाऽभिधत्ते विद्यमान एवामुकस्येदमस्ति तत्र गत्वा मार्गत यूयमिति ।
मात्सर्यमिति–याचित कुप्यति, परोन्नतिवैमनस्य वा मात्सर्यं इति
तेन तावद् द्रमकेण याचितेन दत्त किमह ततोऽपि न्यून इति मा-
त्सर्याद्ददाति, कषायकलुषितेन वा चित्तेन वा ददतो मात्सर्यम् ।
इति गाथार्थ ॥ १०२ ॥

उक्त सातिचार चतुर्थं शिक्षाव्रतम् । तदुक्तौ चोक्तानि द्वाद-
शापि श्रावकव्रतानि । साम्प्रत तत्रातिचारोक्तिमेव शोधयति । ननु
यद्यतिचारा अपि परिहारविपर्ययभावेनात्राभिधीयन्ते किमिति तेषा
मपि व्रतानामिव प्रत्याख्यान त्रिधात्रिधादिविभागेन न प्रदर्शितमिति
मनस्याधायाह—

एत्थ पुण अइयारा, नो परिसुद्धेसु हुंति सव्वेसु ।
अक्खडविरइभावा, वज्जइ सव्वत्थओ भणिय ॥ १०३ ॥

" तत्थ " गाहा व्याख्या—' अत्र ' एतेषु प्राणातिपातादिव्रतेषु, पुन शब्दो विशेषणे, अतिचारगतमेतदत्र विशेषितमभिधातव्यमित्यर्थ । ' नो ' निषेधे, ' परिशुद्धेषु ' विबन्धककर्मानुदयागततात्त्विकविरतिपरिणामप्रतिपन्नेषु ' भवन्ति ' जायन्ते ' सर्वेषु ' द्वादशस्वपि । हेतुमाह—' अखण्डविरतिभावात् ' परिपूर्णदेशविरतिसद्भावत , नहि परिपूर्णदेशविरतिसद्भावे वधादिप्रतिपत्तिर्भवतीति भाव । वर्जयति, अत्र इतिशब्दाध्याहारो दृश्य , वर्जयतीत्येत्र ' सर्वत्र ' सूत्रे । ' अत ' यतोऽखण्डविरतिभावाद् वधादिप्रवृत्तिर्न भवत्येव अस्माद्धेतो ' भणित ' उक्तम् । इदमुक्त भवति—यद्यप्यतिचाराणा पृथक् प्रत्याख्यान नोक्त तथापि प्राणिवधादिप्रत्याख्यान एव शुद्धिप्राप्ते प्रत्याख्यातुर्वधबन्धाद्यतिचारपरिहारप्रयत्नेनैव प्राय प्रवृत्ति स्यादतो व्रतप्रत्याख्यानमेवविधविषयव्यापीति नातिचारा अत्र पृथक् प्रत्याख्येयतयोच्यन्ते, किन्त्वेवविधविरतौ वधादिरूपा प्रवृत्तिर्न भवतीति ज्ञापनाय सर्वत्रातिचारान वर्जयतीत्युच्यते । इति गाथार्थ ॥ १०३ ॥

ननु यद्येव विरतिविबन्धककर्मह्रासवशागतविरतिपरिणामे स्वत एव वधादिपरिहारप्रयत्नेनैव प्रवृत्तिर्विरतिमतस्तर्हि तस्येद विरतिविषयादिनिरूपकसूत्र किंफल देशविरतिं प्रति स्यात् ? इत्याह—

सुत्ता उवायरक्खणगहणपयत्तविसया मुणेयव्वा ।
कुभारचक्कभामगदंडाहरणेण धीरेहिं ॥ १०४ ॥

" सुत्ता " गाहा व्याख्या—' सूत्रात् ' आगमात् उपायरक्षणादय कुम्भकारचक्रभ्रामकदण्डोदाहरणेन धीरैर्ज्ञातव्या इति

योग । तत्रोपायेन रक्षणमुपायरक्षणम्, परिशुद्धजलग्रहणादिग्रहणे प्रयत्नो ग्रहणप्रयत्न , व्रतग्रहणार्थं चतुर्मासकानि पुन पुन श्रवणादिविषय आदरविषय । सकलविपर्ययीकृतप्राण्यादिरूप उपायरक्षणादीना चार्थस्ते उपायरक्षणान्य सूत्राद् ज्ञातव्या । कथम्? कुम्भकारचक्रभ्रामकदण्डोदाहरणेन । इदमत्र हृदयम्—यथा किल कुम्भकारचक्रस्याभ्रमतो भ्रमतो वा दण्डो भ्रमणतत्स्थैर्यनिबन्धनमेव भवति, एवमिहापि सूत्रेणोपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा विरतिपरिणामेऽसति सति च सभवद्विरतेरखुमतो गुणकरा एव । इह केचिद् विषयादिपदानि पश्चानुपूर्व्या विभागेनान्यथाऽपि व्याचक्षते, इह तु प्रतिपत्तिलाघवायेत्थमेव व्याख्यातानि । इति गाथार्थ ॥१०४॥

प्रदर्शितोदाहरणमेव समर्थयति—

गहणा उवरि पयत्ता, होइ असतो वि विरइपरिणामो ।
अकुसलकम्मोदयओ, पडइ अवण्णाइ लिंगमिह ॥ १०५ ॥

"गहणा" गाहा व्याख्या—'ग्रहणादुपरि' "गुरुमूले" इत्यादिसूत्रनिदर्शितव्रतोपादानोत्तरकालमित्यर्थ , 'प्रयत्नात्' पुन पुन श्रवणाद्यादरात्, किम्? 'भवति' जायते 'असन्नपि विरतिपरिणाम ' अविद्यमानोऽपि कर्मह्रासनिबन्धनस्तात्त्विको विरत्यध्यवसाय , अनेन च सूत्रादुपायरक्षणादयो निरूप्यमाणा विरतिपरिणामेऽसति तदुत्पादका भवन्तीत्यावेदित भवति । सति तु तत्र फलमाह—'अकुशलकर्मोदयत ' अशुभकषायादिकर्मानुभावात् 'पतति ' अपयाति विरतिपरिणाम इति प्रकृतम्, अत सूत्रादुपायरक्षणादयस्तत्स्थिरतानिबन्धना भवन्तीत्यभिप्राय । तत्र प्रति-

पतिते चिह्नमाह—'अवर्ण'–अश्लाघा अवज्ञा वा–अनादर आदिर्यस्य तत्तथा, आदिशब्दात्तद्रक्षणोपायाप्रवृत्त्यादि च 'लिङ्ग' चिह्न 'इह' व्रतपरिणामपरिपाते । इति गाथार्थ ॥ १०५ ॥

अतस्तस्यामत उत्पान्नाय मत स्थैर्याय यद्विधेय तन्निगमनद्वारेणाह—

तम्हा निच्चसईए, बहुमाणेण च अहिगयगुणम्मि ।
पडिवक्खदुगुञ्छाए, परिणइआलोयणेण च ॥ १०६ ॥

"तम्हा" गाहा व्याख्या—यस्मादेवमसन भवति सच्च प्रमादात परिपतति विरतिपरिणामस्तस्मात् नित्य–सदा स्मृत्या–अधिकृतानिस्मरणेन, 'बहुमानेन च' भावप्रतिबन्धेन च 'अधिकृतगुणे' सम्यक्त्वाणुव्रतादौ, 'प्रतिपक्षजुगुप्सया' मिथ्यात्वप्राणिवधाद्युद्वेगेन, 'परिणत्यालोचनेन च' मिथ्यात्वप्राणिवधादीना "दारुणफला एते" इति विपाकालोचनेन । इति गाथार्थ ॥ १०६ ॥

तथा—

तित्थकरभत्तीए, सुसाहुजणपज्जुवासणाए य ।
उत्तरगुणसद्धाए, एत्थ सया होइ जइयव्वं ॥ १०७ ॥

"तित्थकर" गाहा व्याख्या—'तीर्थकरभक्त्या' परमगुरुविनयेन 'सुसाधुजनपर्युपासनया च' भावयतिसेवनया च 'उत्तरगुणश्रद्धया च' सम्यक्त्वे सत्यणुव्रताभिलाषेण तेषु सत्सु महाव्रताभिलाषेण च 'अत्र' विरतिव्यतिकरे 'सदा' सर्वदा भवति 'यतितव्य' उद्यम करणीय । इति गाथार्थ ॥ १०७ ॥

एवमसंतो वि इमो, जायइ जाओ वि न पडइ कयाई ।
ता इत्थ बुद्धिमया, अपमाओ होइ कायव्वो ॥ १०८ ॥

" एव " गाहा व्याख्या —' एव ' उक्तन्यायेन प्रवृत्तौ ' असन्नपि ' अविद्यमानोऽपि ' अय ' विरतिपरिणाम ' जायते ' भवति, ' जातश्च ' सपन्नश्च ' न पतति कदाचित् ' नापैति कदाचिदपि, ' तत् ' तस्मात् ' अत्र ' नित्यस्मरणादौ ' बुद्धिमता ' धीमता ' अप्रमाद ' उद्यमो भवति कर्तव्य । इति गाथार्थ ॥१०८॥

उक्तव्रतानामेवाऽवधिविशेष निदर्शयन्नाह—

एत्थ उ सावगधम्मे, पायमणुव्वयगुणव्वयाइ च ।
आवकहियाइँ सिक्खावयाइँ पुण इत्तराइ ति ॥ १०९ ॥

" एत्थ " गाहा व्याख्या—' अत्र ' एतस्मिन् प्रस्तुते श्रावकधर्मे इति योग , ' तु ' अवधारणे, अत्रैव न शाक्यादिधर्म, ' प्राय ' बाहुल्येन, प्रायोग्रहणेन परिग्रहव्रतादौ चतुर्मासकादिरूपमप्यवधिमाह । 'अणुव्रतगुणव्रतानि च ' इति पञ्चाणुव्रतानि प्रतिपादितस्वरूपाणि त्रीणि गुणव्रतानि उक्तलक्षणान्येव ' यावत्कथिकानि ' इति सकृद्गृहीतानि यावज्जीवमपि धारणीयानि, " न तु नियोगतो यावज्जीवमेव " इति गुरवो व्याचक्षते, प्रतिचतुर्मासकमपि तद्ग्रह , वृद्धपरपरायाततथासामाचार्युपलम्भे । ' शिक्षाव्रतानि पुनरित्वराणि ' इति शिक्षा–अभ्यासस्तस्या व्रतानि शिक्षाव्रतानि इत्वराणीति–इत्वरकालानि । तत्र प्रतिदिवसानुष्ठेये सामायिकदेशावकाशिके पुन पुनरुच्चार्येते इति भावना, पौषधोपवासातिथिसविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ न प्रतिदिवसाचरणी

यो । इति गाथार्थ ॥ १०९ ॥

एव द्वादशविधेऽपि श्रावकधर्मेऽभिहिते सलेखनाभिधाना-वसरस्तत्राह—

सलेहणा य अंते, न निओगा जेण पव्वयइ कोई ।
तम्हा नो इह भणिया, विहिसेसमिमस्स वोच्छामि ॥११०॥

" सलेहणा " गाहा व्याख्या—' सलेखना ' चरमानश नपूर्वक्रियारूपा आगमप्रसिद्धा ' अन्ते जीवितपर्यवसाने सभविनी, न ' नियोगात् ' अवश्यतया सा गृहिण सभविनी । कारण-माह—येन कारणेन ' प्रव्रजति ' यतिर्भवति 'कोऽपि' तथाविधविरतिपरिणामवान् गृही ' तस्मात् ' अतो हेतो ' नो ' नैव ' इह ' अत्रावसरे ' भणिता ' प्रतिपादिता । ' विधिशेष ' श्रावककर्तव्य-मेवानुक्त ' अस्य ' श्रावकस्य ' वक्ष्ये ' अभिधास्ये । इति गा-थार्थ ॥ ११० ॥

तमेवाह—

निवसेज्ज तत्थ सड्ढो, साहूण जत्थ होइ सपाओ ।
चेइयहराइँ य जम्मि तयन्नसाहम्मिया चेव ॥ १११ ॥

" निवसेज्ज " गाहा व्याख्या—' निवसेत् ' आवसेत् ' तत्र ' नगरादौ ' श्राद्ध ' श्रावक साधूना यत्र भवति ' सपात ' सपतन सपात—आगमनमित्यर्थ । चैत्यगृहाणि च यस्मिन्, तदन्यसमानधार्मिकाश्चैव श्रावकादय, इति गाथार्थ ॥ १११ ॥

एवविधस्थाने निवसने किं फलम् ? [इति चेदुच्यते—

१ "—वमरसुत्रमाह ' ब ।

वा, यतस्तेषामपि वन्दनावसरे प्राक्प्रदर्शिताभिगमाऽभिहित एव
यद्वा श्रवणपश्चात् प्रागेव सत्कारवन्दनादिप्रयोगोऽर्थतो दृश्य,
तेनार्हद्विम्बविषयमेव सत्कारादि । इति गाथार्थ ॥ ११४ ॥

तत्र—

जइविस्सामणमुचिओ, जोगो नवकारचिंतणाईओ ।
गिहिगमण विहिसुवण, सरण गुरुदेवयाईणं ॥ ११५ ॥

" जइ " गाहा व्याख्या—' यतिविश्रमण ' साधूना वैया-
वृत्त्यस्वाध्यायादिश्रान्ताना पुष्टकारणात्तथाविधश्रावकादपि देहखेदा-
पनोदनमिच्छता तदपनयन करणीयमिति गम्यते, प्राकृतत्वाच्च श्रा
म्यतेरुपान्त्यदीर्घत्वम् । यद्वा विश्राम्यत प्रयोग इति शान्तस्य
णिचि ल्युटि च विश्रामणमिति च भवति । ' उचित ' स्वभूमि-
कायोग्य ' योग ' व्यापार । तमेवाह—नमस्कारचिन्तनादिक,
आदिशब्दात् परिपठितप्रकरणगुणनादिपरिग्रह । ततो 'गृहगमन'
निजवेश्मगमनम् । तत्र च ' विधिस्वपन ' विधिना शयनक्रिया ।
तमेवाह—' स्मरण ' मनसि धारणम्, उपलक्षणत्वादस्य गुणवर्ण-
नादि च ' गुरुदेवतादीनाम् ' गुरूणा–धर्मदायकाना देवताना च–
अर्हताम्, आदिशब्दादन्येषा च धर्मोपकारकाणा प्रत्याख्याना-
दीना च स्मरणम् । इति गाथार्थ ॥ ११५ ॥

तत्र च—

अब्बभे पुण विरई, मोहदुगंछा सतत्तचिंता य ।
इत्थीकडेवराण, तव्विरएसु च बहुमाणो ॥ ११६ ॥

" अब्बभे " गाहा व्याख्या—' अब्रह्मणि ' स्त्रीपरिभोग-

लक्षणे, पुन शब्दः विशेषणे, मुख्यमार्गं विशिनष्टि । तदुक्तम्—
" उत्सर्गेनब्रह्मचारित्वमसेवा पारिणामिकम् । अवश्य तेन कर्तव्य, दुरन्त कामविड्वर ॥ १ ॥ " इति । ' मोहजुगुप्सा ' स्त्रीपरिभोगहेतुवेदादिमोहनीयनिन्दनम् । यथा—" यल्लज्जनीयमतिगोप्य मदर्शनीय, बीभत्समुल्वणमलाविलपूतिगन्धि । तद् याचतेऽङ्गमिह कामकृमिस्तदेव, किं वा दुनोति न मनोभवनामता मा ॥ १ ॥ " इत्यादि । ' स्वतत्त्वचिन्ता च ' स्त्रीकडेवराणा वस्तुतत्त्वपर्यालोचन वा योषिदङ्गानाम् । तदुक्तम्—" का श्री श्रोण्यामजस्र श्रव दुदरदरीपूतिसान्द्रद्रवाया ?, का शोभा भूरिमासोद्धरगड्डुपु निपातोन्मुखेपु स्तनेपु ? । का वा लीला सुलीलाचालितजललवालोलकेष्वीक्षणेपु ?, स्त्रीणा किं चास्ति रम्य वदत बुधजना ! यत्र सक्तिं विदध्म ? ॥१॥ शुक्रशोणितसभूत, नवच्छिद्र मलोल्वणम् । अस्थिश्रृङ्खलिकामात्र, हन्त योषिच्छरीरकम् ॥ २ ॥ " इत्यादि । ' तद्विरतेपु च ' अब्रह्मविरतेपु च यतिपु बहुमान —अन्तरङ्गप्रीतिरूप । यथोक्तम्—" सीरात्तीरमुपैति रौति करुण चिन्ता समालम्बते, किंचिद् ध्यायति निश्चलेन मनसा योगीव युक्तेक्षण । स्वा छायामवलोक्य कूजति पुन कान्तेति मुग्ध खगो, धन्यास्ते भुवि ये निवृत्तमदना धिग् दु खिता कामिन ॥ १ ॥ तणमथारनिसण्णो, वि मुणिवरो भट्ठरागमयमोहो । ज पावइ मुत्तिसुह, कत्तो त चक्कवट्टी वि ? ॥ २ ॥ ज विसयविरत्ताण, सोक्खं सज्झायभावियमईण । त मुणइ मुणिवरो चिय, अणुहवओ न उण अण्णो त्ति ॥ ३ ॥ " इत्यादि । इति गाथार्थ ॥ ११६ ॥

सुत्तविउद्धस्स पुणो, सुहुमपयत्थेसु चित्तविन्नासो ।
भवठिइनिरूवणे वा, अहिगरणोवसमचित्ते वा ॥ ११७ ॥

" सुत्त " गाहा व्याख्या—' सुप्तविबुद्धस्य पुन ' निद्रापगमेन जाग्रतस्तु श्रावकस्य ' सूक्ष्मपदार्थेषु ' कर्मात्मपरिणामादिषु ' चित्तविन्यास ' मानसावेशन करणीय इति गम्यते । ' भवस्थितिनिरूपणे ' ससारसभवद्भावपर्यालोचने चित्तविन्यास इति प्रकृतम् । यथोक्तम्—" पिता दासो दासो भवति जनको बन्धुरहितो, रिपुर्बन्धुर्माता भवति दुहिता साऽपि जननी । अनिष्ट स्यादिष्ट परिणमति शर्माऽसुखतया, जनो धिक् ससारे सदपि रमति नो विरमति ॥ १ ॥" इत्यादि । वाशब्द पूर्वापेक्षया पक्षान्तरद्योतक । ' अधिकरणोपशमचित्ते वा ' प्रवृत्तकलहक्षामणापर्यालोचने वा, कृष्यादीनि वाऽधिकरणानि । शेष सुगमम् । इति गाथार्थ ॥११७॥

तथा—

आउयपरिहाणीए, असमजसचेट्ठियाण व विवागे ।
खणलाभदीवणाए, धम्मगुणेसु च विविहेसु ॥ ११८ ॥

" आउय " गाहा व्याख्या—' आयु परिहाणौ ' प्रतिक्षणायुष्कक्षयलक्षणाया चित्तन्यास इति योग । यथोक्तम्—"आयुरपूर्वापूर्वं, पूर्वापाचैरपात्तमिदमनिशम् । क्षपतितरा तीव्रातपपरिशोषितशेषमम्भ इव ॥ १ ॥ अविहतगति समन्तात्, प्रतिदिनमासन्नता समभ्येति । मृत्युस्तथापि जानन्, विश्रब्ध स्वपिपि रजनीषु ॥ २ ॥" इत्यादि । ' असमञ्जसचेष्टिताना वा विपाके ' इति असदाचरिताना–प्राणिवधादीनाम्, वा शब्द प्राग्वत्,

विपाके—नरकादिद्वारेण फलदायकत्वे चित्तन्यास इति प्रतिपदमस्य योग । यथोक्तम्—" वहमारणअभक्खाणदाणपरधणविलोवणा-ईण । सव्वजहण्णो उदओ, दसगुणिओ इक्कसिकयाण ॥ १ ॥ तिव्वयरे उ पओसे, सयगुणिओ सयसहस्सकोडीगुणो । कोडाकोडिगुणो वा, हुज्ज विवागो बहुतरो वा ॥ २ ॥" 'क्षणलाभदीपना' क्षणे—कालविशेषे स्तोकेऽपि काले इत्यर्थ , लाभस्य—कर्मनिर्जरापुण्योपार्जनादेर्दीपना—प्रकाशना क्षणलाभदीपना तस्याम् । यथोक्तम्—" ज अण्णाणी कम्म, खवेइ बहुआहिं वासकोडीहिं। त णाणी तिहि गुत्तो, खवेइ ऊसासमित्तेण ॥ १ ॥ जह चिरसंचिअमिंधणमनलो पवणसहिओ दुअ डहइ । तह कम्मिंधणममिअ, खणेण झाणानलो डहइ ॥ २ ॥" तथा—"नरएसु सुरवरेसु अ, जो बंधइ सागरोवम एक्क । पलिओवमाण बंधइ, कोडिसहस्साणि दिवसेण ॥ १ ॥ एस कमो नरएसु वि, बुहेण नाऊण नाम एअ पि । धम्मम्मि कह पमाओ, निमेसमित्त पि कायव्वो ? ॥ २ ॥ " 'धर्मगुणेषु च विविधेषु' धर्मगुणेषु—ज्ञानादिगुणेष्विहलोकपरलोकार्यसाधनेषु विविधेषु—बहुविधेषु । यथोक्तम्—" जीव तस्स इह जसो, कित्ती य मयस्स परभवे धम्मो । सगुणस्स निग्गुणस्स य, अयसोऽकित्ती अहम्मो अ ॥ १ ॥ " तथा—" निर्जितमदमदनाना, वाक्कायमनोविकाररहितानाम । विनिवृत्तपराशानामिहैव मोक्ष सुविहितानाम् ॥ १ ॥ स्वशरीरेऽपि न रज्यति, शत्रावपि न प्रदोषमुपयाति । रोगजरामरणभयैरव्यथितो य स नित्यसुखी ॥ २ ॥ " इत्यादि । इति गाथार्थ ॥ ११८ ॥

तथा—

बाहगदोसविवक्खो धम्मायरिए य उज्जुयविहारे ।
एमाइचित्तनासो, संवेगरसायण देइ ॥ ११६ ॥

" बाहग " गाहा व्याख्या—बाधकदोषा –अर्थोपार्जना गुरागान्यो ये यस्याध्यवसायकालुष्यहेतव स तद्विपक्षे–तत्पगमहेतौ चित्तन्यास विदध्यादिति योजना । यदुक्तम्—" जो जेण बाहिज्जइ, दोसेण पेअणाइविसएण । सो खलु तस्स विपक्ख, तव्विसय चेव भावेजा ॥ १ ॥ अत्थम्मि रागभावे, तस्सेव उ अज्जणाइसक्केस । भावेज्ज धम्महेउ, अभावमो तह य तस्सेव ॥ २ ॥ दोसम्मि य सयमेत्त, माइत्ताई य सव्वजीवाण । मोहम्मि अहाथूर, वत्थुसहाव सुपणिहाण ॥ ३ ॥ ' इत्यादि । ' धर्माचार्ये ' धर्मदातरि गुराविदयथ । यथोक्तम्—' इच्छे वेयावडिअ, गुरुमाईण महाणुभावाण । जेसि पभावेणेय, पत्त तह पालिअ चेव ॥ १ ॥ तेसि नमो तेसि नमो, भावेण पुणो वि चेव तेसि नमो । अणुवकयपरहियरया, जे एय देति जीवाण ॥ २ ॥ " इत्यादि । ' उद्यतविहारे ' अप्रतिबद्धमासकल्पादिविहारे साधुगत इति गम्यते, धर्माचार्यविशेषण वा । यथोक्तम्—" त्रिधा शुद्ध भैक्ष जलमपि मित प्रासुकतम, मले क्लिन्न गात्र वसनमसदेवावृतिकरम् । अमूर्छावृत्तित्व क्वचिदपि शम कोऽपि मनसा, नमस्याम साधूश्चरितमिति येषामभिमतम् ॥१॥ " एव च चित्तविन्यास फलनिर्देशद्वारेण निगमयति—' एवमादिचित्तन्यास ' एवप्रकारमन्यदप्यात्मप्रमादनिदादिचिन्तनम । यथोक्तम्—"शिवशर्ममूलमेक, दुरापमा-

सोऽसि जीव ! जिनधर्मम् । तथापि सपदि तदिन्द्धमि, नोपन्ध-सि किमिति तत्र वराम् ? ॥ १ ॥ इत्यादि । किम् ? ' संवेगर-सायन ' संवेग –संसारनिर्वेदो मोक्षानुरागो वा रसायन–अमृत निर्वृतिहेतुत्वात्संवेगरसायन तद् ' ददाति ' प्रयच्छति, एवचिन्तने हि संवेग उत्पद्यते । इति गाथार्थः ॥ ११९ ॥

तत —

गोसे भणिश्रो य विही, इय अणवरय तु चिट्ठमाणस्स ।
भवविरहबीयभूओ, जायइ चारित्तपरिणामो ॥ १२० ॥

" गोसे " गाहा व्याख्या—' गोसे ' प्रत्युपसि भणितश्च विधि, चशब्दस्य एवकारार्थत्वात् प्रत्युषसि प्राक्प्रतिपादित एव विधि, यथा—" नवकारेण विबोहो " इत्यादिक । एव च प्रति-दिनानुष्ठान फलप्रदर्शनद्वारेण निगमयति—' इति ' प्रागुक्तप्रका-रेण ' अनवरत ' सन्तत ' चेष्टमानस्य ' प्रदर्शितमनुष्ठान विदध-त श्रावकस्येति गम्यम् । किं भवति ? ' भवविरहबीजभूत ' स-सारवियोगकारणकल्प ' जायते ' सपद्यते चारित्रपरिणाम सर्व-विरतिपरिणतिरिति योऽर्थ । एव हि देशविरतिमभ्यस्यते, उपायप्र-वृत्तेश्चरय भवविरहबीजभूतश्चारित्रपरिणामस्तत्रान्यत्र वा भवे भवे-दिति हृदयम् । इह च " विरह " इति सिताम्बरश्रीहरिभद्राचार्य-स्य कवेरङ्क । इति गाथार्थ ॥ १२० ॥

एव श्रीहरिभद्रसूरिरचिते तन्त्रेऽत्र वृत्ति मया,
प्राय पूर्वनिबद्धवृत्तिवशतो दिङ्मात्ररूपामिमाम् ।

शक्त्या नाम निबध्नता यदविधि किञ्चिन्निबद्धं भवेत्,
तत् सिद्धान्तविचक्षणैः क्षमिजनैः क्षम्यं विशोध्य तथा ॥१॥
इति विहितयतोच्चैर्वृत्तिमेतां स्वशक्त्या,
यदभिमतसमीहापूरि पुण्यं मयाऽऽप्तम् ।
तदुदितशुभभक्त्या धर्ममेवेति भव्या [1],
विदधतु यतिभक्ता साधुसन्मानदेवा ॥ २ ॥

इति श्रीमानदेवसूरिविरचिता श्रावकधर्मविधिप्रकरणस्य
वृत्तिः परिसमाप्तेति ॥

ग्रन्थाग्रमुद्देशतोऽनुष्टुप्परिकल्पनया पञ्चदशशतानि षड्विंशत्यु-
त्तराणि अङ्कतोऽपि १५२६ [2] ॥

॥ समाप्तमिदं सवृत्तिकं श्रावकधर्मविधिप्रकरणम् ॥

---

१ 'चतुर्दश' अ ।   २ "१४२६" अ ।

आत्मानन्दग्रन्थरत्नमालायामद्यावधिमुद्रितानां ग्रन्थानां सूची.

१ समवसरणस्तव
२ क्षुल्लकभवप्रकरणम्
३ लोकनालिका
४ योनिस्तव
५ कालसप्ततिका
६ देहस्थितिस्तवो लघ्वल्पबहुत्वं च
७ सिद्धदण्डिका
८ कायस्थितिस्तव
९ भावप्रकरणम्
१० नवतत्त्वप्रकरण (भाष्यविवरणसमलङ्कृतम्)
११ विचारपञ्चाशिका
१२ बन्धषट्त्रिंशिका
१३ परमाणु-पुद्गल-निगोदषट्त्रिंशिका
१४ श्रावकव्रतभङ्गप्रकरणम्
१५ देववन्दनादिभाष्यत्रयम्
१६ सिद्धपञ्चाशिका
१७ अनायउञ्छकुलकम्
१८ विचारसप्ततिका
१९ अल्पबहुत्वगर्भितवीरस्तवनादि
२० पञ्चसूत्रम्
२१ जम्बूस्वामिचरित्रम्
२२ रत्नपालनृपकथानकम्
२३ सूक्तरत्नावली
२४ मेघदूतसमस्यालेख
२५ चेतोदूतम्
२६ पर्युषणाष्टाह्निकाव्याख्यानम्
२७ चम्पकमालाकथानकम्
२८ सम्यक्त्वकौमुदी
२९ श्राद्धगुणविवरणम्
३० धर्मरत्नप्रकरण (स्वोपज्ञटीकया समलङ्कृतम्)
३१ कल्पसूत्र सुबोधिकानाम्न्या टीकया भूषितम्)
३२ उत्तराध्ययनम् (भावविजयगणि-विरचितटीकयोपेतम्)
३३ उपदेशसप्ततिका
३४ कुमारपालप्रबन्ध
३५ आचारोपदेश
३६ रोहिण्यशोकचन्द्रकथा
३७ ज्ञानसारष्टक (ज्ञानमञ्जरीनाम्न्या टीकया समलङ्कृतम्
३८ गुरुगुणषट्त्रिंशत्षट्त्रिंशिकाकुलक (दीपिकया भूषितम्)
३९ समयसारप्रकरण सटीकम्
४० सुकृतसागरम्
४१ धम्मिलकथा
४२ धन्यकथानकम्
४३ प्रतिमाशतकम्
४४ चतुर्विंशतिस्तुतिसंग्रह

४५ रौहिणेयकथा
४६ क्षेत्रसमासप्रकरण (स्वोपज्ञटीक या भूषितम् ।)
४७ श्राद्धविधि (विधिकौमुदीनाम्न्या वृत्यापेत)
४८ बृहत्संग्रहणी
४९ षड्दर्शनसमुच्चय
५० पञ्चसंग्रह
५१ सुकृतसङ्कीर्तनमहाकाव्यम्
५२ चत्वार प्राचीनकर्मग्रन्था
५३ सम्बोधसप्तति
५४ कुवलयमाला कथा-संस्कृत
५५ सामाचारीप्रकरण (स्वोपज्ञटीक या भूषितम्)
५६ करुणावज्रायुधनाटकम् ।
५७ कुमारपालचरित्रमहाकाव्यम्
५८ महावीरचरिय
५९ कौमुदीमित्राणन्दनाटकम्
६० प्रबुद्धरौहिणेयम्
६१ धर्माभ्युदयम्
६२ पञ्चनिर्ग्रन्थीप्रज्ञापनातृतीयपदसंग्रहणीप्रकरण
६३ रयणसेहरीकहा
६४ सिद्धप्राभृतम्
६५ दानप्रदीपम्
६६ बंधहेतूदयत्रिभङ्गी आदि
६७ धर्मपरीक्षा
६८ सप्ततिशतस्थानकम्
६९ चैत्यवंदनमहाभाष्यम्
७० प्रश्नपद्धति
७१ कल्पकिरणावली
७२ योगदर्शनम्
७३ मङ्गलप्रकरणम्
७४ देवेन्द्रनरकेन्द्र सटीकम्
७५ गुणस्थानक्रमारोहस्थानकम्
७६ श्रावकधर्मविधि सटीक
७७ मेघदूत सटीकम्
७८ गुरुतत्त्वविनिश्चय सटीक

छपायेला परचुरण संस्कृत ग्रंथो

१ मत्स्योदरीकथा
२ सुमडचरित्रम्
३ सुदर्शनाचरित्रम् (प्रथम भाग)
४ नयकर्णिका
५ जैनमतक्रियाविधि
६ साधुश्रावकक्रियासूत्राणि
७ नलदमयन्त्याख्यानम्
८ अनुत्तरोपपातिकदशासूत्रे